

The Electronic *Manipulus florum* Project  
(<http://www.manipulusflorum.com>)

Basilii Magni, *Homiliae IX. in Hexameron*  
J.P. Migne ed., PG 29, col.3-207

Homilia I. (col.3-27)

*In principio fecit Deus coelum et terram.*

1. Conveniens principium est mundi structuram narraturo, narrationi suae principium quo res visibiles exornatae sunt, praepone. Etenim coeli terraeque tradenda creatio est, quae casu, ut quidam opinati sunt, producta non est, sed a Deo originem trahit. Ecquis auditis magnitudine eorum quae dicuntur dignus est? quali apparatu instrui convenit animam ad res tantas audiendas accessuram? Par fuerit a carnis affectionibus esse puram, vitae hujus curis minime excaecatam, alacrem, rerum indagatricem, undique circumspicientem sic unde Deo dignam suscipere possit cogitationem. Sed antequam accuratam verborum rationem expendamus, perscrutemurque quanta his exilibus vocibus significentur, quis nos alloquatur, consideremus. Quaquam enim scriptoris profunda sensa non assequimur ob mentis nostrae infirmitatem, tamen ejus qui loquitur auctoritati intenti, eo adducemur, ut dictis non inviti assentiamus. Moyses igitur is est, qui hanc contexuit historiam, Moyses ille, qui dum adhuc infans lactens esset, gratus apud Deum fuisse perhibetur: quem sibi adoptavit Pharaonis filia, regalique cultu educavit, magistros ei erudiendo praeficiens eos qui inter Aegyptios erant sapientes; qui tyrannidis fastum perosus, et ad tribulum humilitatem recurrens, una cum Dei populo divexari maluit, quam temporaria peccati suavitate frui; qui justitiae amorem ex ipsa natura sortitus est: quandoquidem prius etiam quam ei committeretur populi principatus, ob naturale nequitiae odium ad mortem usque malos insectatus fuisse comperitur; qui ab iis quos beneficiis affecerat, fugatus, ac lubenter Aegyptiacos tumultus derelinquens, adveniensque in Aethiopiam, et illic omnino ab aliis negotiis feriatas, totos quadraginta annos rerum contemplationi impertivit; qui octogesimum jam natus annum, Deum, quantum homini videre licet, vidit; imo quantum nulli alii datum est, juxta ipsum Dei testimonium: *Si fuerit propheta vester Domino, in visione ei agnoscet, et in somno loquar ei. Non ita velut servus meus Moyses, in tota domo mea fidelis est: os ad os loquar ei, in specie, et non per aenigmata.* Hic itaque divinae ipsius faciei conspectu perinde ac angeli dignatus, ea quae a Deo audivit, nobis refert. Audiamus igitur veritatis verba, non in humanae sapientiae persuasionibus, sed in Spiritus doctrina prolata, quorum finis laus non est audientium, sed eorum qui docentur salus.

2. *In principio fecit Deus coelum et terram.* Orationem meam admiratio hujus sententiae sistit. Quid primum dicam? unde narrandi sumam exordium? Redarguamne ethnicorum vanitatem? an veritatem nostram laudibus efferam? Prodiderunt multa Graecorum sapientes de natura: sed ne una quidem opinio, posteriore priorem semper antiquante, fixa inter ipsos atque inconcussa permansit. Quare dicta eorum confutare nihil nobis opus est; si quidem ad mutuam suam eversionem sufficiunt. Etenim Deum qui ignorare, causam providam ortui praesens universorum non concessere: sed consequentia convenienter primae suae inscitiae concludebant. Quamobrem nonnulli,

Commented [c1]: Col.3

Commented [c2]: Col.6

Commented [c3]: Col.7

origine universitatis rerum elementis mundi ascripta, ad causas materiales confugerunt: alii vero atomis, et corporibus partium expertibus, mole ac meatibus naturam rerum visibilium contineri finxerunt. Nunc quidem insecabilibus corporibus inter se conjunctis, nunc vero rursus discretis, generationes et corruptiones fieri, atque indurabilioribus corporibus diuturnitatis causam ex atomorum inter se complexu validiore proficisci arbitrati sunt. Sane araneae telam texunt qui talia scribunt, qui coeli terraeque et maris principia ponunt adeo tenuia, nec uspiam consistentia. Non enim noverunt dicere: *In principio fecit Deus coelum et terram*. Quapropter ob inhabitantem in ipsis divinitatis ignorationem in hunc errorem inciderunt, ut cuncta, tanquam casu et temere mota, credant nec regi nec gubernari. Quod ipsum nobis ne accidat, is qui mundi fabricam conscripsit, statim in primis verbis per Dei nomen mentem nostram illustravit, dicens: *In principio fecit Deus*. Quam pulcher est ordo iste! Primo apposuit principium, ne qui mundum principii expertem esse opinarentur. Deinde adjecit: *Fecit*, ut ostendatur, res conditas minimam esse potentiae opificis partem. Quemadmodum enim figulus qui eadem arte innumera effinxit vasa, neque artem, neque potentiam exhaustit: ita et universi hujus opifex effectricem potentiam habens, non uno mundo circumscriptam, sed in infinitum excedentem, rerum quae conspiciuntur magnitudines solo voluntatis nutu condidit. Itaque, si mundus et principium habet, et factus est, inquire, quis sit qui ei dedit principium, et quis illius sit conditor. Imo ne forte, si humanis inquiras ratiocinationibus a veritate aberres, hoc nos documento praeoccupat, dum videlicet praestantissimum Dei nomen tanquam **sigillam** et antidotum in animis nostris imprimit, dicens: *In principio fecit Deus*. Beata natura, ingens bonitas, idipsum quod omnibus rationis partibus est amabile, pulchritudo valde desiderabilis, eorum quae existunt principium, fons vitae, spritualis lux, sapientia inaccessa, hic, *In principio fecit coelum et terram*.

Commented [c4]: Col.10

3. Ne igitur cogites, o homo, ea quae conspiciuntur, principio carere: et quia ea quae in coelo moventur, circumaguntur circulatim, circuli que principium prompto sensu a nobis percipi non potest, ne idcirco naturam eorum corporum quae orbiculatim moventur putaveris principii esse expertem. Neque enim circulum hunc (figuram dico planam una linea circumscriptam), quoniam sensum nostrum effugit, aut quoniam neque unde coeperit, neque in quid desinat invenire possumus, continuo et principii exsortem esse statuere debemus. Verum, tametsi sensum fugit, revera tamen omnino coepit a quopiam, qui eum centro et quodam intervallo circumscripserit. Sic et tu, quoniam quae in orbem versantur, eodem redeunt, ne ob hanc motus ipsorum aequabilitatem nullo interstitio interruptam, falso arbitreris, mundum principio ac fine destitui. *Transit enim figura hujus mundi*. Et, *Coelum et terra transibunt*. Quae nunc breviter initio doctrinae divinitus inspiratae traduntur, dogmata de consummatione, deque mundi immutatione praecinunt: *In principio fecit Deus*. Quae a tempore initium duxerunt, ea in tempore etiam necesse est omnino interire. Si temporale initium acceperis, ne dubites de fine. Nam geometria, rationes arithmeticae, inquisitiones de solidis, astronomia adeo decantata, negotiosissima vanitas, ad qualem finem divertunt? Siquidem harumce rerum studiosi hunc mundum visibilem sempiternum esse una cum conditore universorum Deo decreverunt; mundo circumscripto, eidemque corpus ex materia compactum habenti **eamdem** gloriam atque incomprehensibili naturae et invisibili tribuentes. Ne hoc quidem animadvertere potuerunt, quod necesse sit et totum cujus partes corruptioni et mutationi subjacent, iisdem aliquando obnoxium esse affectionibus, atque ipsius partes. Sed usque adeo *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum, et dicentes se*

Commented [c5]: Col.11

*esse sapientes, ita stulti facti sunt, ut alii quidem simul cum Deo coelum ab aeterno existere affirmarent; alii vero illud ipsum esse Deum sine principio et sine fine, atque gubernationis rerum singularum causam esse statuerint.*

4. Profecto isthaec mundanae sapientiae copia eis aliquando condemnationem accerseret graviolem, quippe quia adeo acutum in vanis rebus cernentes, suapte sponte in intelligenda veritate obcaecati sunt. Qui porro spatia dimetiuntur stellarum, assignantque quatenam semper affulgeant, et quatenam septentrionales sint, et qui sitas circa austrinum polum stellas illic quidem habitantibus conspicuas, nobis vero ignotas describunt, et latitudinem aquilonarem ac zodiacum circulum innumeris spatiis dividunt, et astrorum conversiones, stabilitatem, declinationes, eorumque omnium ad prima loca motum diligenter observant, et quanto tempore unumquodque siderum errantium circuitum suum expleat: ii unam ex omnibus artem non invenere, qua agnoscerent Deum esse universi opificem, et justum judicem, actiones vitae pro merito remunerantem; neque hanc consummationis cogitationem iudicii doctrinae consentaneam in animum sibi induxerunt, mundum videlicet necessario mutatum iri, si et animarum status ad aliam vitae rationem sit transiturus. Quemadmodum enim praesens vita naturam huic mundo affinem habebat: ita etiam futura animarum nostrarum vivendi ratio sortem exceptura est suo statui convenientem. At vero tantum abest, ut hi studium impertiant hisce veritatibus, ut etiam effusis cachinnis irrideant nos, cum de mundi hujus consummatione et de saeculi regeneratione verba facimus. Cum autem principium secundum naturam prius statuatur, quam ea, quae ab ipso proficiscuntur, necessario tum cum de his quae a tempore habent, quot sint, dissereret; hanc omnibus anteposuit vocem, inquit: *In principio fecit.*

5. Nam et ante hunc mundum, ut verisimile est, erat aliquid quod nostra quidem cogitatione possumus assequi, sed narrationem ideo effugit, quod id his, qui instituuntur, suntque adhuc in cognitione infantes, nequaquam congruebat. Erat status quidam mundi ortu antiquior, coelestibus potestatibus conveniens, transcendens tempus omne, aeternus, perpetuus. Opificia autem conditor et artifex omnium eo in statu perfecit, spiritualem lucem, eorum qui Dominum diligunt beatitudini consonam, rationales et invisibiles naturas, et intelligibilium creaturarum quae nostrum captum superant ornatum omnem: quorum ne nomina quidem possumus excogitare. Haec complent invisibilis mundi essentiam, velut nos docet Paulus, dicens: *Quoniam in ipso condita sunt universa, sive visibilia, sive invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, sive virtutes, sive angelorum exercitus, sive archangelorum praefecturae.* Tum demum oportebat, et hunc mundum rebus jam exstantibus adjungi, qui esset in primis idoneus locus edocendis animabus hominum atque erudiendis: dein in universum, ut aptum cunctis rebus quae generationi et corruptioni obnoxiae sunt, domicilium foret. Itaque huic mundo productisque in ipso tum animalibus tum plantis affinis facta est temporis successio, quae semper urgetur, praeterfluitque, nec unquam a cursu quiescit. Annon ejusmodi est tempus, cujus pars praeterita evanuit, futura nondum adest, praesens sensum prius fugit quam cognoscatur? Quin etiam talis existit eorum quae fiunt natura, aut augescens omnino, aut deficiens, nec conspicuam firmitatem aut stabilitatem obtinens. Itaque animalium stirpiumque corpora, quae ad fluxionem quampiam necessitate astringuntur, quaeque motioni generationis corruptionisque conciliatrici obnoxiae sunt, par erat a temporis natura proprietatem mutabilibus cognatam habente contineri. Hinc qui nos mundi ortum sapienter edocet, habendum de ipso sermonem apte aggressus est, dicens: *In principio fecit;* hoc est, in eo temporis principio. Etenim non quod mundum rebus

Commented [c6]: Col.14

omnibus conditis antiquitate praeire testetur, ait eum in principio factum fuisse; sed narrat has res visibiles ac sensibiles post invisibiles ac spirituales existere coepisse. Et quidem primus etiam motus principium dicitur: exempli causa: *Principium viae bonae, facere justa*. Nam a justis actionibus primum movemur ad beatam vitam. Rursus principium etiam dicitur unde fit aliquid; cum scilicet aliud inest, uti fundamentum in domo, et carina in navi; juxta quam acceptionem dictum est: *Principium sapientiae, timor Domini*. Pietas enim est velut basis ac fundamentum ad perfectionem. Est et artificialium operum principium ars; sicut Beseleelis sapientia, ornatus tabernaculi principium erat. Quin et utilis finis eorum quae fiunt, plerumque actionum est principium, verbi gratia, concilianda Dei gratia eleemosynae principium est. Item promissorum finis, actionis cujuscunque a virtute proficiscentis est principium.

Commented [c7]: Col.15

6. Cum igitur tot modis dicatur principium, consideres velim, eane vox singulis significatis conveniat. Etenim a quo tempore structura mundi hujus coeperit, discere potes; si modo ex praesenti ad superiores aetates progressus, primam originis mundi diem invenire contendas. Hoc namque pacto reperies, unde insit tempori motus primus: deinde, quod tanquam fundamenta quaedam et bases coelum et terra praestructa sint: tum, quod sit industria quaedam ratio quae, uti tibi vox principii indicat, rerum visibilium praeest ornatum ac ordini. Denique deprehendes excogitatum fuisse mundum non temere neque frustra, sed ad finem quemdam utilem, et magno usui cunctis rebus futurum: siquidem est revera animarum ratione praedictarum gymnasium; et locus est in quo Dei comparatur cognitio: quippe per res visibiles sensibilesque mentem quasi manu ducit ad invisibilium contemplationem; uti ait Apostolus: *Invisibilia a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Aut fortasse quia opificium illud in momento et citra ullam temporis moram absolutum est, ideo dictum fuit: *In principio fecit*; quandoquidem principium est quiddam insecabile, ac dimensionis expertum. Quemadmodum enim principium viae, nondum est via, et domus principium, nequaquam domus est: sic et temporis principium, nondum tempus est, imo neque pars ipsius minima. Quod si quispiam altercans dicat principium tempus esse; is sibi illud in temporis partes dividendum esse sciat. Hae autem sunt, principium, medium, et finis. Atqui principium principii excogitare prorsus ridiculum est. Et qui bipartito principium secat, pro uno duo efficiet; imo multa et infinita; dum quod dividitur, id semper in alia resecabitur. Igitur ut mundum voluntate Dei citra ullam temporis moram simul substituisse edoceamur, dictum est: *In principio fecit*. Quod ipsum interpretes alii sententiam dilucidius reddentes, dixerunt: *In capitulo fecit Deus*, hoc est, subito et brevi. At enim hactenus de principio, ut pauca de multis dicamus.

Commented [c8]: col.18

7. Jam vero cum artium aliae quidem dicantur effectrices, aliae vero practicae, aliae autem speculatricae; cumque speculatricum finis sit ipsa mentis operatio; practicarum vero, ipse corporis motus, quo cessante nihil subsistit, nihil superest videntibus: finis enim saltationis et artis tibiam canendi nullus est, sed ipsa in seipsam desinit actio: contra, in artibus effectricibus, cessante etiam operatione, opus remanet; exempli causa, opus artis aedificandi, fabricandi, excudendi, texendi, et aliarum quarumcunque artium ejus generis: quae artifice vel absente abunde in seipsis causas solertes ac industrias exhibent; potesque aedificatorem aerariumque et textorem post opus admirari. Proinde ut mundus demonstraretur esse artificialis structura, omnibus ad contemplationem proposita, adeo ut per ipsum conditoris ejus sapientia cognoscatur, non alia ulla voce sapiens Moyses usus est, dum de eo sermonem habuit; sed dixit: *In*

*principio fecit.* Non autem dixit, operatus est, aut informavit, sed *fecit*. Et quia complures eorum qui mundum ab aeterno una cum Deo existere opinati sunt, ab ipso factum esse nequaquam concesserunt: sed eum per se, quasi esset potentiae ipsius adumbratio quaedam, quadam rudi ratione substituisse affirmarunt: et quia causam quidem ipsius Deum esse fatentur, sed causam non voluntariam: perinde atque corpus umbrae; aut res quae illuminat, splendoris causa est; errorem certe ejusmodi corrigens propheta, hoc accurato verborum delectu usus est, dicens: *In principio fecit Deus.* Neque id ipsum in causa fuit cur esset; sed uti bonus fecit quod utile est; uti sapiens, quod pulcherrimum est; uti potens, quod maximum est. Nam ostendit tibi artificem tantum non rerum omnium substantiam invadentem, et partes singulas inter se coagmentantem, efficientemque universum mundum concordem sibi et consonum atque concinnum. *In principio fecit Deus coelum et terram.* Extremis duobus significavit orbis totius substantiam, coelo quidem tribuens ortus praerogativam: terram vero origine secundam esse astruens. Si quid autem in istis medium est, id utique una cum ipsis finibus factum est. Quamobrem etiamsi de reliquis elementis, igne, aqua et aere nihil dixerit, tute tamen omnia in omnibus primis permista fuisse pro tua solertia intellige; atque adeo aquam, aeremque et ignem in terra reperturus es. Nam ex lapidibus quidem ignis exsilit: ex ferro vero, quod ipsum etiam e terra originem trahit, ignis abundans in affricu emicare solet. Id quoque par fuerit admirari, quomodo ignis qui inest corporibus, in ipsis citra detrimentum delitescat: contra ea, a quibus antea servabatur, simul ut foras eductus est, absumat. Demonstrant autem puteorum fossore aquae naturam terrae insitam esse: quin et aeris naturam terrae inesse comprobant emissae illae sursum e terra humectata et a sole calefacta exhalationes. Deinde cum coelum natura locum supernum occupet, terra vero infima sit: quippe feruntur in coelum levia; gravia vero ex se vergunt in terram, cumque maxime contraria sint inter se supernum et infernum; qui rerum longissime inter se natura diversarum mentionem fecit, etiam ea quae regionem mediam in his explent, acervatim significavit. Quare ne singulorum exquiras narrationem, sed ea quae sunt silentio praeterita, per ea quae indicata sunt intellige.

8. *In principio fecit Deus coelum et terram.* Inquisitio quae de singularum rerum essentia fieret, sive earum quae sub nostram contemplationem cadunt, sive earum quae nostris sensibus objiciuntur, sermonem longum et excurrentem in nostram interpretationem induceret, quandoquidem in hoc problemate expendendo verba plura insumenda essent quam in reliquis, quae de singulis quaesitis dici possunt. Praeterea haud operae pretium fuerit ad Ecclesiae aedificationem in his tempus terere. Verum circa coeli essentiam satis nobis sunt ea quae dicta sunt ab Isaia, qui vulgaribus verbis naturae ipsius cognitionem sufficientem nobis indidit, dum dixit: *Qui firmavit coelum quasi fumum, hoc est, qui tenuem, non solidam neque crassam naturam, ad constituendam coeli substantiam condidit.* De figura quoque sufficiunt nobis quae ipse in Dei glorificatione dixit: *Qui statuit coelum sicut cameram.* Caeterum haec eadem et de terra nobis ipsi suadeamus, ut ne qualis tandem sit ejus substantia, curiosius perscrutemur, neque in subjecto perquirendo ratiocinatione defatigemur: neque naturam quampiam qualitibus destitutam, et qualitatum sua ipsius conditione expertem exquiramus: sed probe sciamus omnia quaecumque in ea considerantur, ad ipsius existendi rationem spectare, quippe quae ipsius compleant essentiam. Etenim, si qualitates singulas, quas obtinet, ratione auferre coneris, es in nihilum desiturus. Nam si amoveris nigritudinem, frigiditatem, gravitatem, densitatem, et qualitates ipsius ad gustum pertinentes, aut si quae aliae in ea

Commented [c9]: Col.19

Commented [c10]: Col.22

conspiciuntur, supererit subjectum nullum. His igitur omissis, ne illud quidem inquirendum moneo, videlicet super quo stet fulcimento. Nam et hoc pacto vertigine mens laborabit, quandoquidem ad certum nullum finem perventura est ratiocinatio. Sive enim aerem latitudini terrae substratum esse dixeris; ambiges qui fieri possit ut natura mollis valdeque inanis tanto pondere compressa renitatur, et non potius dilabatur undelibet, hanc molem subsidentem aufugiens, seque sursum perpetuo super id quod ipsam comprimit diffundens. Rursum, si aquam terrae subjectam esse tecum statueris, etiam sic inquire, quomodo grave et densum corpus non penetret aquam, sed res longe gravior a debiliore natura detineatur. Ad haec ipsius etiam aquae investigabis basim, ac rursum dubitabis, cuinam solido et renitenti fulcro ultimum ejus fundum incumbat.

9. Quod si ponas aliud corpus esse terra gravius ac solidius, quo terra ne ad ima decidat impediatur; in animum inducturus es illud etiam aliquo alio simili indigere, quod alterum suffulciat, nec corruiere sinat. Et si confictum quid illi substernere poterimus, rursus ejus fulcrum mens nostra inquires; atque hoc modo in infinitum dilabemur, semper praeter inventa fundamenta, alia rursus excogitantes. Et quanto longius ratione progredimur, tanto majorem renitendi ac suffulciendi vim cogimur inducere, quae toti simul moli superpositae possit **obniti**. Quamobrem modum finesque menti impone; ne quando curiositatem tuam, qui incomprehensibilia perscrutaris, redarguat Jobi sententia: neve tu quoque ab eo interrogeris, *Super quo circuli ejus fixi sint*. Sed etsi in Psalmis aliquando audieris: *Ego confirmavi columnas ejus*; vim illam qua in suo statu confirmatur, columnas dictas esse puta. Nam illud: *Super maria fundavit eam*: quid aliud significat, quam aquae naturam undique terrae esse circumfusam? Quomodo igitur aqua quamvis sit fluida, et in declive suapte natura feratur, manet suspensa, et nusquam defluit? Tu vero non consideras quod terra per se suspensa, eamdem aut etiam adhuc majorem pariat rationi haesitandi locum, quandoquidem natura gravior est. Verum necesse est, sive terram per seipsam concesserimus consistere, sive super aquas jactari dixerimus, nunquam de pia sententia discedere, sed fateri simul omnia per conditoris potentiam contineri. Itaque tum nobis ipsis tum aliis interrogaturis nos, quo fulcro ingens illud nec ulli ferendum terrae onus innixum sit, dicamus haec oportet: *In manu Dei sunt fines terrae*. Hoc nobis tutissimum est ad comparandam intelligentiam, et auditoribus conducibile.

10. Jam vero physici nonnulli etiam ob ejusmodi causas terram immobilem manere magno cum apparatu verborum dicunt. Nimirum quod mediam orbis regionem occupavit, et quod quo se magis inclinet, non habet, utpote ab extremis aequaliter omni ex parte dissita; hinc eam in seipsa necessario permanere asseverant, cum circumjacens undelibet aequalitas faciat, ut non queat omnino in ullam partem declinare. Contendunt itidem terram medium locum non sorte, neque casu nactam esse; sed hunc esse terrae naturalem ac necessarium situm. Nam cum coeleste corpus regionem extremam sursum versus obtineat; quaecunque sane, inquirunt, pondera ex supernis elabi posuerimus, ea undique ad medium deferuntur. Et certe, in quod deferuntur partes, in id utique etiam totum detrudetur. Etenim si lapides, et ligna, et terrestria omnia deorsum versus corruunt, hic utique fuerit etiam toti terrae proprius ac conveniens situs: at si quid levium e medio evehatur, profecto suprema petet. Quare motio deorsum tendens, gravium est propria; infimum autem, medium esse ex dictis patet. Ne igitur mireris, si nusquam excidat terra, quippe quae **medium** locum naturae suae convenientem occupet. Omnino enim ipsam in eo loco manere necesse fuerit, aut eam praeter naturam motam a propria sede dimoveri.

Commented [c11]: col.23

Commented [c12]: Col.26

Jam si quid eorum quae dicta sunt, probabile tibi videatur, ad Dei sapientiam, quae haec ita ordinavit, admirationem transfer. Qui enim maximas ob res accedit stupor, nequaquam ideo minuitur quod modus quo quid fiat stupendorum, adinventus est; sin minus, saltem fidei simplicitas plus habeat roboris, quam quae ex ratione petuntur demonstrationes.

11. Haec eadem de coelo quoque dixerimus, clamosissimas scilicet ac verbosissimas de coeli natura a mundi sapientibus propositas fuisse commentationes. Alii quidem ipsum ex quatuor elementis conflatum esse dixere: quippe cum in tangendi ac cernendi sensum cadat, sitque terrae quidem particeps ob soliditatem; ignis vero, quia conspicitur; reliquorum tandem, ob misturam. Alii autem hac opinione, tanquam quae verisimilis non esset, rejecta, quintam quamdam corporis naturam ad constituendum coelum suo apte ingenio, et a seipsis temere atque inconsulte introduxerunt. Est et apud ipsos aethereum quoddam corpus, quod neque ignem dicunt esse, neque aerem, neque terram, nec aquam, nec quidquam omnino ex simplicibus, propterea quod proprius simplicium motus rectus est, levibus quidem sursum, gravibus vero deorsum tendentibus. Neque vero sursum ac deorsum ferri, idem est atque in orbem versari; et in summa, rectum et orbicum motum plurimum inter se differre censent. Quorum autem motiones secundum naturam diversae sunt, horum etiam necesse est, inquirunt, essentiam esse diversam. Sed ne ex primis quidem corporibus quae elementa vocamus, coelum componi, statuere possumus; eo quod ea quae ex diversis constant, motum qui aequabiliter ac sine vi edatur, habere non possunt; cum singula quae in compositis insunt simplicia, alium atque alium a natura sortiantur impetum. Quocirca res compositae primum quidem in continuo motu aegre continentur, quod unus motus omnibus contrariis non potest congruus esse et amicus: sed is qui rei levis proprius est, gravissimae adversatur. Cum enim sursum versus movemur, per id quod terreum est, gravamur; cum vero deorsum volvimur, vim facimus igneo, quippe qui ipsum deorsum trahamus praeter naturam. Haec autem elementorum in contraria distractio, ruinae et dissolutionis causa existit. Quod enim coactum est, et praeter naturam, cum parum resistat, idque violenter et aegre, brevi in ea quibus constat dissolvitur, dum singula quae in unum convenerant, ad proprium redeunt locum. Sane ob has, ut aiunt, ratiocinationum angustias, ii qui quintam corporis naturam ad coeli stellarumque ipsius constituendam generationem commenti sunt, rejectis priorum opinionibus, argumentis propriis opus habuere. At quivis alius arte suadendi praepollens, rursus hos adortus, haec confutavit, dissolvitque, et de suo opinionem propriam invexit. De quibus si nunc dicere aggrediemur, in easdem nugas atque illi incidemus. Verum sinentes nos, ut sese invicem evertant refellantque, jam omisso de essentia sermone, fidem Moysi adhibentes, quod *Fecit Deus coelum et terram*, artificii optimo pro his quae sapienter ac industrie peracta sunt, gloriam demus, et ex pulchritudine eorum quae videntur, eum qui omnem pulchritudinem superat, mente concipiamus; et ex magnitudine sensibilibus horum et circumscriptorum corporum, illum qui infinitus est et immensus, quique omnem prae potentiae suae multitudine cogitationem exsuperat, intelligamus. Etsi enim eorum quae facta sunt naturam ignoramus: at certe quidquid omni ex parte sub nostros sensus cadit, tantum prae se fert admirationis, ut vel acutissima mens impar esse comperiat, quae aut minimum quid eorum quae in mundo sunt, pro rei dignitate explicet, aut debitam laudem rependat Creatori, cui omnis gloria, honor et imperium, in saecula saeculorum. Amen.

Commented [c13]: Col.27

Homilia II. (col.27-51)

*De eo quod invisibilis erat terra et indigesta.*

1. Mane in paucis explicandis verbis immorati, tantam sententiae profunditatem reconditam invenimus, ut de iis quae sequuntur, omnino desperemus. Nam si sanctorum atria talia sunt, et templi vestibula adeo veneranda sunt, atque magnifica, ut pulchritudinis suae praestantia oculos mentis nostrae perstringant, qualia sunt. Sancta sanctorum? ecquis tandem comperietur idereus, qui adyta ingredi ausit? aut quis conspecturus est arcana? Siquidem vel eorum aspectus est inaccessus; et ea quae mente concepta sunt, aegre omnino verbis possunt explicari. Attamen, cum apud justum iudicem vel ob id solum, quod quis officium suum sibi faciendum proposuerit, constituta merces sit, eaque non contemnenda; ne ad perscrutandum fuerimus **segniores**. Nam, tametsi rerum non possumus assequi dignitatem; tamen, si a Scripturae proposito, Spiritu auxiliante, non excidamus, etiam ipsi non omnino rejectanei iudicabimur; ac gratia cooperante, non nihil praestabimus aedificationis Ecclesiae Dei. *Terra autem*, inquit, *erat invisibilis et incomposita*. Quomodo conditis pariter utrisque coelo et terra, coelum quidem omnibus numeris absolutum est, terra vero adhuc imperfecta est et rudis? Aut omnino, quid est terra incomposita? aut ob quam causam erat invisibilis? Sane perfectus terrae apparatus ipsa illius fertilitas est, generationes quarumcunque plantarum, altissimarum arborum tum frugiferarum tum infecundarum ortus; florum colores speciosi ac odores grati, et quaecumque paulo post Dei jussu e terra emergentia genitricem suam erant ornatura. Quarum rerum quoniam nihil dandum erat, merito Scriptura ipsam nominavit incompositam. Haec eadem et de coelo dixerimus; quandoquidem vel ipsum nondum erat excultum, neque proprium receperat ornatum, utpote quod nondum sole aut luna splenderet, neque astrorum choeris coronaretur. Necdum enim isthaec condita erant. Quare a veritate non aberraveris, si coelum quoque dixeris fuisse incompositum. Terram autem duas ob causas appellavit invisibilem; aut quod nondum esset qui eam conspiceret homo, aut quod ea videri minime posset, quippe quae aquis super ipsius superficiem innatantibus esset submersa. Nondum enim erant aquae in suas stationes congregatae: quas postea aggregatas Deus maria nuncupavit. Invisibile igitur quid est? Aliquando quidem id quod ex se oculis carnis cerni non potest, cuiusmodi est mens nostra: aliquando vero id quod ex natura sua potest conspici, sed incumbentis ei corporis occultatur interjectu, veluti ferrum, quod in imo gurgite jacet. Juxta quam notionem, nunc invisibilem ducimus vocatam esse terram, utpote quae ab aquis occultaretur. Deinde vero cum necdum esset facta lux, nihil erat miri si terra in tenebris sita, quod aer super eam non illuminaretur, ob id etiam a Scriptura invisibilis appellata sit.

2. At vero veritatis adulteratores qui suam ipsorum mentem Scripturae obtemperare nequaquam docent, sed ad propriam sententiam detorqueant Scripturarum sensum, materiam hisce verbis aiunt significari. Haec enim, inquiunt, est et invisibilis et incomposita suapte natura: quippe cum ex sua **ipsius** conditione careat quacunque qualitate, atque ab omni forma ac figura sit separata; quam assumptam pro sua sapientia conformavit artifex, et in ordinem redegit, et ita per ipsam rerum visibilium essentias, constituit. Quod si ingenita est haec, primum quidem par ei ac Deo honor tribuendus est: quandoquidem eodem antiquitatis jure dignabitur. Quo quid magis impium esse possit? materiam scilicet qualitatis ac formae expertem, extremam ipsam deformitatem,

Commented [c14]: Col.30

Commented [c15]: Col.31



foeditatem ipsam figura destitutam (ipsis enim eorum utor vocabulis) pari cum sapienti et potente ac perpulchro opifice ac universorum conditore praerogativa ac dignitate cohonestari? Deinde quidem si tanta est materia ut totam Dei suscipiat scientiam; et sic aliquo pacto ipsi Dei potentiae, quae investigari nequit, substantiam illius aequiparant, cum omnem Dei intelligentiam per seipsam abunde possit dimetiri: si vero materia operatione Dei inferior est, sic etiam haec eis verba in absurdus convicium vertentur, quippe qui Deum a perficiendis et absolvendis suis operibus propter materiae defectum abarceant. Verum illos decepti humanae naturae inopia. Et quoniam ars quaelibet apud nos circa aliquam materiam separatim versatur, velut ars ferraria circa ferrum, lignaria vero circa ligna; atque in his aliud est subjectum, aliud forma, aliud id quod ex forma conficitur: et quia materia quidem forinsecus assumitur, ab arte vero aptatur forma, effectus autem ex utrisque, ex materia scilicet et ex forma componitur; sic etiam existimant in divino opificio, mundi quidem figuram a sapientia conditoris universorum esse inductam, materiam autem extrinsecus Creatori advectam ac subjectam fuisse, mundumque compositum exstitisse, utpote qui subjectum et essentiam aliunde habeat, figuram vero ac formam a Deo acceperit. Hinc autem fit, ut Deum magnum constitutioni rerum praefuisse negent: sed eum tanquam symbolam quamdam supplementem, modicam quamdam portionem ad rerum generationem de seipso contulisse: quandoquidem prae ratiocinationum ignobilitate, ad veritatis sublimitatem respicere non potuere; quia artes hic materia sunt posteriores, utpote ob usus necessitatem in vitam introductae. Lana enim prius exstitit: ars vero textoria successit, defectum naturae ex se expletura. Sic lignum quidem erat: ac succedens ars lignaria, materia ad usus quotidie expetitos conformata, lignorum nobis ostendit utilitatem, nautis remum, agricolis ventilabrum, et armatis militibus hastam subministrans. At vero Deus, priusquam quidpiam eorum quae nunc videntur exstisset, cum in animum induxisset, statuissetque ea quae non erant in lucem edere: simul atque cogitavit qualem nam mundum esse oporteret, materiam formae ipsius convenientem produxit. Et coelo quidem naturam assignavit, coelo convenientem: figurae vero terrae congruam debitamque substantiam subiecit. Ignem autem, aquamque et aerem, uti voluit, conformavit, et ad substantiam evexit, prout singularum rerum quae fiebant, ratio postulabat. Caeterum mundum totum diversis partibus constantem indissolubili quodam amicitiae vinculo in unam societatem et harmoniam colligavit: adeo ut ea etiam quae plurimum inter se situ distant, conjungi per concentum videantur. Cessent igitur a fabulosis commentis ii, qui potestatem menti incomprehensibilem, et quam humana vox exprimere nullo modo possit, cogitationum suarum imbecillitate admetiuntur.

3. *Fecit Deus coelum et terram*; utrumque non ex dimidia parte, sed totum coelum, totamque terram, ipsam substantiam cum forma conjunctam. Non enim inventor est figurarum, sed ipsius naturae rerum opifex. Alioqui respondeant nobis, quonam pacto inter se tum effectrix Dei potentia, tum passiva materiae natura convenerint, haec quidem absque forma subjectum exhibens, ille vero sine materia scientiam habens figurarum, ut id quod defuerit alteri, ab altero tribuatur, opifici quidem, ut habeat unde specimen det suae artis: materiae vero, unde deformitatem et formae privationem deponat. Sed de his hactenus. Jam ad propositum redeamus. *Erat autem terra invisibilis ac incomposita*. Cum dixit: *In principio fecit Deus coelum et terram*, multa tacuit, aquam, aerem, ignem, emergentes ex his affectiones: quae sane omnia, tanquam quae mundum compleant, procul dubio una cum universitate rerum substiterunt; omissa sunt autem isthaec ab

Commented [c16]: Col.34

historia, ut dum reliqua ex paucis argumentis tradit aestimanda, mentem nostram ad industriam diligentiamque exerceat. Itaque cum dictum non sit Deum aquam fecisse: sed dictum sit terram fuisse invisibilem: tute tecum reputa quo velamine operta non appareret. Neque igitur ignis operire **terram** poterat. Ignis siquidem affert lucem, ac ea quibus accedit, illustrat potius, quam tenebras offundat. Neque itidem aer erat tunc terrae tegumentum. Rara enim et pellucida est aeris natura, quae cunctas rerum visibilium species excipit, et ad intuentium oculos transmittit. Reliquum igitur est, ut cogitemus nos, aquam superficiei terrae innatasse, cum nondum esset liquida ista substantia in propriam sedem segregata. Hinc autem terra non erat solum invisibilis, sed erat etiam inornata. Quippe humoris redundantia etiamnum fructuum partum impedit. Eadem igitur causa est, cur et invisibilis esset et incomposita. Nam terrae apparatus, ille ipse est ornatus qui ei proprius est ac naturalis, puta undantes in convallibus segetes, prata virentia et diversis floribus referta, floridi saltus ac montium cacumina silvis inumbrata: quorum nondum habebat quidquam, parturiens quidem omnium ortum, ob inditam sibi ab opifice facultatem, sed tempora congrua exspectans, ut juxta divinum praeceptum fetus suos in apertum proferret.

4. *Sed et tenebrae*, ait, *super abyssum*. Aliae rursus fabularum occasiones, et commentorum magis impiorum causae; cum haec verba ad suas divertant opiniones. Tenebras enim non exponunt, ut mos est, aerem quemdam lucis expertem, aut locum objectu corporis obumbratum, aut denique locum quacunque ex causa lumine privatum, sed potentiam malam: imo malum ipsum a seipso originem trahens, oppositum Dei bonitati atque contrarium. Etenim si Deus lux est, absque dubio, aiunt, adversans ei potentia tenebrae utique fuerint, juxta sententiae consequentiam. Tenebrae ab alio non habent quod sint, sed sunt malum per se genitum. Tenebrae hostes animarum, mortis conciliatrices, virtutis adversariae: quae per haec prophetae verba, ut falso putant, et subsistere, nec tamen a Deo prodiisse indicantur. Ex hoc sane principio quid non pravorum et impiorum dogmatum confictum est? Qui lupi graves, gregem Dei discerpentes, sumpto ab hac parva voce initio, animas non invaserunt? Nonne hinc Marciones? nonne Valentini? nonne abominanda Manichaeorum haeresis, quam si quis putredinem appellet **Ecclesiarum**, a decore non aberrabit? Quid procul a veritate recedis, o homo, tibi ipsi exitii causas excogitans? Simplex est dictio, et ab omnibus comprehendi facile potest. *Erat*, inquit, *invisibilis terra*. Quenam est causa? Quia circumfusam sibi abyssum habebat. Quid autem abyssus significat? Copiosam aquam, cujus fundus vix potest attingi deorsum versus. At complura corpora per tenuem et translucentem aquam scimus non raro videri. Quomodo igitur nulla terrae pars sub aspectum cadebat per aquas? Quia effusus super eam aer, obscurus adhuc erat, et tenebris obductus. Nam solis radius cum per aquas penetrat, saepe in imo gurgite calculos ostendit; at vero in profunda nocte nemo ea quae sub aqua sunt, ullo pacto videre potest. Itaque id quod subjungitur, abyssus incumbens, et ea erat tenebris obducta, in causa est cur terra fuerit invisibilis. Neque igitur abyssus adversariarum potestatum est multitudo, ut quidam imaginati sunt: neque tenebrae sunt principalis quaedam ac mala potentia, bono opposita. Duo enim inter se contrarietate paria mutuo suam naturam destruent; ac indesinenter capient, exhibebuntque molestias, jugi inter se bello implicata. Quod si adversantium alterum alteri viribus praestet, victum omnino absumit. Quare si mali contrarietatem cum bono aequilibrem esse dicant, continuum bellum perpetuamque corruptionem inducunt; quandoquidem partim vincunt, partim vincuntur. Jam si viribus praepollet bonum; quid

Commented [c17]: Col.35

Commented [c18]: Col.38

fuit causae, cur mali natura non funditus sublata sit? Sin aliter, quod non licet dicere, miror quomodo se ipsi non abhorreant, ad tam nefanda maledicta delapsi. At neque malum a Deo generatum esse, dicere fas est, propterea quod nullum contrarium a contrario gignatur. Neque enim vita mortem generat, neque tenebrae lucis principium sunt, neque morbus opifex est sanitatis: sed in affectionum commutationibus, e contrariis ad contraria fiunt transitiones: in generationibus vero, res singulae quae fiunt, non ex contrariis, sed ex congeneribus producuntur. Proinde, inquirunt, si neque ingenitum est malum, neque a Deo genitum, unde naturam habet? Nam male esse nemo vitae particeps negaverit. Quid igitur dicimus? Malum scilicet non substantiam esse viventem, aut animatam: sed animae affectionem virtuti contrariam, desidiosis ac inertibus, propterea quod a bono deciderunt, inditam.

5. Malum itaque forinsecus ne circumspicias, **neve** primigeniam quamdam malignitatis naturam comminiscare: sed suae quisque malitiae se ipsum agnoscat auctorem. Nam semper eorum quae fiunt, alia quidem a natura nobis contingunt, ut senectus et infirmitates: alia vero a casu, puta inopinati quarumdam rerum saepe tristem, aut etiam laetarum eventus, ex alienis principiis adnascentes: velut puteum fodienti, thesauri inventio, aut ad forum progredienti, rabidi canis occursum; alia tandem in nostra potestate et arbitrio sunt posita, ut cupiditates superare, aut voluptatibus modum non ponere: velut iram continere, vel in eum qui injuria lacessivit, manum injicere: item verum dicere aut mentiri: mansuetum moribus esse et moderatum, aut tumidum et superbia elatum. Quorum itaque tu ipse dominus es, cave quaeras horum principia aliunde: sed malum proprie dictum noveris a voluntariis lapsibus incepisse. Nam si malum non esset voluntarium, nec in nostra potestate situm, injuriam inferentibus non impenderet tantus timor a legibus, sicque judiciorum poenae quae meritam maleficis rependunt mercedem, forent inevitabiles. Atqui haec mihi de eo quod proprie malum est, dicta sint. Morbum enim, paupertatem, ignominiam, mortem et omnia quaecunque hominibus molesta sunt in malorum numero par non est recensere: eo quod neque ea quae his opponuntur, inter maxima bona annumeramus: quorum aliqua insunt natura: aliqua vero etiam utiliter multis accidisse constat. Omnem igitur interpretationem, tropis et allegoriis constantem, in praesentia praetermittentes, tenebrarum notionem simpliciter et citra curiositatem, sensum Scripturae secuti, accipiamus. Inquirunt autem ratio, an simul cum mundo factae sint tenebrae, et utrum antiquiores sint luce, et cur id quod deterius est prius exstiterit? Dicimus igitur hasce tenebras non secundum substantiam substituisse: sed fuisse in aere affectionem, ex luminis privatione proveniente. Et vero mundi locus cujusnam lucis illico inventus est exsors, adeo ut tenebrae super aquam essent? Sane si quid ante erat, quam hic mundus sensibilis atque corruptioni obnoxius constitueretur, profecto id arbitramur in lumine fuisse. Neque enim angelorum dignitates, neque coelestes quotquot sunt **exercitus**, neque tandem si quae aliae sunt rationales naturae, aut si qui alii sunt administri spiritus, sive habeant nomen, sive non, degebant in tenebris: sed in luce et in omni laetitia spirituali statum sibi convenientem habebant. Atque his contradicet nemo, non is certe, qui in bonorum promissis coelestem lucem exspectat, de qua Salomon ait: *Lux justis semper*; et Apostolus: *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit in parte sortis sanctorum in lumine*. Etenim si damnati mittuntur in tenebras exteriores: utique qui opera laude ac commendatione digna peregerunt, in coelesti lumine requiem possident. Quoniam igitur Dei jussu est coelum factum, sic ut rebus intra suam ipsius circumferentiam contentis derepente circumfunderetur;

Commented [c19]: Col.39

Commented [c20]: Col.42

haberetque corpus continuum quod ab externis interna sejungere posset necessario locum a se derelictum ac separatam obnubilavit, interciso scilicet externo splendore. Tria enim ad umbram concurrere oportet, lucem, corpus, obscurum locum. Itaque per coelestis corporis umbram mundatae constiterunt tenebrae. Quod autem dicimus, id intellexeris evidenti exemplo, si in meridie ferventissima tabernaculum aliquod ex densa et impenetrabili materia tibi ipse circumposueris, atque in tenebris extemporalibus te ipsum incluseris. Velim igitur ponas et has tenebras tales fuisse, nec per se substitisse, sed alias subsecutas esse. Hae sana tenebrae etiam abisso insidere dicuntur, quod extremae aeris partes cum corporum superficie solent conjungi. Tunc autem aqua omnibus superstabat. Quapropter necessario tenebras super abyssum exstitisse dictum est.

6. *Et spiritus Dei*, inquit, *ferebatur super aquas*. Sive spiritum hunc dicat diffusionem esse aeris, partes mundi tibi a scriptore enumerari intelligas: quippe fecit Deus coelum, terram, aquam, aerem, eumque diffusum jam et diffluentem. Sive, quod et verius est, et majoribus nostris comprobatur, Spiritus Dei, Sanctus ille dictus sit: eo quod observatum est Scripturam eum ejusmodi appellatione peculiariter ac praecipue dignari, ac nullum alium Spiritum Dei nominare, quam sanctum illum, qui divinam et beatam Trinitatem complet. Hanc quoque sententiam si admiseris, plus ex ea percepturus es emolumenti. Quomodo igitur ferebatur super aquas? Dicam tibi non meam, sed viri Syri sententiam, qui tantum a mundi distabat sapientia, quantum ad rerum verarum scientiam appropinquabat. Aiebat igitur vocem Syrorum et significantiorem esse, et ob suam cum Hebraica lingua cognationem, quodam modo ad Scripturarum sensum propius accedere. Itaque talem dicebat esse hujus dicti sententiam. Illud, inquebat, verbum *ferebatur*, interpretantes sumunt pro verbo, *confovebat*, et ita naturae aquarum vim tribuebat fetificandi, instar incubantis avis, et vitalem quamdam facultatem iis quae foventur impartientis. Talem quamdam intelligentiam aiunt hac voce indicari. Nimirum *ferebatur spiritus super aquas*, hoc est, naturam aquae ad feturam praeparabat. Quare quod a quibusdam quaeritur, satis ex hoc liquet, nempe ab actu creandi Spiritum sanctum non abfuisse.

7. *Et dixit Deus, Fiat lux*. Prima Dei vox lucis naturam creavit, dissipavit tenebras, dispulit moestitiam, mundum illustravit, et acervatim gratum ac jucundum aspectum universis impertivit. Nam et coelum apparuit, antea in tenebris delitescens; visa est et ipsius pulchritudo, eaque tanta quantam etiam nunc oculi testantur. Illustrabatur autem aer; imo permistam sibi lucem habebat totam in se tota, celeres fulgoris distributiones ad suos ipsius terminos quaquaversum transmittens. Sursum enim ad ipsum usque aethera et usque ad coelum pervenit: in latitudine vero omnes mundi partes, tum aquilonares, tum australes, tum orientales, tum occidentales, in brevi temporis momento illuminabat. Talis est enim ipsius natura, tenuis scilicet et pellucida; adeo ut lux per ipsum transiens, nulla temporis mora indigeat. Quemadmodum enim contuitus oculorum nostrorum ad ea quae sub aspectum cadunt, citra temporis moram deducit: sic etiam luminis accessum minima mora et temporis momento ita brevi, ut a nemine possit excogitari brevius, in omnes suos fines suscipit. Quin etiam aether post ortam lucem jucundior evasit, necnon aquae limpidores fuere, non fulgorem modo suscipientes, sed eum ex se ipsis etiam per lucis repercussum remittentes, vibrato undelibet ab aqua splendore. Divina vox ad jucundissimum et praestantissimum statum transmavit omnia. Ut enim qui oleum in aquae fundum immittunt, in illum locum inducunt claritatem: ita universorum conditor statim atque locutus est, lucis gratiam mundo repente intulit. *Fiat lux*. Sane hoc

Commented [c21]: Col.43

Commented [c22]: Col.46

praeceptum opus erat; et facta est natura, qua jucundius quidquam ad fruendum ne excogitare quidem potest humana ratio. Cum autem in Deo vocem verbumque et praeceptum dicimus, non sonum per vocalia organa emissum, non aerem lingua conformatum, divinum sermonem intelligimus: sed voluntatis nutum, ut discentium oculis res subjecta esset, in praecepti speciem adaptari arbitramur. *Et vidit Deus lucem quod esset pulchra*. Quasnam laudes luce dignas dixerimus nos: quam pulchram esse conditor in antecessum testatus est? Imo vero apud nos ipsis oculis iudicium defert oratio, cum **tantum** nihil queat praedicare, quantum sensus antevortens declarat. Sed si corporis pulchritudo ex partium inter se symmetria, ac apparente coloris bonitate oritur, quomodo in luce quae natura simplex est, similibusque constat partibus, pulchritudinis ratio conservatur? Num propterea quod lucis temperatio non in propriis ipsius partibus, sed in quadam hilaritate et lenitate visui se offerente in esse perhibetur? Sic enim pulchrum est etiam aurum, quod non ex partium commensu, sed ex sola coloris bonitate, illicium, et jucunditatem ad visum exhilarandum obtinet. Hesperus quoque stellarum est pulcherrimus, non quod in partibus quibus constat, insit proportio et symmetria, sed quod jucundus quidam et suavis splendor ex ipso ad oculos accedat. Praeterea hoc Dei de pulchritudine iudicium, non modo ad visus delectationem respicientis, sed etiam ad futuram ipsius utilitatem prospicientis, factum est. Nondum enim pulchritudinis lucis iudices erant oculi. *Et divisit Deus inter lucem, et inter tenebras*. Hoc est, utrumque naturam mixturae cujuscunque incapacem, et alteram alteri ex adverso oppositam Deus reddidit. Haec enim magno inter se intervallo discrevit ac separavit.

Commented [c23]: Col.47

8. *Et vocavit Deus lucem, diem, et tenebras vocavit noctem*. Nunc quidem de reliquo post solis generationem dies est aer ipse, a sole illuminatus, dum in hemisphaerio quod super terram est, lucet: nox vero est, quae occultante se sole intervenit telluris obscuratio. Tunc autem non secundum motum solarem, sed primigenia illa luce effusa, et rursus contracta, secundum praefinitam a Deo mensuram, fiebat dies, et nox succedebat. *Et facta est vespera, et factum est mane, dies unus*. Vespera igitur diei ac noctis est communis terminus: et similiter mane, est noctis cum die vicinitas. Itaque ut prioris generationis praerogativam diei tribueret, prius commemoravit finem diei, deinde noctis, velut insequente diem nocte. Nam qui status in mundo fuit ante lucis generationem, is non erat nox, sed tenebrae: quod autem a die distinguebatur, eique opponebatur, id nox appellatum est; quod idem recentiore etiam appellationem post diem obtinuit. *Facta est igitur vespera, et factum est mane*. Diei **et** noctis dicit spatium. Nec amplius usus est his nominibus, *dies et nox*: sed praestantiori totam tribuit appellationem. Hanc utique consuetudinem invenies in tota Scriptura observatam: nimirum in metiendo tempore dies enumerari, non noctes una cum diebus. *Dies annorum meorum*, ait Psalmorum cantor. Et iterum Jacob: *Dies vitae meae parvi et mali*. Item rursus: *Omnibus diebus vitae meae*. Quare quae nunc in historiae speciem tradita sunt, ad ea quae sequuntur regulae sunt atque legislationes. *Et facta est vespera, et factum est mane, dies unus*. Quam ob causam non dixit primum, sed unum diem, quanquam erat convenientius, ut is qui secundam, tertiam, et quartam diem subinde memoraturus erat, eam diem, quae subsequens exordium fuit, primam nuncuparet? Sed unam dixit, qui scilicet diei et noctis definierit mensuram, et diei ac noctis tempus simul conjunxerit: quandoquidem unius diei spatium complent viginti quatuor horae, si videlicet dies et nox simul intelligantur. Quamobrem etiamsi in solstitiis alteram ab altera accidat superari, tamen definito tempore spatium utriusque omnino circumscribitur; tanquam si dixisset: viginti quatuor horarum mensura,

Commented [c24]: Col.50

unius diei est spatium vel, coeli ab eodem signo ad idem reditus, uno die peragitur. Itaque quoties vespera et mane mundum occupant per solis conversionem, non prolixiore tempore, sed in unius diei spatio expletur circuitio. An ea ratio in arcanis tradita, potior est ac validior, quod Deus qui temporis constituit naturam, mensuras ei ac signa, nimirum dierum spatia impertivit, ac hebdomade ipsum dimetiens, hebdomadem qua temporis motus enumeratur, semper in se ipsam jubet revolvi, rursusque unum diem ubi in se ipsum septies redierit, hebdomadem conficere? Haec est autem orbiculata figura, quae a se ipsa incipit, et in se ipsam desinit. Quod sane hujus etiam saeculi proprium est, reverti in se ipsum, nec usquam terminari. Hanc ob causam temporis caput, non primam diem, sed unam vocavit; ut ex ipsa etiam appellatione cognationem cum aevo habeat. Dies enim, qui principii unici et alteri insociabilis exhibet characterem, proprie et apposite unus nuncupatus est. Quodsi plura saecula nobis ob oculos ponit Scriptura, dum multis in locis dicit: *Saeculum saeculi, et saecula saeculorum*; illic tamen neque primum, neque secundum, neque tertium saeculum nobis enumeratum est. Quapropter nobis potius statuum, variarumque rerum **differentiae**, non autem circumscriptiones finesque et successiones saeculorum ex hoc demonstrantur. *Dies enim Domini*, inquit, *magna est et illustris*. Et iterum: *Ut quid vos quaeritis diem Domini? Et ea est tenebrae, et non lux*. Nam utique iis qui digni sunt tenebris, tenebrae sunt. Enimvero illam diem vespera carentem, successionisque et finis expertem Scriptura novit: quam etiam Psalmorum cantor, propterea quod extra hoc tempus septenarium sita sit, octavam vocavit. Quare sive diem, sive saeculum dixeris, eandem dices sententiam. Sive igitur dies, status ille dicatur; una est, et non multae: sive appellatur saeculum, unicum utique fuerit, et non multiplex. Quare ut ad futuram vitam cogitationem nostram transferret, eam diem unam dixit, quae saeculi est imago, primitiae dierum, luci coeva, sancta Dominica, Domini resurrectione honorata. *Facta est igitur vespera*, inquit, *et factum est mane, dies una*. At enim hi sermones quos de illa vespera instituimus, dum a praesenti vespera attinguntur, hic orationi nostrae finem imponunt. Pater autem verae lucis, qui diem coelesti lumine decoravit, qui ignis splendoribus illustravit noctem, qui futuri saeculi requiem spirituali jugique luce instruxit, illuminet in agnitione veritatis corda vestra, vestramque vitam conservet inoffensam, largiens vobis, ut in die honeste ambuletis: ut eluceatis in splendore sanctorum veluti sol, ad meam ipsius exultationem, in die Christi, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

Commented [c25]: Col.51

Homelia III. (col.51-78)

*De firmamento.*

1. Primae, seu potius unius diei memorata sunt opera. Absit enim ut ei eam adimamus dignitatem, quam in natura obtinet, utpote a conditore seorsum edita, nec in ordine aliarum annumerata. Attamen postquam ea quae in ipsa facta sunt recensuit hesterna oratio; et postquam divisa auditoribus enarratione, ut matutinam animarum **alimoniam**, ita vespertinam laetitiam effecit, nunc ad secundae diei miracula transit. Hoc autem dico, nec tamen refero ad enarrantis facultatem, sed ad eorum quae scripta sunt gratiam, quae a natura id habet ut facile excipiantur, omnique cordi eorum qui veritatem probabili anteponunt, blanda sit et grata. Juxta quod et Psaltes significantissime suavitatem exhibens veritatis, ait: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo.* Postquam itaque hesterna de Dei eloquiis tractatione, quantum in nobis situm fuit, animas vestras exhilaravimus: iterum hodie secunda die convenimus, miracula operum secundae diei spectaturi. At enim non me latet, multos artium mechanicarum opifices circumstare nos, qui sibi ex diurna opera vix parantes victum, nos sermonem discindere ac decurtare cogunt, ut ne diutius ab opera distrahantur. Istis quid dicam? Nimirum istam temporis partem, Deo foenori datam, nequaquam perdi, sed magno cum incremento ab ipso rependi. Etenim quicumque casus impedimentum afferunt, eos Deus avertet; ac corpori robur, animo alacritatem, facilitatem commercii et prosperitatem per totam vitam iis qui spiritualia praetulerint, largiturus est. Etsi autem in praesenti non secundum spem succedunt nostra studia, at certe Spiritus doctrina pro futuro saeculo thesaurus bonus est. Tolle igitur ex corde omnem victus sollicitudinem, totumque te ipse mihi collige. Nec enim quidquam ex corporis praesentia percipitur emolumenti, si tuum cor in terreno thesauro comparando occupatur.

Commented [c26]: Col.54

2. *Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquae, et sit discernens inter aquam et aquam.* Jam audivimus heri Dei verba: *Fiat lux.* Et hodie: *Fiat firmamentum.* Amplius autem quiddam habere videntur praesentia: quandoquidem sermo non in nudo praecepto permansit, sed causam etiam cur firmamenti structura requiratur, declaravit, dum ait: *Ut sit discernens inter aquam et aquam.* Primum quidem quod susceptum est, id inquiremus, quomodo Deus loquatur. Num more nostro, prius rerum species imprimitur in intellectu: deinde post conceptam animo imaginem proprias et unicuique subjecto accommodas significantiones seligens, enuntiat? num denique vocalium organorum ministerio cogitata committens, ita demum per aeris impressionem, ad vocis motum articulate distinctum accommodatam, cogitationem internam manifestat? Et quomodo non fabulosum est, dicere Deum ad suas cogitationes declarandas circuitione tali indigere? Nonne magis pium est dicere, voluntatem divinam, primumque motionis intelligentis impetum, Verbum esse Dei? Porro verborum ambitu ipsum adumbrat delineatque Scriptura, ut demonstret quod non voluerit solum fieri creaturam, sed eam etiam in lucem edi per quempiam operis sui socium ac consortem. Poterat enim, uti initio locutus fuerat, de singulis dicere: *In principio fecit Deus coelum et terram;* deinde: *Fecit lucem;* tum: *Fecit firmamentum.* Nunc autem Deum imperantem et colloquentem inducens Scriptura, illum cui imperat, et quocum loquitur, tacite subindicat, quippe quae nobis non invidet cognitionem, sed ad desiderium nos accendat; dum arcani vestigia quaedam ac indicia commonstrat. Quod enim labore partum est, cum gaudio suscipitur, et diligenter

Commented [c27]: Col.55

conservatur: contra, quae facile comparantur, ea cum contemptu possidentur. Quapropter via quadam et ordine nos ad Unigeniti notitiam perducit. Et certe vocali sermone non erat opus incorporeae naturae: quandoquidem quae fuerant cogitata, isthaec cum eo qui operis socius ac consors erat, poterant communicari. Quamobrem quatenus erat sermonis necessitas iis, qui ipsa cogitatione se invicem suorum consiliorum poterant facere participes? Nam vox propter auditum, et auditus propter vocem. Porro ubi non est aer, nec lingua, nec auris, nec meatus intortus sonos ad sensum in capite repositum referens: ibi neque verborum usus est: sed ex ipsa, ut ita dicam, animi cogitatione fit voluntatis communicatio. Quare, quod aiebam, ut ad inquisitionem personae ad quam hic sermo dirigitur, excitaretur mens nostra, sapienter atque scite illa loquendi forma usurpata est.

3. Disquirendum est secundo loco, an hoc firmamentum sit aliud quid ab eo coelo, quod in principio factum fuerat: quod ipsum itidem appellatum sit coelum, vel, utrum duo omnino sint coeli. Sed qui de coelo disseruere philosophi, amittere linguas suas malint, quam id ceu verum admittere. Ponunt enim coelum unum esse, nec ejus esse naturae, ut secundum, aut tertium, aut multiplex ei accedat, cum, ut putant, tota coelestis corporis substantia ad unicum **constituendum** fuerit consumpta. Etenim corpus in orbem circumactum, unum esse aiunt, illudque finitum esse: quod sane si omnino insumptum est ad primum coelum conficiendum, consequens fuerit ut nihil jam ad secundi vel tertii generationem supersit. Haec quidem fingunt, qui opifici ingenitam materiam subministrant, ex hoc primo commento fabuloso ad subsequens mendacium delapsi: nos vero Graecorum sapientes rogamus, ut ne prius nos irrideant, quam inter se convenerint. Sunt enim inter ipsos, qui coelos et mundos aiunt esse infinitos: quorum cum ineptias redarguerint ii, qui argumentis utuntur gravioribus, atque geometricis demonstrationibus probaverint id naturae repugnare, ut coelum aliud praeter unum fiat; tunc eorum lineares artificialesque nugas etiam magis deridebimus. Siquidem etsi ob similem causam fieri videtur sive unam, sive multas bullas, nihilominus de coelorum multitudine dubitant, an potestas effectrix eos in lucem edere potuerit. Quorum robur ac magnitudinem, cum ad divinae potentiae praestantiam respicimus, ab eo humore concavo qui in fontibus salientibus intumescit, nihil differre putamus. Quare id fieri non posse ridicule dicunt. Sed tantum abest, ut nos de altero coelo dubitemus, ut etiam tertium cujus aspectu beatus Paulus dignatus est, inquiramus. Psalmus autem dum nominat coelos coelorum, plurium etiam tribuit nobis notitiam. Neque vero haec stupenda sunt magis, quam septem circuli: in quibus stellas septem ferri omnes uno fere consensu confitentur: quos etiam alterum alteri, instar cadorum in se mutuo insertorum, aptatos esse astruunt. Quin etiam hosce circulos contrario universi motui cursu abreptos, diffisso ab ipsis aethere, gratum quemdam ac concinnum sonum contendunt reddere, adeo ut melodiae suavitatem omnem exsuperet. Deinde cum ii qui talia dicunt, sensuum fidem ac testimonium rogantur, quid respondent? Nos ob eam quam initio cum sono habemus consuetudinem, huic eidem sono a primo ertu assuetos, sensu isto prae frequenti audiendi exercitatione privari; perinde atque hi quorum aures in officinis aerariis assidue obtunduntur. Quorum confutare cavillationem ac futilitatem, ita aperte omnibus ex primo auditu se prodentem, viri non est, qui aut parcere sciat tempori, aut audientium intelligentiam coniectet. Verum externa externis relinquentes, nos ad ecclesiasticum revertimur **sermonem**. Dictum est igitur a quibusdam, qui nos praecessere, non secundi coeli generationem hanc esse, sed ampliore prioris explanationem: propterea quod illic coeli et terrae creatio in summa traditur, hic vero Scriptura modum quo singula facta sunt, accuratius nobis et perfectius

Commented [c28]: Col.58

Commented [c29]: Col.59



exponit. Nos autem, cum et nomen aliud et munus secundi coeli proprium traditum sit, dicimus hoc coelum ab eo quod in principio conditum fuit, aliud esse: siquidem solidioris est naturae, ac praecipuam universo affert commoditatem.

4. *Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquae, et sit discernens inter aquam et aquam. Et fecit Deus firmamentum: et divisit Deus inter aquam quae erat sub firmamento, et inter aquam quae erat super firmamentum.* Sed antea quam Scripturae sententiam attingamus, id quod ab aliis objicitur, dissolvere enitamur. Percontantur enim nos, si sphaerale est firmamenti corpus, ut ipsi testantur oculi, si itidem aqua diffluere et e supernis quaquaversum dilabi soleat, quomodo potuerit in gibba firmamenti circumferentia retineri? Quidnam ad hoc respondebimus? In primis quidem, quod etiamsi quidpiam a nobis rotundum conspiciatur secundum internam convexitatem, nequaquam necesse sit externa etiam superficie ad sphaerae modum confectum fuisse, aut totum esse perfecte tornatile, ac plane et aequabiliter circumductum: quandoquidem lapidea balneorum tecta, et aedium in antri speciem aedificatarum structuras videmus; quae licet in semicirculi formam ex parte interni aspectus circumducantur, saepe tamen in superioribus tecti partibus levem ac planam habent superficiem. Neque igitur hujus rei gratia facessant negotia sibi ipsis, neque nobis exhibeant, quasi aquam in supernis partibus detinere non valeamus. Consequens autem fuerit dicere, quae sit natura firmamenti, et ob quam causam iusta sit medium quemdam inter aquam locum obtinere. Solet Scriptura in iis rebus quae robore ac viribus praepollent, nomen firmamenti usurpare: velut cum dicit: *Dominus firmamentum meum, et refugium meum*; et: *Ego confirmavi columnas ejus*; et illud: *Laudate eum in firmamento virtutis ejus*. Et quidem philosophi hoc corpus dicunt firmum, quod quasi solidum est et plenum, quod ita appellatur, ut a mathematico distinguatur. Est autem mathematicum, quod in solis consistit **dimensionibus**, in latitudine, inquam, ac profunditate et longitudine. Firmum autem illud est, in quo praeter dimensiones durities etiam et renixus inest. Porro Scriptura, quod validum est et inflexibile, firmamentum vocare consuevit, ita ut etiam aerem valde densatum designatura, saepe hac ipsa voce utatur, velut cum dicit: *Firmans tonitru*. Soliditatem enim et renixum spiritus, qui in nubium finibus inclusus, ob violentam eruptionem fragorem tonitruum edit, tonitruum firmitatem Scriptura appellavit. Itaque et hic hanc vocem pro firma quadam natura quae aquam lubricam ac facile dissolubilem continere possit, usurpatam esse arbitramur. Nec vero, quoniam firmamentum ex communi acceptione ab aqua ortum traxisse videtur, putandum est illud simile esse aut aquae congelatae, aut tali cuidam materiae, ex humore percolato principium accipienti. Qualis est natura aut crystalli lapidis, quem ob praestantissimam aquae congelationem transmutari aiunt: aut specularis lapidis, qui inter metalla concrecit. Est autem hic lapis pellucidus, peculiari ac purissima claritate donatus, qui si pro sua natura sincerus et absolutus repertus est, neque ulla exesus putredine, neque fissuris sese ad interiores usque partes extendentibus divisus, splendore aeri fere similis existit. Nulli igitur horum comparamus firmamentum. Puerilis enim revera et simplicis animi est, tales de coelestibus habere opiniones. Neque tamen quoniam cuncta in cunctis insunt, ignis quidem in terra, aer vero in aqua, et ex aliis similiter alterum in altero; nec ut ullum est elementorum sub sensu cadentium purum et sincerum, omnem sive cum medio, sive cum opposito societatem excludens, non idcirco dicere audemus, firmamentum aut ex uno simplicium conflari, aut ex his permistionem quamdam esse: quandoquidem edocti sumus a Scriptura, ut nihil menti nostrae, **praeter** ea quae concessa

Commented [c30]: Col.62

Commented [c31]: Col.63

sunt, permittamus comminisci. Nos autem ne hoc quidem annotare omittamus, quod posteaquam praeceperat Deus: *Fiat firmamentum*, non dictum est simpliciter: Et factum est firmamentum; sed, *Et fecit Deus firmamentum*; et rursus: *Divisit Deus*. Audite, surdi, et caeci, suspicite. Sed ecquis surdus est, nisi is, qui Spiritum non audit, magna adeo voce inclamantem? Ecquis vero caecus est? Ille ipse est qui adeo clara de Unigenito argumenta non videt. *Fiat firmamentum*. Haec vox est primariae et principalis causae. *Fecit Deus firmamentum*. Hoc est effectricis potentiae atque creatricis testimonium.

5. Sed ad interpretationem continuandam sermonem revocemus. *Sit discernens*, inquit, *inter aquam et aquam*. Infinita erat, ut videtur, aquarum effusio, cum quaquaversus inundarent terram, ac supra ipsam suspenderentur: ita ut ipsas inter et caetera elementa videatur esse proportio nulla. Propterea enim dicebatur antea abyssus terram undique circumdedisse. Verum ejus copiae causam in sequentibus proferemus in medium. Profecto autem nemo vestrum, ne eorum quidem qui mentem habent valde exercitatum, atque in hac mortali et fluxa natura acute vident, opinionem hanc impetet, quasi res quae secundum rationem fieri non possunt, aut quae commentitiae sunt, proponamus: neque a nobis exigit, ut supra quo fulcro natura aquarum firmata sit, disquiramus. Qua enim ratione terram aqua graviorem ab extremis abducunt et in medio pensilem collocant: eadem sane omnino et infinitam illam aquam tum propter naturalem quemdam deorsum versus impetum, tum propter aequale ex omni parte pondus, circum terram quiescere concessuri sunt. Igitur terrae circumfusa erat immensa aquae natura, nec tamen ipsi cum ea inerat proportio, sed eam longe superabat, opifice magno futurum sic initio prospiciente: ac propter necessitatem consequentem prima ordinante. Quid igitur opus erat, ut aqua amplius quam dici queat exsuperaret? Quoniam ignis substantia necessaria est universo, non ad constituendas solum res terrestres, sed ad universum etiam complendum. Nam mutilum esset totum, si uno hoc maximo et omnium opportunissimo elemento destitueretur. Jam vero haec sibi mutuo adversantur et alterum alterius parit **corruptionem**: corrumpit nimirum aquam ignis, cum praestat viribus: destruit vero ignem aqua, cum copia praevalet. Oportebat autem neque seditionem inter se esse, neque dissolutionis dari occasionem universo, ob integrum alterius defectum. Tantam humoris naturam praestituit totius gubernator, ut usque ad statutos constitutionis mundi terminos, dum paulatim ignis vi absumitur, resisteret. Et vero qui cuncta pondere et mensura disposuit (numerabiles enim sunt ipsi secundum Job vel pluviae guttae), noverat ille quanto tempore secundum praescriptum suum duraturus esset mundus, quantumque pabuli oporteret igni praeparatum. Eam ob causam aqua in creatione sic abundavit. Atqui nullus usque adeo extra vitam positus est, ei ut sit opus, ut ignem mundo necessarium esse ratione edoceatur: non solum quod artes quibus nostra vita conservatur, ignis efficientia indigeant omnes, textoria, inquam, sutoria, architectonice et agricultura, sed quod neque arborum germinatio, neque maturitas fructuum, neque aut terrestrium aut aquatilium animalium generatio, neque horum alimenta, aut constitissent ab initio, aut ad tempus perseverassent, calore non praesente. Necessaria igitur est caloris creatio; ut ea quae gignuntur, et coagmentari possint et permanere. Rursus aquae abundantia erat pernecessaria, quod vis ignis consumens interquiescere non queat, neque vitari.

6. Circumspice omnes res creatas, et caloris vim in omnibus quae generantur ac corrumpuntur, videbis dominari. Idcirco multa aqua effusa est super terram, atque ultra ea quae sub aspectum veniunt, transvecta est, et insuper toti terrae profunditati fuit inspersa. Unde fontium copia, congeriesque puteorum, et fluentia fluviorum, tam eorum qui

Commented [c32]: Col.66

torrentes sunt, quam eorum qui perennes, ut in multis et variis promptuariis conservaretur humiditas. Et quidem ex oriente ab hiberno solstitio Indus fluvius manat, flumen omnium fluvialium aquarum maximum, velut hi qui terrae circuitum descripsere, prodiderunt: a medio autem Orientis Bactrus, et Choaspes, et Araxes, a quo et Tanais diffissus in Maeotidem paludem dilabitur. Et praeter hos Phasis a Caucasiis montibus effluens, et innumeri alii a septentrionalibus locis in Pontum Euxinum feruntur. Contra, ab occasu aestivo sub Pyrenaeo monte et Tartessus et Ister: quorum ille quidem in mare extra Columnas exoneratur; Ister vero per Europam fluens, in Pontum effunditur. Et quid attinet alios enumerare, quos Ripaei montes, qui ultra intimam Scythiam siti sunt, generant? Quorum ex numero est et Rhodanus cum infinitis aliis fluviiis, iisque navigabilibus, qui occidentales Galatas Celtasque et vicinos ipsis barbaros praeterlabentes, in occidentale pelagus omnes influunt. Alii e meridie a supernis plagis per Aethiopiam partim in nostrum perveniunt mare, partim in illud quod extra navigabile jacet, exonerantur; Aegon nimirum et Nyses, et Chremes quem vocant, et Nilus quoque, qui neque fluviiis natura est similis, cum instar maris inundet Aegyptum. Sic hujus terrae nostrae habitabilis locus aqua circumseptus est, et adeo multiplici alligatus mari, ac innumeris fluviiis perennibus irriguus per ineffabilem sapientiam ejus, qui adversam igni naturam consumi vix posse statuit. Erit quidem tempus cum et igne ardebunt omnia; velut ait Isaias, ubi Deum alloquitur universorum: *Qui dicis abyssu, Desolaberis, et omnes fluvios tuos arefaciam*. Quamobrem sapientia, quae infatuata est, abjecta, suscipe nobiscum veritatis doctrinam, imperitam quidem sermone, stabilem vero firmamque cognitione.

Commented [c33]: Col.67

7. Idcirco *Fiat firmamentum in medio aquae, et sit discernens inter aquam et aquam*. Dictum est quid significet in Scriptura firmamenti vocabulum. Nimirum firmamentum non dicit quamdam esse naturam resistentem ac solidam, gravitate et renixu praeditam. Alioqui hoc pacto id sibi nominis potius vindicasset terra. Sed quia natura superiorum corporum tenuis est et rara, nec ullo potest sensu percipi, ideo firmamentum hoc vocavit, comparatione eorum quae tenuissima sunt, nec sub ullum sensum cadunt. Porro quemdam mihi locum cogita, humoris discernendi facultate praeditum, qui humorem quidem tenuem et percolatum sursum transmittat, crassissimum vero et terreum deorsum versus demittat, ut, subtrahentibus se paulatim humoribus, ab initio ad finem usque temperies eadem conservetur. Tu vero hanc aquae copiam a fide abhorrere censes: sed ad copiam non respicis caloris, qui tametsi quantitate parvus, multum tamen humoris vi sua consumere potest. Attrahit quidem adjacentem humorem, velut indicat cucurbitula, consumit vero attractum, instar videlicet ignis lucernarum, qui per ellychnium alimentum vicinum attrahens, cito illud in fuliginem transmutat. Jam vero aethera quis ambigit esse ignitum et ardentem? qui nisi ineluctabili Conditoris praescripto coerceretur, quidnam eum prohibuisset, contiguus omnibus rebus inflammatis ac combustis, omnem simul earum humiditatem absumere? Quapropter aqua aëria oritur tum, cum locus supernus ab evecis sursum vaporibus, quos fluvii, fontes, vada, paludes ac maria omnia emittunt, obnubilatur, ut ne aether invadat, concremetque universa: cum hunc etiam solem videamus in aestiva tempestate madidam et coenosam regionem plerumque humoris prorsus expertem ac siccam brevissimo temporis momento relinquere. Quo quaeso abiit aqua illa? Ostendant nobis illi rerum omnium scientia praediti. Annon cuivis liquet, eam calore solis in vaporem solutam esse atque consumptam? Quamobrem ne calidum quidem solem esse illi dicunt: adeo loqui ipsis vacat. Verum considerate quali

Commented [c34]: Col.70

demonstratione nixi, evidētiaē reluctantur. Quoniam, inquit, colore albus est, non autem subruber, nec flavus, ideo neque suapte natura ignitus est: sed et ejus calorem ex veloci circumactu affirmant oriri. Quid sibi inde commodi asciscunt? Ut nihil consumere humorum sol existimetur. Ego vero, tametsi id quod ab ipsis dicitur, verum non est, tamen id ipsum, tanquam quod meam sententiam comprobet, non respuo. Nam aquarum copia ob eam quae a calore efficitur consumptionem, necessaria esse dicebatur. Jam vero ad eosdem in eisdem materiis producendos effectus nihil interest, utrum sol suapte natura sit calidus, an ex affectione ardor ei accesserit. Sive enim ligna inter se mutuo confricta, ignem ac flammam exsuscitent, sive accensa flamma combusta fuerint, par et consimilis finis ex utroque resilit. Caeterum magnam ejus qui omnia gubernat sapientiam cernimus, solem aliunde alio transmoventem, ut ne in iisdem locis semper commorans, rerum ordinem per caloris redundantiam **devastet**. Sed nunc quidem ad austrinam partem circa hiberna solstitia transvehit, nunc vero ad aequinoctialia transfert signa: et inde ad septentrionalia in aestivis solstitiis reducit: adeo ut, eo transeunte, in locis terrenis temperies conservetur. Videant autem an ipsi secum non pugnent, qui scilicet mare dicant fluminibus non redundare ob eam quae a sole sit consumptionem, ac insuper salum et amarum relinqui, eo humore qui tenuis est ac potui aptus, absumpto, quod ipsum accidit maxime ex ea quam sol habet discernendi facultate, qua id quod leve est, abripit, crassum vero et terrestre tanquam limum et faecem relinquit: unde amaritudo, et salsugo, et siccandi facultas mari inest. Porro qui talia de mari garriunt, rursus mutata sententia humorem a sole nihil imminui affirmant.

8. *Et vocavit Deus firmamentum coelum*; ita ut proprie quidem conveniat alteri isthaec appellatio, similitudine vero firmamentum quoque hujus nominis sit particeps. Caeterum aspectabilem hunc locum dici coelum saepe observavimus, ob densitatem continuitatemque aeris, offerentis se clare nostro aspectui, et ex eo quod videtur, coeli nomen obtinentis, ubi videlicet ait Scriptura: *Volucres coeli*. Et iterum: *Volantia secundum firmamentum coeli*. Tale est et illud: *Ascendunt usque ad coelos*. Et Moyses benedicens tribui Joseph, a fructibus coeli et rore, et a solstitiis et coitionibus lunarum, et a vertice montium, et collium aeternorum benedictiones impertit: quippe quod circumjacens telluri locus per **horum** temperiem fecundetur. Quin et in maledictis Israeli, *Et erit, inquit, tibi coelum quod super caput est, oeneum*. Quid his verbis indicare vult? Omnimodam siccitatem, et aquarum aeriaram defectum, quibus telluri fertilitas fructuum confertur. Cum igitur deferri de coelo rorem aut pluviam dicit, tum aquas eas quae supernam regionem occupare jussae sunt, intelligimus. Collectis enim in sublimi vaporibus, et aere per ventorum compressionem condensato, ubi humiditates, prius in modum vaporis tenuiterque nubi inspersione, inter se mutuo cohaeserunt, tunc gignuntur guttae, ad ima concretorum humorum pondere decedentes; atque hic est pluviae ortus. Cum vero humor vi ventorum dissectus, in spumam redactus est, cumque deinceps summe refrigescens, totus omnino cogelatus est, tum fracta nube nix delabatur. Et in summa, ob eandem rationem licet tibi omnem humoris naturam circum aerem capiti nostro superstantem cernere. Nemo autem spiritualium sermonum simplicitatem ac incultum cum curiositate eorum qui de coelo philosophati sunt, comparet. Quanto enim castarum pulchritudo meretricia praestabilior est, tanto sermones nostri externis praestant. Hi namque probabilitatem vi extortam suis sententiis conciliant: hic vero nuda et ab artificibus vacua proponitur veritas. Sed quid opus est nos in mendaciis ipsorum confutandis fatigari, quibus satis fuerit, si libris ipsorum inter se collatis, belli ipsorum

Commented [c35]: Col.71

Commented [c36]: Colo.74

spectatores in summo otio sedeamus? Nam neque numero pauciores neque dignitate inferiores, sed loquacitate etiam longe praestantes contrariae sibi opinioni refragantur, ii qui universum aiunt comburi, ac iterum ex seminalibus quibusdam rationibus quae in rebus exustis remanent, reviviscere. Unde etiam infinitas mundi corruptiones et regenerationes inducunt. Verum illi quidem utrinque a veritate dissiti, hinc et inde ad errorem sibi ipsis diverticula inveniunt.

9. Quinetiam aliquis nobis adversus ecclesiasticos quosdam scriptores de discretis aquis habendus est sermo: qui anagoges et sublimioris intelligentiae nomine confugerunt ad allegorias, adeo ut spiritales in incorporeas virtutes asserant per aquas tropice significari: et sursum quidem supra firmamentum mansisse praestabiliores, deorsum vero in terrestribus crassisque locis malignas subsedis. Propterea dicunt et eas aquas quae supra coelos locatae sunt, Deum laudare, hoc est, bonas potestates, ob mentis munditiam dignas, quae convenientem Conditori laudem exsolvant: aquas vero infra coelos constitutas, spiritales malignitates esse, a naturali sublimitate ad imam nequitiam delapsas: quas, utpote turbulenta seditiosasque et affectuum tumultibus exaestuantes, docent maris nomine fuisse vocatas, ob motuum a voluntate proficiscentium instabilitatem atque inconstantiam. Tale porro sermones veluti somniorum interpretationes et aniles fabulas rejicientes, aquam aquam intelligamus, et secretionem a firmamento factam juxta allatam rationem accipiamus. Verum etiamsi aquae illae supra coelos constitutae nonnunquam ad universorum communem Dominum laudandum adhibeantur; non idcirco eas naturam rationalem esse putamus. Neque enim animati sunt coeli, eo quod *Dei enarrant gloriam*: neque firmamentum animal est sensu praeditum, eo quod *Opus manuum ipsius annuntiat*. Et si dicat quis coelos quidem esse contemplativas virtutes, firmamentum vero potestates actuosas, et eorum quae decent effectrices: hunc sermonem quidem tanquam solerter confictum suscipimus, sed verum esse non omnino concedemus. Sic enim et ros, et pruina, et frigus, et aestus, propterea quod apud Daniele laudare universorum Opificem iussa sint, erunt spiritualis quaedam et invisibilis natura. Sed haec loquendi ratio, si in illis locis a sagacibus modo spiritali accipiatur, Creatoris laudationem complet. Etenim non solum aqua supra coelos reposita, tanquam quae praecipuis honoribus ob praestantiam in se ex virtute insidentem condecoretur, Deo laudem persolvit: sed etiam, *Laudate eum*, inquit, *et quae ex terra estis, dracones et omnes abyssi*. Quare et abyssus quam in pejorem partem ii qui allegoriis utuntur, rejecerant, ne ipsa quidem Psalmorum cantori visa est aspernabilis et rejectanea, cum in communem ascita sit chorum creaturarum: imo etiam illa pro indito sibi modo concinne hymnorum cantum impertit Conditori.

10. *Et vidit Deus, quia pulchrum est*. Oculis Dei jucunditatem res ab ipso factae nequaquam afferunt: neque talis est apud ipsum rerum pulchritudinis commendatio, qualis apud nos: sed id pulchrum est, quod ad artis rationem perfectum et absolutum est, atque ad finem utilitatem tendit. Qui igitur manifestum eorum quae fiunt finem sibi proposuit, res singulas uti finem complentes ad artis suae rationes recognoscens, comprobavit. Etenim si manus seorsum, aut oculus privatim, aut unumquodque statuae membrum separatim jaceret, haec utique non cuivis pulchra viderentur: si vero in proprium locum ac ordinem reponantur, tum pulchritudo ex proportione emergens, quae modo vix in conspectum veniebat, jam vel cuivis rudi et imperito manifesta evadit. Verum artifex ante commissuram novit cujusque partis pulchritudinem, laudatque singula, utpote qui ad eorum finem animum intendat. Deus itaque et nunc depingitur ceu talis quispiam artifex,

Commented [c37]: Col.75

Commented [c38]: Col.75

qui opera singula laudat, imo etiam toti simul mundo absoluto congruam laudem non dubitat tribuere. Caeterum nostri de secunda die sermones hic desinant, quo studiosis auditoribus temporis opportunitas praebeatur ea quae audiverunt expendendi, ut si quid utile in ipsis sit, id ipsum memoria conservent, ac per sedulam meditationem velut per quamdam coctionem, eorum quae utilia sunt exspectent digestionem: utque detur otium his qui victu comparando occupantur, ut intermedio tempore negotia disponentes, anima curis purgata ad vespertinas sermonum epulas occurrant. Deus autem qui tanta effecit, et quo disponente pauca haec dicta sunt, tribuat vobis in omnibus suae veritatis intelligentiam, ut per visibilia invisibilem cognoscatis, atque ex magnitudine ac pulchritudine creaturarum decentem de Conditore nostro opinionem concipiatis.

*Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus et divinitas:* adeo ut in terra, in aere, in coelo, in aqua, in nocte, in die, et in omnibus visibilibus, non obscure ejus qui nobis benefecit recordemur. Neque enim peccatis occasionem ullam sumus daturi, neque inimico in nostris cordibus locum relicturi, si modo per assiduam memoriam Deum in nobis inhabitantem habeamus: cui omnis gloria et adoratio, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

Homelia IV. (col.78-94)

*De aquarum congregatione.*

1. Sunt quaedam civitates, quae omnigenis praestigiatorum spectaculis a summo mane ad ipsam usque vesperam oculos pascunt. Et certe quamvis cantilenas quasdam dissolutas corruptasque et omnibus modis multam in animis impuritatem gignentis, vel diutissime audiant, nequaquam exsatiantur. Quin etiam tales populos multi praedicant beatos, quod, relictis fori mercaturis, aut artium ad vitam tutandam spectantium inventionibus neglectis, in omni otio atque voluptate tempus vitae sibi praesitutum transigunt; nescientes orchestram quae spectaculis impuris abundat, his qui illic consident communem ac publicam esse lasciviae officinam. Quin et illae tibiaram modulationes perquam concinnae, ac meretriciae cantiones, audientium animis insidentes, cunctis, utpote citharaedorum aut tibicinum pulsum aemulantibus, nihil aliud quam obscenitatem suadent. Jam vero nonnulli qui equis supra modum delectantur, vel in somnis pro equis contendunt, transjungentes currus, aurigas transmutantes, et in summa ne in somniorum quidem visis a diurna insipientia vacant. Nos autem, quos Dominus, magnus rerum mirabilium effector ac opifex, ad sua commendanda opera convocavit, num in contemplandis et auscultandis Spiritus eloquiis aut fatiscemus, aut pigri erimus? Nonne potius, magnam illam variamque divini opificii officinam circumstantes, et unusquisque ad transacta tempora mente retrogressi, mundi totius ordinationem contemplabimur? coelum quidem juxta propheticum sermonem in modum fornacis conflatum: terram vero magnitudine ac gravitate infinitam, ipsam seipsa innixam: diffusum aerem, mollem et suapte natura humidum, proprium et perpetuum respirantibus alimentum suppeditantem, cedentem autem, et prae molliora a corporibus motis sese interscindi sinentem, nihil ut impedimenti sit per ipsum meantibus; cum ad tergum eorum qui ipsum findunt, recipiat se facile ac diffluat. Aquae denique naturam, tum ejus quae alimentum subministrat, tum ejus quae ad alios nostros usus destinatur, simulque ordinatam ejusdem ad definita loca congregationem, ex his quae modo nobis lecta sunt, conspicies.

2. Et dixit Deus: *Congregetur aqua quae sub coelo est in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est sic: et congregata est aqua quae sub coelo erat in congregationes suas: et apparuit arida. Et vocavit Deus aridam, terram, et collectiones aquarum vocavit maria.* Quanta mihi in superioribus sermonibus exhibuisti negotia, dum causam requireres, quomodo terra fuerit invisibilis: quandoquidem cuilibet corpori naturaliter inest color, et omnis color visus sensu apprehenditur? Et forte quae prolata sunt satis esse tibi non videbantur, cum diceremus videlicet vocem, *invisibile*, non respectu naturae, sed respectu nostri, ob aquae terram omnem tunc operientis interpositum, adhibitam fuisse ac usurpatam. Ecce nunc audi ipsam Scripturam, seipsam explanantem. *Congregentur aquae, et appareat arida.* Contrahuntur vela, ut aspectui sese objiciat ea, quae antea non conspiciebatur. Fortassis autem quispiam illud etiam praeter haec inquisierit. Primum quidem, cur quod ex natura competit aquae, ut scilicet ad declive feratur, id ipsum referat Scriptura ad Opificis imperium. Quandiu enim in aequo planoque solo sita est aqua, stabilis est, quippe quia non habet quo diffluat: sed posteaquam declivem aliquem locum nacta est, statim ut praecedens est concitata, ea quae ipsi cohaeret, sedem ejus quae mota est, occupat: illius itidem locum ea quae consequitur: et sic semper aufugit quidem quae praecedit, adurget vero quae insequitur; et

Commented [c39]: Col.79

Commented [c40]: Col.82

impetus tanto fit velocior, quanto amplior fuerit gravitas ejus quae defertur, locusque ad quem fit fluxio, fuerit depressior. Itaque si haec est aquae natura, praeceptum quod ipsam jubet in unam cogi collectionem, inane est utique ac supervacaneum. Nam profecto futurum erat ut, propter naturalem suam ad ima proclivitatem, ad locum maxime omnium declivem sponte sua concederet, et non prius stabilis permaneret, quam ejus exaequaretur superficies. Nulla enim exstat regio peraeque plana, ac ipsa est aquae superficies. Deinde, inquiet quis, quomodo jussae sunt aquae in unam concurrere collectionem, cum multa conspiciantur maria, plurimoque inter se intervallo ac situ disparata? Ad id igitur quod primo quaesitum est, dicimus, quod tu optime quidem post Dominicum imperium motum aquae cognoveris, aquam videlicet quoquo versum fluere, instabilemque esse, et suapte natura ad devexa et concava loca dilabi. Sed quid prius obtinuerit virium, ante nimirum quam cursus hic ei isto praecepto ingigneretur, nec nosti ipse, nec quemquam qui noverit, audisti. Cogita enim Dei vocem naturae esse effectricem, ac per praeceptum illud, quod creaturae datum tunc est, modum ac ordinem creatis rebus in futurum imponi. Creaturae enim semel dies et nox; et ex illo momento etiam nunc sibi invicem succedere, ac in partes aequales tempus dividere non desinunt.

3. *Congregentur aquae.* Jussa est currere aquarum natura, nec unquam praecepto illo eam semper urgente fatigatur. Hoc autem dico, ad fluidam aquarum sortem respiciens. Aliae quidem sua sponte fluunt, cujusmodi sunt fontanae et fluviatiles: aliae vero sunt collectitiae et stabiles. Atqui nunc mihi sermo est de aquis impetu quodam commotis. *Congregentur aquae in congregationem unam.* Num unquam tibi propter fontem aquam copiosam egerentem stanti insedit cogitatio, quis ex terrae sinu impellat illam aquam? quis ipsam ulterius adurgeat? qualia sint promptuaria unde procedit? quis sit locus ad quem festinat? quomodo tandem neque haec deficiant, neque illa expleantur? Ista haec ex prima illa voce dependent. Inde incitata aqua est ad currendum. Ad omnem aquarum historiam, primae illius vocis, *Congregentur aquae*, memor esto. Oportebat eas, ut proprium locum occuparent, decurrere; deinde ipsas in statutis locis coactas, in seipsis manere, nec ulterius progredi. Quapropter secundum hanc Ecclesiastae sententiam, *Omnnes torrentes vadunt in mare, et mare non est impletum.* Nam et fluunt aquae vi divini praecepti, et maris intra suos terminos circumscriptio a prima legis sanctione pendet: *Congregentur aquae in congregationem unam.* Ut ne diffluens aqua, in regiones ipsam excipientes effusa, transgrediens semper, atque alias post alias explens, omnem terram continentem inundaret, jussa est in unam congregationem colligi. Ob id saepe numero ventis furens mare, et prae fluctibus in maximam altitudinem exurgens, ubi littora solum attingit, impetu in spumam dissoluto, revertitur. An me non timebitis, dicit Dominus, qui posui arenam terminum mari? Mare cujus violentia ferri non potest, re omnium invalidissima, arena scilicet refrenatur ac coercetur. Alioqui quid prohiberet mare Rubrum omnem Aegyptum se ipso demissioem invadere, eique pelago, quod Aegypto adjacet, conjungi, nisi esset Conditoris praecepto alligatum? Nam qui maria Aegyptiacum et Indicum, in quo est mare Rubrum, inter se conjungere voluerunt, ii Aegyptum mari Rubro demissioem esse nobis reipsa persuaserunt. Quamobrem destitit ab incepto Aegyptius ille Sesostrius, qui id aggressus est primus, tumque Darius Medus, qui hoc ipsum perficere in animum induxerat. Haec a me dicta sunt, ut vim atque efficaciam intelligamus illius, *Congregentur aquae in congregationem unam.* Hoc est, alia post hanc congregatio minime fiat, sed id quod collectum est, in prima collectione permaneat.

Commented [c41]: Col.83



4. Deinde qui aquas dixit congregari in unam **congregationem**, plurimas fuisse aquas per multa loca divisas tibi indicavit. Nam montium concava, profundis convallibus perrupta, collectitias aquas continebant. Quin et campi multi, iique supini, nihil miximis pelagis magnitudine impares, et valles innumerae, convallesque aliis et aliis modis excavatae, quae omnia tunc aquis replebantur, praecepto divino evacuata sunt, aqua undelibet in unam congregationem conveniente. Et nemo dicat omnino necesse esse, si aqua terrae superstaret, cava omnia quae tunc pelagus susceperat, fuisse referta. Quo igitur, concavis jam occupatis, collecturae se erant aquae? Ad hoc sane respondebimus, praeparata tunc fuisse receptacula, cum aquam oporteret in unam secerni coacervationem. Neque enim erat illud quod est extra Gades mare, neque magnum illud et horrendum navigantibus pelagus, quod Britannicam insulam et occidentales Hispanos ambit: sed posteaquam Dei mandato instructus est locus amplissimus, tunc in ipsum se recepere aquarum copiae. Ad hoc autem, quod nostra de mundi opificio sententia experientiae adversetur (constat enim non in unam congregationem aquam omnem concurrisse), multa dicere licet, eaque omnibus per se nota. Sed fortasse etiam cum talibus certare ridiculum est. Nunquid debent palustres aquas, et eas quae ex imbribus aggregantur, nobis opponere, atque arbitrari, se nostram sententiam ope illarum refellere? Enimvero maximum amplissimumque aquarum concursum congregationem unam nuncupavit. Nam putei, collectiones aquarum sunt manufactae, cum in cavatam terrae partem humor ei inspersus influit. Non ergo quaslibet aquarum coacervationes congregationis appellatio indicat, sed praecipuam et maximam, in qua totum elementum coacervatum ostenditur. Quemadmodum enim ignis et in minutas partes pro nostro usu dissectus est, et acervatim in aethere diffusus; item quemadmodum aer divisus quidem est in exiguas partes, et tamen adjacentia telluri loca acervatim occupavit: ita et in aqua tametsi parvae quaedam collectiones fuerunt separatae, tamen una est congregatio, quae totum a caeteris segregat elementum. Nam stagna tum ea quae ad partes septentrionales sita sunt, tum ea quae jacent circa Graecorum tractum, tum quae Macedoniam ac Bithynorum Palaestinorumque regionem obtinent, sunt quidem congregationes: sed nunc de ea quae omnium maxima est, quaeque magnitudine telluri aequalis est, habetur sermo. Copiam autem in illis contineri aquarum negabit nemo, nec tamen quisquam eas congrua appellatione maria vocaverit, **etiamsi** nonnullae plurimum salsi ac terreni perinde atque magnum mare habeant: uti est in Judaea Asphaltitis lacus, et Serbonitis ille, qui Aegyptum inter et Palaestinam per Arabiam desertam protenditur. Haec enim stagna sunt: at mare, ut qui terram lustrare narrant, unum est. Quanquam sunt qui Hyrcanum et Caspium mare in seipsis circumscripta esse arbitrentur; si qua tamen fides iis qui geographiam conscripserunt, adhibenda est, inter se mutuo perforata sunt, et omnia in maximum mare per angusta quaedam ostia concidunt, quemadmodum et mare Rubrum cum eo quod ultra Gades est, connecti ferunt. Quomodo igitur, inquiunt, Deus collectiones aquarum nuncupavit maria? Quia concurrerunt quidem aquae in unam congregationem: sed aquarum coacervationes, id est sinus, qui secundum propriam figuram a terra circumjacente comprehensi sunt, maria Dominus appellavit. Sunt quippe mare septentrionale, mare austrinum, orientale mare, et occidentale rursum aliud est. Sunt itidem nomina marium propria: Pontus Euxinus, Propontis, Hellespontus, Aegaeum et Ionium, Sardonicum pelagus et Siculum, et Tyrrhenum aliud est. Quin et infinita sunt marium nomina, quae longum nunc fuerit ac plane ineptum accurate recensere ac

Commented [c42]: Col.86

Commented [c43]: Col.87

numerare. Idcirco Deus coacervationes aquarum maria nuncupavit. Verum ad hoc quidem nos deduxit orationis series: sed ad id quod initio proposuimus, redeamus.

5. *Et dixit Deus, Congregentur aquae in congregationem unam, et appareat arida.* Non dixit: Et appareat terra; ne iterum ipsam ostendat incompositam, coenosam, aquae immistam, necdum propria forma aut virtute indutam. Simul etiam, ne ariditatis causam soli attribueremus, terrae ariditatem generatione solis effecit Opifex vetustiore. Attende autem eorum quae scripta sunt, sententiam, quod non solum redundans aqua e terra defluerit, sed etiam quod quidquid per profundiora loca ipsi admistum erat, id quoque inevitabili Domini imperio obtemperans recesserit. *Et factum est ita.* Haec inductio sat demonstrabat Opificis vocem ad effectum pervenisse; adjectum est tamen in multis exemplaribus: *Et congregata est aqua quae sub coelo erat in congregationes suas, et apparuit arida.* Quae sane verba nulli ex reliquis interpretibus tradidere, nec usus Hebraeorum habere videtur. Nam revera post testimonium illud, *Factum est ita*, eadem iterum narrare est supervacaneum. Notata sunt igitur obelo exemplaria accuratiora: obelus autem signum est repudiationis. *Et vocavit Deus aridam, terram; et collectiones aquarum vocavit maria.* Cur et supra dictum est: *Congregentur aquae in congregationem unam, et appareat arida;* non autem scriptum est: Et appareat terra? et hic rursus: *Apparuit arida, et vocavit Deus aridam, terram?* Quia arida quidem, est velut proprietas quaedam, quae subjecti naturam quasi exprimit ac designat: terra vero, nuda quaedam est rei appellatio. Quemadmodum enim rationale hominis proprium est: haec vero vox, *homo*, animal ipsum cui illa proprietas inest, significat: sic etiam aridum, proprium est terrae, eique peculiare. Cui igitur proprie inest ariditas, id vocatum est terra: perinde atque cui proprie *hinnibile* adest, id nuncupatum est equus. Nec in terra solum id se ita habet: sed cuilibet etiam aliorum elementorum suppetit propria et sorte obtenta qualitas, qua et secernitur a caeteris, et quale unumquodque sit, internoscitur. Aqua quidem habet propriam qualitatem, *frigiditatem*: aer vero, *humiditatem*: ignis autem, *caliditatem*. Ratio autem ad eum quem diximus modum isthaec tanquam prima rerum compositarum elementa speculatur: quae vero jam in corporibus digesta sunt, et sub sensum cadunt, conjunctas inter se qualitates habent. Nec quidquam eorum quae visui ac sensibus subjacent, est absolute singulare, aut simplex, aut purum: sed terra quidem arida et frigida est: aqua vero humida et frigida: rursus aer calidus et humidus, ignis autem calidus et siccus. Sic enim per conjugatam qualitatem singula singulis possunt permisceri: siquidem vicino elemento unumquodque commiscetur per communem qualitatem, et per eam quam cum affini habet societatem contrario jungitur. Exempli gratia: terra, quae arida est et frigida, cum aqua ob *frigiditatis* affinitatem copulatur: jungitur autem per aquam aeri; quandoquidem aqua, inter utrumque media constituta, velut duabus injectis manibus per utramque qualitatem elementa proxima attingit, terram per frigiditatem, aerem per humiditatem. Aer iterum pugnans aquae et ignis naturam suo interposito conciliat, cum aquae per humiditatem, igni vero per calorem jungatur. Ignis autem qui suapte natura *calidus* est et siccus, colligatur cum aere per calorem, ac rursus per siccitatem ad terrae societatem redit. Atque ita omnibus consentientibus ac mutuam quemdam ordinem inter se habentibus, circulus fit, ac concinnus chorus. Unde et proprie ipsis adaptata fuit appellatio elementorum. Haec a me dicta sunt, ut causam afferrem cur vocaverit Deus aridam, terram; nec tamen terram, aridam appellaverit. Nimirum quia aridum non ex his est quae terrae in posterum accesserunt, sed ex his quae ab initio essentiam ipsius constituunt. Porro quae in causa sunt cur aliquid existat, iis quae postea accedunt, natura

Commented [c44]: Col.90

Commented [c45]: Col.91

sunt priora ac praestantiora. Quamobrem notae aliquae ex anterioribus et vetustioribus ad terram designandam sunt jure excogitatae.

6. *Et vidit Deus, quod pulchrum esset.* Non hoc indicat Scriptura, nempe jucundum quendam maris aspectum fuisse Deo exhibitum. Non enim oculis pulchritudinem creaturae intuetur Conditor, sed quae fiunt, sapientia ineffabili contemplatur. Est quidem gratum spectaculum aequor inalbescens, cum stabilis tranquillitas ipsum occupat: rursus est etiam gratum, cum ipsius superficies lenibus auris exasperata, cernentibus purpureum aut caeruleum colorem offert: quando neque violenter verberat vicinam terram, sed velut pacificis quibusdam amplexibus eam complectitur. Non tamen putandum est, ad hunc modum dixisse Scripturam, mare Deo visum fuisse pulchrum ac jucundum: sed hic ex officii ratione dijudicatur pulchritudo. Primum quidem, quia maris aqua totius terreni humoris fons et origo est. Haec quidem per occultos meatus distribuitur; uti laxae atque hiantes terrae, quas fluidum mare subit, indicant: quod ubi in obliquis, non autem recta tendentibus, diverticulis inclusum est, impulsuque fuit a vento illud movente, tum superficie disrupta foras erumpit; atque emendante amaritudinem percolatione, potui aptum evadit. Jam vero calidiore qualitate etiam ex metallis in transitu accepta, ex eadem moventis causa fervidum fit ut plurimum et ardens: id quod in multis insulis, multisque maritimis locis fas est intueri. Quinetiam, ut parva magnis comparemus, in mediterraneis regionibus simile quiddam perpetiuntur loca quaedam aquis fluvialibus confinia. Quid est igitur cur hoc a me dictum sit? Quod tota tellus, aqua per occultos meatus ex maris principiis subtermeante, cuniculis referta est ac repleta.

7. Pulchrum itaque est mare Deo, ob humorem **per** intima loca subeuntem: pulchrum item, quod cum sit fluviorum receptaculum, fluentia undelibet in se recipit, atque intra suos terminos manet. Pulchrum etiam, quoniam aeriarum aquarum origo quaedam ac fons est, tepescens quidem solis radio, emittens vero per vapores aquam tenuiorem: quae in supernum locum attracta, deinde refrigescens eo quod radiorum a solo reflexorum percussu altior evasit, simulque nubis umbra refrigerationem intendente, pluvia fit, ac terram pinguefacit. Atque his nemo prorsus fidem detractus est, qui admotos igni lebetes consideraverit: qui humore pleni, eo toto quod coquebatur, in vapores resoluti, saepe vacui remansere. Quinetiam ipsam maris aquam a navigantibus concoqui videre licet, qui vapores spongiis excipientes, in necessitatibus utcunque penuriam elevant. Pulchrum est autem et alio modo apud Deum quod constringit et coercescens insulas, eis tum ornatum, tum securitatem simul per seipsum impertiens: deinde etiam, quod terras plurimum a se invicem distantes per se conjungit, ac navigantibus expeditum commercium praestat: per quos et historias rerum ignotarum largitur, et divitias mercatoribus parit, et facile vitae medetur necessitatibus: quippe iis qui rerum copia affluunt, id largitur ut res superfluas alio exportent: indigentibus vero, ut id quod sibi deest comparent. Sed unde mihi licet totam maris pulchritudinem, quanta Conditoris oculo visa est, sedulo atque accurate conspiciere? Quodsi mare pulchrum ac laudabile est apud Deum, nonne pulchrior est hujusce consessus frequentia: in quo permistus sonus virorum mulierumque et infantium, velut fluctus cujusdam ad littus illisi, per nostras ad Deum preces emittitur? Hunc autem conservat inconcussum profunda tranquillitas, cum malignitatis spiritus eum haereticis dogmatibus perturbare non potuerint. Fiat igitur Domini laude digni, disciplinam istam decentissime observantes, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in secula saeculorum. Amen.

Commented [c46]: Col.94

Homelia V. (col.94-118)

*De germinatione terrae.*

1. *Et dixit Deus: Germinet terra herbam feni, seminans semen juxta genus, et lignum fructiferum, faciens fructum iuxta genus, cujus semen in ipso.* Haud inepte posteaquam terra, deposito aquae pondere, interquievit, jussa est primo herbam, deinde lignum germinare; quod ipsum sane etiamnum fieri videmus. Vox enim illa tunc ommissa, ac primum illud praeceptum, velut lex quaedam naturae evasit, inhaesitque terrae, ac ei generandi, fructusque in posterum ferendi vim contulit. *Germinet terra.* Primum quiddam est in graminis generatione germinatio: deinde, cum prominuerint paululum germina, herba fit: post capto incremento, fenum est tum, cum paulatim gramina suis jam articulis distinguuntur, et ad semines usque perfectionem perveniunt. Herbescunt enim pari prorsus ratione ac virescunt omnia. *Germinet terra herbam feni.* Terra per seipsam proferat germinationem, nullo auxilio aliunde indigens. Quoniam arbitrantur nonnulli solem, dum per caloris attractionem vim ex imis partibus ad superficiem trahit, eorum quae ex terra producuntur causam esse: ideo telluris ornatus sole est antiquior; ut ii qui errore decepti sunt, solem tanquam rerum ad vitam pertinentium auctorem desinant adorare. Itaque, si persuasum ipsis fuerit, omnem terram ante ipsius solis exortum fuisse excultam, etiam immodicam de ipso conceptam admirationem remittent, dum veniet eis in mentem, ortum illius feno et herba esse posteriorem. Num igitur pecoribus quidem praeparatus est pastus, nostrum vero alimentum providentia nulla visum est dignum? Imo qui bobus equisque praeparavit pastionem, tibi maxime divitias ac commoda parat. Nam pecora tua qui pascit, tibi supellectilem vitae adauget. Deinde seminum ortus quid aliud est, nisi vitae tuae apparatus? Accedit quod plura eorum quae adhuc herbae et olera sunt, hominum exstant alimentum.

Commented [c47]: Col.95

2. *Germinet terra herbam feni, seminans semen, inquit, secundum genus.* Quanquam igitur aliquod herbae genus animantibus reliquis prodest, tamen illorum utilitas ad nos revertitur, nobisque seminum assignatus est usus; adeo ut talis sit eorum quae dicta sunt, sensus: *Germinet terra herbam feni, et semen seminificans secundum genus.* Nam ita et verborum ordo ac series restitui poterit (nunc enim constructio inepta ac incongruens esse videtur), atque necessaria quaedam eorum quae a natura dispensantur, consecutio conservabitur. Primum quidem germinatio, deinde vires herba: tum feni incrementum, postremo absolutio perfectioque augescentium per semen. Quomodo igitur, inquirunt, omnia ex terra nascentia, in semen abire ostendit Scriptura, cum neque arundo, neque gramen, neque mentha, non crocus, non allium, non butomon, neque innumera alia plantarum genera semen producere videantur? Sane ad hoc dicimus, multa ex terra nascentia in imis suis partibus et in radice vim ac virtutem seminum includere. Exempli causa, arundo, post annum auctum, projectum quemdam, qui in futurum rationem seminis habet, a radice emittit. Id autem faciunt et alia innumera, quae per terram dispersa, in radicibus successionem concludunt. Quare omni re id verius est, in singulis stirpibus aut semen, aut seminalem quamdam virtutem inesse. Atque hoc est quod dicitur, *Juxta genus.* Siquidem ille arundinis projectus nequaquam olivam producit: sed ex arundine arundo alia nascitur; atque ex seminibus, cognata iis quae fuerant jacta, germinant. Et ita quod in prima generatione a terra editum est, id etiamnum, servato per successionis consecutionem genere, conservatur. *Germinet terra.* Cogites velim terram

Commented [c48]: Col.98

frigescentem et infecundam, hac voce parva praeceptoque adeo brevi confestim parturientem, et ad edendum fructum concitatam, et veluti moesto quodam ac lugubri amicto abjecto, splendidiore veste indui, ac propriis ornamentis exsultantem, infinita plantarum genera procreare. Volo imprimi in te vehementius creaturae admirationem, quo, ubicunque reperiaris, et cuicunque occurreris plantarum generi, plane Creatoris memineris. Primum quidem cum herbam feni et florem conspexeris, veniat tibi in mentem humana natura, hanc sapientis Isaiae imaginem recordanti: *Omnis caro ut fenum, et omnis gloria hominis ut flos feni*. Nam vitae brevitatis, et prosperitatis humanae laetitia hilaritasque haud diu duratura accommodatissimam apud prophetam sortita est similitudinem. Hodie qui floret corpore, qui prae deliciis carnosus est, qui colorem prae aetatis flore efflorescentem prae se fert, qui viget et acer est, et cujus nequit sustineri impetus, hic idem cras miserabilis est, aut tempore marcidus, aut morbo dissolutus. Quispiam divitiarum copia inclaruit, ipsumque adulatorum circumstat multitudo: adest fictorum amicorum gratiam illius venantium comitatus: frequentes sunt consanguinei, iique simulationis artificii eruditi: adest agmen sequacium **innumerorum**, qui partim parandi cibi gratia, partim ob alias necessitates ipsi astant: quos dum et abiens, et iterum rediens secum trahit, in se occurrentium concitat invidiam. Adde divitiis etiam civilem aliquam potestatem, aut etiam delatos a regibus honores, aut gentium gubernationem, aut exercituum imperium: praeconem magna voce ante ipsum clamantem: lictores hinc et inde subditis timorem gravissimum inferentes: plagas, publicationes bonorum, exsilia, vincula: e quibus intolerabilis ille subjectorum metus concrevit. Quid vero post hoc? Una nox, aut una febris, aut pleuritis, aut pulmonis inflammatio, hunc hominem ex hominibus abreptum abducit, illico omnem illius scenam nudat, atque gloria illa ceu somnium esse convincitur. Quare propheta humanam gloriam cum debilissimo flore comparavit.

3. *Germinet terra herbam feni, seminans semen secundum genus et secundum similitudinem*. Etiamnum nascentium ordo ordinationem primam testatur: quippe herbam omnem, omneque gramen antecedit germinatio. Sive enim quidpiam a radice ex interiori projectu prorumpit, ut crocus et gramen, id oportet germinare, et foras prominere: sive a semine gignitur, etiam sic necessario fit primum germinatio; deinde herba, tum virescit fenum, postremo fructus in arido jam et crasso culmo turgescit. *Germinet terra herbam feni*. Cum semen in terram humore et calore moderato praeditam incidit, laxum evadens, ac plurimis plenum meatibus terram adjacentem complexum, propria sibi et cognata ad se attrahit. Verum tenuissimae terrae partes meatibus illis allapsae, et eis sese inserentes, amplius molem ipsius dilatant: adeo ut deorsum quidem agat radices, sursum vero promineat, tot culmis videlicet, quot radices sunt, emergentibus. Tepescente autem semper germine, attractus per radices humor, per caloris attractionem moderatum de terra alimentum adducit; idque in culmum, et in corticem, et in frumenti thecas, et in ipsum triticum, et in aristas disperitur. Atque quaelibet res nascens, incremento sic paulatim accepto, ad idoneam propriamque pervenit mensuram, sive ad frumenti, aut leguminis, aut oleris, aut fruticis genus pertineat. Unum fenum, herbaque una totam tuam mentem in ea, ex qua prodiit, arte consideranda, occupare potest: quomodo geniculis praecingatur frumenti culmus, quo veluti vincula **quaedam** facilius spicarum pondus ferant, cum fructibus plenae, in terram proclinantur. Quapropter avena quidem omnino est vacua, cujus scilicet caput re nulla gravetur: contra, vinculis his triticum communivit natura. In

Commented [c49]: Col.99

Commented [c50]: Col.102

theca vero granum recondidit, ne facile a frugilegis avibus diripiatur. Insuper et aristarum eminentia, quasi cuspidibus, animalium parvorum noxam arcet atque detrimenta.

4. Quid dicam? quid silentio praeteribo? In opulenti creationis thesauris perdifficile quidem est rem praestantiorem invenire: si tamen omittitur, vix jactura illius potest tolerari. *Germinet terra herbam feni*. Et statim una cum edulibus prolata sunt nociva, cicuta cum frumento, cum esculentis reliquis helleborus, aconitum, mandragora, papaveris succus. Quid igitur? gratiam ob utilia confiteri omittentes, Conditozem ob ea quae nostrae vitae exitiosa sunt, accusabimus? illud autem non reputabimus, quod non omnia ventris nostri gratia creata sunt? Porro nobis quidem destinata alimenta obvia sunt, et omnibus probe nota: singula vero quae condita sunt, propriam quamdam rationem in creatione explent. Num enim quia taurinus sanguis toxicum tibi est, ideo animal illud, cujus robore in tot et tantis rebus vita nostra indiget, aut non produci, aut productum exsanguie esse oportuit? Sed tibi contubernalis ac domestica ratio ad res exitiales vitandas sufficit. Nunquid enim oves quidem et caprae sciunt ea quae suae vitae nocent, declinare, solo sensu noxia discernentes: tibi vero, cui adest et ratio, et ars medica, quod utile est offerens, et eorum qui te anteverterunt exemplum, quo de fuga nocivorum admoneris, difficile est, dic, quaeso, a venenis cavere? Nihil autem horum frustra, nihil est inutiliter in lucem editum. Aut enim alicui brutorum animalium subministrant alimentum, aut etiam nobis ipsis a medica arte ad deliniendas quasdam aegrotationes inventa sunt. Nam cicuta vescuntur sturni, et tamen veneni exitium declinant ob corporis constitutionem: cum enim in eorum corde insint tenues meatus, devoratam cicutam prius concoxere, quam ipsius frigus principales partes attingat. Helleborus vero coturnicum, quae per temperationis proprietatem noxam effugiunt, alimentum est. Quinetiam sunt haec ipsa pro temporis opportunitate nonnunquam nobis conducibilia. Nam per mandragoram inducunt somnum medici: consopiant itidem vehementes corporum dolores opio. Jam vero nonnulli cicuta obtuderunt rabiosam appetentiam, atque inveteratas aegritudines nec paucas helleboro exstirparunt. Quare, quam te existimabas habere contra Creatorem accusationem, ea tibi in gratiarum actionis additamentum cessit.

5. *Germinet terra herbam feni*. Quot alimenta sponte naturae emergentia his verbis complectitur, tum in radicibus, tum in ipsa herba, tum in fructibus! quot vero sunt, quae ex diligentia et agricultura nobis accedunt! Non statim jussit semen et fructum proferri, sed germinare et virescere terram, tumque ad semen pervenire; ut prima illa praeceptio ad futuram successionem esset naturae documenti loco. Quomodo igitur, inquit, tellus secundum genus edit semina, cum, disseminato saepe tritico, nigrum hoc frumentum colligamus? Verum hoc ipsum nequaquam est ad aliud genus transmutatio, sed velut morbus quidam, ac seminis aegritudo. Non enim frumentum esse desiit, sed, ut et ex ipsa appellatione discere est, per adustionem nigrum evasit. Nam nimio frigore adustum, in alium colorem ac saporem degeneravit. Atque etiam si modo idoneam terram, ac bene temperatum aerem nactum sit, rursus ad pristinam formam redire ferunt. Quare nihil praeter praeceptum illud in rebus nascentibus fieri comperias. Porro folium quod dicitur, et reliqua adulterina semina, quae cum esculentis commiscentur, quaeque nuncupare zizania consuevit Scriptura, non ex frumenti commutatione proveniunt, sed ex proprio subsistunt principio, propriumque genus obtinent. Quae profecto imaginem expriment eorum, qui documenta Domini adulterantes, nec legitime sermonem edocti, sed a maligni doctrina corrupti, tamen cum sano Ecclesiae corpore seipsos permiscent, ut clanculum errores suos in simpliciores transfundant. Jam vero Dominus perfectionem

Commented [c51]: Col.103

etiam eorum qui in ipsum crediderunt, seminum incremento comparat, dicens: *Quemadmodum si homo projecerit semen in terram, et dormiat, et exurgat nocte et die, et semen surgat, et crescat, dum nescit ipse. Ultro enim terra fructificat primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Germinet terra herbam. In minimo etiam temporis momento a germinatione exorsa terra, ut Conditoris leges servaret, per omnem accretionis speciem progrediens, confestim germina deduxit ad perfectionem. Atque prata quidem feni copia erant depressa; ac fertiles campi, segetibus horrescentes, pelagi fluctuantis imaginem per spicarum motum repraesentarunt. Omnis autem herba, ac omne oleraceum genus, et si quid in fruticibus aut in leguminibus reperitur, omni cum ubertate tunc supra terram emicabat. Neque enim infelix ullus successus iis quae tunc producebantur, erat extimescendus, cum neque agricolarum imperitia, neque aeris intemperies, neque alia ulla causa rebus nascentibus noceret. Verum enim vero damnatorium iudicium tum impedimento non erat telluris fertilitati. Ista haec enim antiquiora sunt peccato, cujus gratia ad hoc sumus damnati, ut panem in sudore nostri vultus comedamus.*

6. Sed *Et lignum fructiferum, inquit, faciens fructum, cujus semen ejus sit in ipso secundum genus et secundum similitudinem super terram. Sane hoc verbo densabantur nemora omnia; omnesque emersere arbores, quae scilicet in longissimam altitudinem exurgere solent, abietes, cedri, cupressi, piceae: item, frutices omnes illico comati fiebant et densi. Prodiere etiam plantae quae dicuntur coronariae, roseta, myrti et lauri. Omnia quae prius super terram non exstabant, in uno temporis puncto eo devenere ut essent, cum sua quaeque proprietate, manifestissimis quidem differentiis ab iis quae diversi generis sunt, discreta, singula tamen proprio caractere insignita. Verum rosa tunc sine spina erat, postea vero floris pulchritudini fuit spina adjuncta, ut fruendae voluptati foret dolor contiguus, dum recordaremur peccati, cujus causa ad hoc damnata terra est, ut nobis spinas proferret atque tribulos. Sed, inquit, iusta est terra producere *Lignum fructiferum, faciens fructum super terram, cujus semen ejus sit in ipso*; et tamen complures arbores cernimus, neque fructibus, neque seminibus praeditas. Quid ergo dicturi sumus? Quod res quae natura praestant, primaria mentione dignatae sunt: deinde, quod accurate consideranti constabit, aut omnia semen ferre, aut vim quamdam seminibus aequalem habere. Nam populi nigrae, salices, ulmi, albae populi, et aliae ejusdem generis, fructum quidem nullum aperte afferre videntur; haec tamen si quis diligenter expendit, singulas istas arbores semen habere comperiet. Enimvero granum illud quod folio subjectum est, quodque nonnulli in nominibus confingendis operam navantes, *mischon* appellant, vim seminis atque virtutem obtinet. Quaecunque enim a ramis solent oriri, inde ut plurimum radices emittunt. Fortassis autem seminis rationem habent, et ipsi qui ex radicibus pullulant surculi: quos dum avellunt plantarum cultores, genus earum multiplicant. Primus tamen, uti diximus, eae arbores memoratae sunt, quae nostram vitam magis conservant, quaeque propriis fructibus hominem donantes, luculentum illi victum erant suppeditaturae: vitis quidem, generatura vinum, quo erat cor hominis laetificandum: olea vero, cum qui vultum in oleo exhilarare potest, fructum allatura. Quot festinanter in unum concurrerunt, producta a natura! Radix vitis, palmites orbiculatim virescentes, valdeque super terram diffusi, germen, claviculae, uva acerba, racemi. Vitem si tuis oculis attente conspexeris, vel ipsa te satis ad naturae memoriam revocat. Meministi enim Domini similitudinem, qua se ipsum vitem, et Patrem agricolam nuncupat: nos item singulos Ecclesiae per fidem insertos, palmites appellavit, atque ad*

Commented [c52]: Col.106

Commented [c53]: Col.107

multum fructum afferendum invitat nos, ne inutilitatis damnati, igni tradamur; nec cessat hominum animas ubique vitibus comparare. *Vinea namque*, inquit, *facta est dilecto in cornu, in loco pingui*; et, *Vineam plantavi, et sepem circumdedi*. Animas humanas plane vineam dicit, quas sepe, mandatorum scilicet tutela et angelorum custodia circumdedit. *Immittet enim angelus Domini in circuitu timentium eum*. Deinde etiam, constitutis in Ecclesia primum apostolis, secundo prophetis, tertio doctoribus, quasi valla nobis defixit. Atque antiquorum ac beatorum virorum exemplis in sublime evexit nostram mentem, nec eam prosterni humi, aut conculcatione dignam esse sivit. Vult autem nos charitatis amplexibus ceu quibusdam claviculis proximum nostrum complecti, ac in ipsis acquiescere, ut jugi impeti sursum versus contententes, instar vinearum quarumdam arbores conscendentium, nosmetipsos rerum altissimarum verticibus adaequemus. Quin et a nobis exposcit, ut dum defodimur, sustineamus. Defoditur autem anima, cum mundi curis, quae cordibus nostris sunt oneri, seipsam exiit. Quamobrem qui carneum amorem, aut suum erga divitias studium deposuit, aut qui miserae hujus gloriolae libidinem conspuendam et aspernabilem duxit, is veluti defossus est, ac, terrenae affectionis inani pondere excusso, respiravit. Oportet autem secundum proverbii sententiam, ut neque silvescamus, hoc est, minime jactanter degamus, neque ab externis aucupemur laudem, sed simus fructuosi, veroque agricolae specimina operum asservemus. Tu vero *Sicut oliva fructifera sis in domo Dei*, nec unquam spe denuderis, sed semper in teipso habeas floridam salutem per fidem. Sic enim hujus plantae perpetuam imitaturus es viriditatem; ac ejus fecunditatem aemulabere, si uberrimam omni tempore largiare eleemosynam.

7. Verum ad artificiosas ordinationes perquirendas redeamus. Quot tunc arborum genera emersere, alia quidem frugifera, alia vero construendis tectis idonea, haec ad fabricandas naves apta, illa ad cremationem destinata! In his rursus varia est partium uniuscujusque arboris dispositio: singularum autem arborum proprietates vix inveniuntur; et earum quae diversi generis sunt, discrimen vix animadvertitur. Quomodo aliae arbores in profundum agant radices, aliae easdem in superficie habeant: hae rectae assurgant, sintque unistripes, illae deprimantur humi, atque statim a radice in plures caudices dividantur. Quomodo quarum rami prolixi sunt, ac in aerem valde expansi, harum etiam profundae sint radices, et latissime in orbem distributae: perinde quasi fundamenta quaedam oneri impendentium accommodata subjecisset natura. Quot corticum sunt discrimina! Nam aliis arboribus levis, aliis scaber est cortex: aliae unico, aliae multiplici teguntur cortice. Quod vero mirandum est, ea quae plantis accidunt, ea comperias modo haud dispari juventuti hominum ac senectuti accidere. Enimvero novellis ac vigentibus cortex circum extenditur: ubi senuerint, quasi rugosus et asper evadit. Et aliae germinant licet incisae: aliae autem citra successionem et propaginem remanent, caesuram perinde ut mortem quandam perpessae. Jam vero succisas, aut etiam combustas pinus quidam observarunt in querceta verti. Porro naturalia quarumdam arborum vitia agricolarum diligentia curari novimus; cujusmodi sunt mali punicae acidae, et amygdalae amariores, quae, ubi perforato ad radicem trunco pinguem piceae cuneum per mediam medullam adactum susceperint, tunc succi acerbitatem in bonum usum transmutant. Nemo igitur in vitio degens, de se ipse desperet: haud nescius, plantarum qualitates ut agricultura commutari: ita animi diligentia, quae in consequenda virtute adhibenda est, infirmitates omnes superari posse. At vero tanta est frugiferarum arborum in edendis fructibus differentia, ut ne possit quidem quisquam eam verbis explicare. Non enim solum in arboribus genere diversis diversitas reperitur fructuum: sed in ipsa etiam arboris specie

Commented [c54]: Col.110

Commented [c55]: Col.111



multum est discriminis; quandoquidem alia in marium, alia in feminarum fructu nota distincta est a stirpium cultoribus, qui scilicet palmas etiam in mares ac feminas dividant. Atque aliquando videas eam quae ab ipsis femina nuncupatur, demittentem ramos, velut libidine concitatam, marisque amplexum appetentem. Videas itidem harumce arborum cultores velut quaedam masularum semina quae *psenes* vocantur, ramis ejus immittere; sicque ipsam quasi in fruitionis sensu constitutam, iterum ramos erigere, et hujus arboris comam ad propriam formam redire. Porro idipsum etiam narrant de ficis. Unde aniquidem ficos silvestres juxta hortenses conserunt: alii vero grossos caprifici fructuosos ac domesticis ficis alligantes, ipsarum medentur infirmitati, jamque diffluentem ac evanescentem fructum grossis caprifici continent. Quid vult sibi illud naturae exemplum? Quod nos vel ab iis qui a fide alieni sunt, impetum quemdam ac vigorem ad dandum bonorum operum specimen saepe accipere debemus. Etenim si videris eum, qui aut vitam ethnicam agit, aut ob perversam quamdam haeresim ab Ecclesia abscissus est, probae ac continentis vitae, et reliquae moralis disciplinae studiosum esse; tuam magis intendere sedulitatem, ut fructiferae fico ex caprificorum praesentia colligenti vires et defluvium cohibenti, fructumque diligentius enutrienti, similis evadas.

8. Tales igitur sunt circa generationis modum differentiae plantarum, ut pauca admodum de plurimis dicamus. Ipsorum autem fructuum varietatem, figuras, colores, saporum proprietatem, uniuscujusque utilitatem quis recensere possit? Quomodo quidam nudi coquantur a sole, quidam vero putaminibus contacti, compleantur; et quarum arborum tener est fructus, in iis crassum sit folii tegumentum, velut in fico: quarum vero fructus sunt firmiores, leve sit foliorum tutamen, uti in nuce. Nam illis ob debilitatem subsidio majore opus erat: his vero amictus crassior propter frondium umbram nocuisset. Quomodo diffissum sit vitis folium, ut uva et aeris injuriis resistat, et radium solis per illius raritatem ubertim suscipiat. Nihil sine **causa**, nihil temere factum est: omnia ab ineffabili quadam sapientia proficiscuntur. Quaenam oratio possit omnia assequi? Quomodo omnia accurate recensere possit mens humana, adeo ut proprietates cognoscat, secernat clare singulorum differentias, et occultas causas certo proferat? Una aqua per radicem attracta, aliter nutrit ipsam radicem, aliter trunci corticem, aliter lignum, aliter medullam. Eadem et folium fit, et in majores ac in minores ramos discinditur, et praestat fructibus incrementum: lacrymae etiam et succus plantae ex eadem causa proveniunt: quae quantum inter se differant, nullus sermo explicare possit. Alia est enim lentisci lacryma, alius balsami succus: quaedam etiam ferulae in Aegypto et in Libya stillant aliud succorum genus. Ferunt quoque electrum, succum esse plantarum, in lapidis naturam concretum. Porro opinionis hujus testimonium sunt festucae in ipso apparentes, ac bestiolae tenuissimae, quae, propterea quod in tenero ac molli succo consederint, detinentur inclusae. Et in summa, qui non experimento edoctus est, quantum inter se discrepent succorum qualitates, is ad eorum vim et efficaciam explicandam nullum reperturus est sermonem. Quomodo iterum ab eodem humore in vite quidem vinum producitur, in olea autem oleum? Atque non id solum mirandum est, quonam pacto humor hic dulcis, illic pinguis evaserit: sed quod etiam in dulcibus fructibus inenarrabilis est qualitatis commutatio. Alia est enim in vite dulcedo, alia in malo, in fico, ac in palma. Volo insuper, ut haec majori studio et arte perscruteris: quomodo aqua eadem nunc sensui lenis sit, cum in quibusdam plantis commorans dulcescit: nunc vero pungat gustum, cum per alias plantas diducta acescit. Ac rursus in extremam amaritudinem versa, sensum exasperat, cum in absinthio aut scammonia insederit. Quinetiam in glandibus, aut in

Commented [c56]: col.114

corni fructu, ad astringentem asperamque qualitatem transit: in terebinthis vero et nucibus, in teneram et oleosam naturam transmutatur.

9. Et quid opus est procul dissita proferre, cum in eadem ficu in qualitates maxime contrarias commigret? Est enim in succo amarissima: contra, dulcissima est in ipso fructu. Et in vite, astringentissima est in ramis, in uvis vero suavissima. Quot autem differentiae sunt colorum! Videas enim in prato eandem aquam in hoc quidem flore rubescentem, in alio purpuream, in hoc caeruleam, in alio albam: atque iterum differentiam majorem exhibet in odoribus, quam ipsa est colorum varietas. Sed enim orationem meam cerno ob **inexplebile** ista speculandi desiderium, ultra modum excrescere: quam nisi astrinxero, revocaveroque ad creationis legem, dies me deficiet magnam vobis sapientiam ex minimis rebus exhibentem. *Germinet terra lignum fructiferum, faciens fructum super terram.* Et subito montium cacumina comantia comparebant, et solerter concinnabantur horti, et fluviorum ripae infinitis adornabantur plantarum generibus. Atque hae quidem ad exornandam hominum mensam ordinabantur: illae vero ex frondibus fructibusque alimentum pecoribus praestabant. Aliae conferunt nobis medicinae subsidia, succos, liquores, festucas, cortices, fructum: et uno verbo quaecunq; nobis invenit diutina experientia, dum ex singulis casibus id quod utile est colligit; haec omnia perspicax Conditoris providentia, ab initio res prospiciens, edidit ac produxit. Tu vero cum videris hortensia, silvestria, aquatica, terrestria, florifera aut non florentia, in parvo magnum agnoscens, semper tuam magis ac magis intendas admirationem, ac velim augeas amorem in Creatorem tuum. Expende, quomodo alias arbores perpetuo virentes, alias vero nudationi obnoxias condiderit: et quomodo inter eas quae semper virescunt, aliae amittant frondes, aliae semper ipsas servent. Enimvero olea et pinus exuuntur foliis; tametsi sensim occulteque frondes alternant, adeo ut nunquam coma denudari videantur. Palma autem perpetuo folia retinet, utpote quae cum eisdem foliis a prima germinatione ad finem usque permaneat. Deinde et illud animadvertite, quomodo myrica est veluti anceps: annumeratur nimirum et inter aquatica, et in solitudinibus abundat. Quapropter etiam Jeremias pejores et ambiguos mores huic plantae merito comparat.

10. *Germinet terra.* Hoc perbreve praeceptum statim magna natura et artificiosus sermo erat, innumeras stirpium proprietates cogitatione nostra citius proferens. Praeceptum illud, quod etiam nunc terrae inest, eam quotannis urget, ut facultatem suam omnem, qua ad herbas, semina, arboresque generandas praedita est, exserat. Quemadmodum enim turbines ex primo ictu ipsis incusso, eos qui deinceps sequuntur gyros conficiunt, cum in seipsis, fixo centro, circumferuntur: sic et naturae ordo ab hoc primo praecepto exorsus, ad omne deinceps tempus transit, donec ad communem universi consummationem pervenerit. Ad quam et nos omnes referti fructibus, ac bonorum operum pleni festinamus, ut plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri efflorescamus, in Christo Jesu Domino **nostro**, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

Commented [c57]: Col.115

Commented [c58]: Col.118

Homelia VI. (col.118-147)

*De generatione luminarium.*

1. Spectatorem athletarum oportet et ipsum contentionis participem esse. Idque ex panegyricis legibus quivis cognoverit, quae, in stadio consistentes, nudo capite sedere jubent: ut quisque, mea quidem sententia, non sit solum decertantium spectator, sed etiam aliqua ex parte athleta existat. Sic sane etiam magnorum atque admirabilium spectaculorum inquisitorem, illiusque vere summae ac ineffabilis sapientiae auditorem, dum accedit, par fuerit quaedam ad res propositas contemplandas incitamenta ex se habere, ac mecum pro viribus esse certaminis consortem, nec magis iudicem astare, quam concertantem; ne forte praetereat nos veritatis inventio, ac meus error commune audientium damnum fiat. Quorsum haec tandem? Quia cum inquirenda nobis proponatur mundi constitutio, universique contemplatio, quae ex mundi sapientia nequaquam principium ducit, sed ex his quae suum servum Deus docuit, illi in specie, non per aenigmata locutus: necesse est omnino, ingentium spectaculorum amatores non animum habere ad propositarum nobis rerum perceptionem inexercitatum. Itaque si unquam in nocturna serenitate, inenarrabilem astrorum pulchritudinem intentis oculis suspiciens, de universorum opifice cogitasti, quisnam is sit, qui his floribus coelum distinxit, et quomodo in rebus visibilibus major sit utilitas, quam voluptas; rursus si interdiu diei miracula didicisti, per diligentem meditationem, invisibilemque per visibilia aestimasti, paratus accedis auditor, ac dignus qui venerandum illud ac beatum theatrum compleas. Age igitur, quemadmodum qui urbium insuetos, manu apprehensa, circumducunt: ita et ipse ad occulta magnae istius civitatis miracula vos tanquam peregrinos conducam. In civitate illa, in qua est vetus patria nostra, ex qua expulsi nos daemon homicida ille, qui suis illecebris hominem redegit in servitutem: intuebere hic primam hominis generationem, et illam quae nos statim apprehendit mortem: quam peperit peccatum, primogenitus ille daemonis malorum auctoris partus. Quin et te ipsum nosces ut natura terreum, ita manuum divinarum opus: viribus quidem longe brutis animalibus imparem, irrationalium vero et inanimatorum principem constitutum: inferiorem quidem naturali apparatu, eum vero, qui rationis praestantia possis ad ipsam coelum evehi. Istaec si fuerimus edocti, nosmetipsos cognoscemus, sumus Deum cognituri, adorabimus Conditorum, Domino serviemus, glorificabimus Patrem, nostrum amabimus nutritorem, reverebimur beneficientem, nostrae vitae praesentis et futurae auctorem colere non desinemus: qui scilicet per eas quas jam largitus est divitias, etiam bonis promissis fidem faciat, ac ea quae exspectantur, praesentium experimento nobis confirmet. Etenim si temporaria talia sunt, qualia erunt aeterna? Item si visibilia adeo pulchra sunt, qualia censenda sunt invisibilia? Si coeli magnitudo exsuperat humanae intelligentiae mensuram, quisnam intellectus valeat sempiternorum naturam perscrutari? Si sol ille corruptioni obnoxius, adeo pulcher est et adeo magnus, cum velox ad motum, tum ordinatos circuitus explens, magnitudinem quidem ad universum ita accommodatam nactus, ut eam, quam cum universo habet, proportionem non excedat, sua vero pulchritudine tanquam naturae oculus quidam pellucidus res creatas condecorans: hujus si insatiabilis est aspectus, quali pulchritudine sol justitiae praeditus est? Si hunc solem non conspiciere, caeco detrimentum est: quale est peccatori dispendium luce vera carere?

Commented [c59]: Col.119

2. Et dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento coeli ad illuminationem super terram: ut discernant inter diem et noctem.* Coelum et terra praecesserant: post haec fuerat lux creata: dies et nox discretas fuerant: item factum erat firmamentum, et arida fuerat detecta. Collecta erat aqua in stabilem ac definitam congregationem. Terra propriis germinibus erat referta: quandoquidem et innumera protulerat herbarum genera, et omnimodis plantarum speciebus exuberabat. Necdum tamen erat sol, neque luna: ne solem lucis auctorem ac patrem appellarent, neve qui Deum ignorant, ii arbitrarentur ipsum rerum e terra nascentium opificem esse. Quapropter quarta jam dies accesserat, et tunc Deus dixit: *Fiant luminaria in firmamento coeli.* Cum loquentem non ignores, illico mente audientem conjunge. *Dixit Deus, Fiant luminaria..... et fecit Deus duo luminaria.* Quis dixit, et quis fecit? Nonne in his duplicem personam percipis? Ubique historiae inspersum est mystico modo theologiae dogma. Additur etiam generandorum luminarium necessitas: *Ad illuminationem, inquit, super terram.* Si lucis generatio praecesserat, quomodo nunc sol iterum dicitur *ad illuminationem* editus? Primum quidem singularis isthaec loquendi ratio nullum tibi risum moveat: siquidem vestrum istum verborum delectum non sequimur, neque concinnae **eorum** constructioni studemus. Apud nos enim non sunt qui verba tornando expoliant, neque curae sunt sonorae voces, sed ubique nominum claritatem anteponimus. Vide igitur, num satis quod volebat, per hanc vocem *illuminationem* expresserit: quippe pro splendore *illuminationem* dixit. Hoc autem cum iis quae de luce dicta sunt, nihil pugnat. Tunc enim producta est ipsa lucis natura: nunc autem est solare illud corpus conditum, vehiculum ut sit primogenitae illi luci. Quemadmodum enim aliud est ignis, aliud lucerna: illi quidem vis inest illuminandi, haec vero ad lumen egentibus praebendum fabricata est: sic etiam luci illi purissimae sinceraeque et materiae experti ceu vehiculum illa luminaria nunc praeparata sunt. Sicut enim Apostolus quosdam ait esse luminaria in mundo; sed est tamen alia lux mundi vera; cujus participatione, sancti facti sunt animarum quas erudiebant luminaria, dum eas ignorantiae tenebris eximerent: ita etiam nunc solem hunc, post splendidissimam illam lucem conditum, in mundo exsuscitavit conditor universorum.

3. Nec cuiquam incredibile videatur quod dictum est, lucis scilicet splendorem aliud quiddam esse: aliquid vero aliud, ipsum corpus luci subjectum. Primum quidem ex eo quod composita omnia sic a nobis dividantur, et in recipientem substantiam, et in qualitatem ipsi advenientem. Quemadmodum igitur aliud natura est albor, aliud corpus dealbatum: sic etiam quae modo retulimus, licet natura diversa, tamen Creatoris potentia fuere conjuncta. Nec mihi dixeris fieri non posse, ut haec a se invicem separentur. Neque enim aio lucis a solari corpore separationem mihi et tibi esse possibilem: sed quae nostra cogitatione dividi possunt, ea dico a naturae conditore etiam reipsa sejungi posse. Nam et tu vim ignis adurentem a splendore separare nequaquam potes: Deus vero, qui famulum suum stupendo miraculo attrahere volebat, ignem in rubo imposuit, qui efficaciam a solo splendore mutuabatur, vim autem urendi habebat otiosam. Velut etiam Psaltes testatur, dicens: *Vox Domini intercidentis flammam ignis.* Unde etiam cum rerum in vita gestarum merces retribuetur, arcanus quidam sermo nos docet naturam ignis divisum iri, et lucem quidem in fruitionem justis, adustionis vero acerbiter puniendis destinandam esse. Deinde vero etiam ex lunae vicissitudinibus fidem quaesitis afferre possumus. Enimvero dum desinit, et decrescit, non toto sui ipsius corpore consumitur, sed circumpositam lucem deponens, et iterum assumens, **decrementi** speciem et incrementi nobis exhibit. Quod autem lunae corpus, ipsa silente, non absumatur, ea quae cernimus, evidenter

Commented [c60]: Col.122

Commented [c61]: Col.123

probant. Nam in aere puro omnique nebula purgato, cum maxime falcatam figuram habet luna, licet tibi observare ac videre, partem ipsius obscuram ac luce destitutam, a tanta curvatura circumscribi, quanta in pleniluniis totam ipsam explet. Quamobrem circulus absolutus clare conspicitur, si modo visus opacum et caliginosum sinum ad partem illuminatam referat. Nec dicas, quaeso, lucem lunae adventitiam esse, eo quod imminuitur, dum ad solem accedit, iterum vero augetur, cum discedit. Neque enim illud nobis in praesenti investigandum proponitur, sed quod aliud est corpus ipsius, aliud vis illuminans. Sane tale quidpiam mihi cogita et de sole: praeterquam quod hic lucem, quam semel accepit ac sibi attemperatam habuit, minime deponit: illa vero, dum assidue velut exiit et rursus induit lucem, per seipsam ea etiam, quae de sole dicta sunt, confirmat. Haec luminaria iussa sunt quoque diem ac noctem inter se separare. Etenim superius a tenebris lucem divisit Deus; tuncque naturam ipsorum in contrarium partitus est: ut inter ipsa intercedat admistio nulla, et luci cum tenebris nulla sit societas. Quod enim est in die umbra, id ipsum esse noctu tenebrarum naturam putandum est. Nam si omnis umbra, splendore aliquo illucescente, in partem luci adversam a corporibus excidit, et mane quidem ad occasum protenditur, vespere vero ad orientem versus vergit, fitque in meridie septentrionalis: etiam nox in partes radiis oppositas secedit, cum secundum naturam nihil aliud sit quam terrae umbra. Quemadmodum enim umbra ideo in die subsistit, quod aliquid lucem obstruit: ita naturaliter nox nascitur, cum aer terrae circumfusus obumbratur. Itaque id ipsum est quod dictum fuit: *Deus divisit lucem a tenebris* quandoquidem lucis accessum declinant tenebrae, cum alienatio naturalis in prima procreatione inter se instituta sit. Nunc autem diei metiendo solem praefecit: lunam vero, cum in proprio circulo omnibus suis numeris absoluta est, noctis moderatricem statuit. Tunc enim fere ex diametro inter se opposita sunt luminaria. Nam luna in pleniluniis, ex oriente sole, e conspectu evanescit: contra, occidente sole, haec ipsa saepenumero ab oriente emergit. Quod si caeteris in formis lunare lumen una cum nocte non ex aequo perficitur, nihil ad institutum sermonem refert. Veruntamen cum suum statum perfectissimum attingit, ut noctis obtinet principatum, proprio lumine ac splendore astra superans, et tellurem illustrans: ita temporis spatia cum sole ex aequo partitur.

4. *Et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos.* Necessariae sunt ad humanam vitam notae luminarium atque significationes. Etenim si quis signa eorum non ultra modum explorat, utiles ipsorum observationes ex longa experientia comperiet. Multa namque de pluviis, multa de siccitate, deque ventorum motu, tum particularium, tum universalium, violentorum aut remissorum discere licet. Profecto unum aliquod solis signum etiam Dominus nobis exposuit, cum ait: *Tempestas erit: triste est enim rubens coelum.* Cum enim per nebulam fit solis ascensus, obscurantur quidem radii; sed sol carbonum in morem rutilans et colore subcruentus conspicitur, hanc oculis speciem objiciente aeris crassitudine. Constat autem aerem illum condensatum ac compactum, cum a radio non diffunditur, ob vaporum e terra exsurgentium fluxionem contineri non posse: sed in his regionibus circa quas cogitur, tempestatem ob humoris copiam excitaturum. Similiter etiam cum undelibet restagnat luna, et areae, quas vocant, solem circumscribunt, tunc aut aquae aereae abundantiam, aut vehementium ventorum motum significant: quinetiam ii quos adversos soles appellant, quando una cum solis conversione circumcursant, aeriorum quorundam casuum fiunt praesagia. Ita et virgae illae quae iridis imitantur colorem, ac rectae in nubibus apparent, pluvias aut ingentes procellas, aut denique maximam aeris immutationem portendunt. Multa quoque indicia circa

crescentem vel decrescentem lunam observaverunt, qui rebus istis operam impendere; quasi aer terrae circumfusus, simul cum ipsius figuris necessario permutetur. Cum enim circa tertium diem tenuis est et pura, firmam constantemque serenitatem praenuntiat: sin autem cornibus crassa, et subrubicunda cernitur, aut copiosam aquam e nubibus lapsuram, aut violentam austri motionem futuram minatur. Jam vero quantum afferant utilitatis generi humano harumce rerum observationes, quis ignorat? Nam nautae navem intra portus continere licet, pericula e ventis impendentia praevidenti. Fas est viatori eminus incommoda declinare, ex coeli tristitia aeris mutationem exspectanti. Agricolae quoque, qui circa semina ac plantarum cultum occupantur, inde conjectant omnem faciendorum operum opportunitatem. Jam vero et dissolutionis universi signa in sole lunaque et astris praedixit Dominus apparitura esse: *Sol vertetur in sanguinem, et luna non dabit lumen suum*. Haec sunt consummationis universi signa.

Commented [c63]: Col.127

5. Sed qui fines praetergrediuntur, sententiam illam ad defendendam genethliacorum artem trahunt; dicuntque vitam nostram a coelestium motu pendere; ideoque ea quae nobis accidunt, a Chaldaeis astrorum ope significari. Atque simplicem hanc Scripturae dictionem, *Sint in signa*, non de aeris affectionibus, neque de temporum immutatione, sed de vitae sorte, suo arbitrato accipiunt. Quid enim dicunt? Quod horum astrorum quae moventur complexus, ubi cum iis stellis quae in zodiaco sitae sunt, secundum talem figuram inter se concurrerint, tales generationes efficit: contra, quod talis eorumdem habitus, vitae sortem reddit contrariam. De quibus forte explanationis gratia, re paulo altius repetita, inutile non fuerit disceptare. Nihil autem mei ipsius proprium dicturus sum, sed ad eos confutandos suis ipsorum verbis utar: ut praecoccupatis quidem jam hoc morbo afferam aliquod remedium, reliquis vero, ne in similes errores incidant, munimen et tutelam. Hanc genethliologiam qui invenere, multas in temporis latitudine ac spatio figuras a se ignorari cum intelligerent, mensuras temporis in angustum prorsus contraxerunt: quasi vel infra minimum ac brevissimum intervallum, quale dicit Apostolus, *In puncto temporis, in ictu oculi*, maximum discrimen intercedat inter ortum et ortum. Atque hinc qui in hoc momento genitus fuit, urbium rex est, et locupletissimus ac potens populorum princeps: qui vero in altero temporis puncto natus est, mendicus quispiam futurus est, et vagus, a foribus ad fores quotidiani victus comparandi causa transiens. Quamobrem eo orbe, qui signifer appellatur, duodecim in partes diviso, quoniam sol triginta dierum spatio, globi illius, qui inerrans dicitur, duodecimam partem pertransit, ideo singulas illas duodecim partes in triginta portiones partiti sunt. Deinde singulis partibus in sexaginta divisus, singulas rursus sexagesimas sexagesies secuerunt. Jam vero nascentium ortum praefinientes, videamus an hanc exactam temporis divisionem, conservare possint. Nam simulatque natus est puer, quod genitum est, idne mas sit an femina obstetrix explorat: subinde exspectat vagitum, quod vitae ejus qui natus fuit, signum est. Quot vis per hoc tempus praeteriisse sexagesimas partes? Chaldaeo declarat, quod natum est. Quot minutissimas partes, interea dum obstetrix loqueretur, vis ponamus praeteriisse, praesertim si contingat, ut extra gynaeceum steterit qui horam colligit ac exponit? Oportet enim eum qui horarum natalium scientiam discere vult, tempus et horam accurate describere, sive diurnae, sive nocturnae sint. Quanta iterum sexagesimarum multitudo per hoc tempus praeterfluit? Necesse est enim inveniri sidus natalitium, non juxta quotam modo duodecimam partem sit, sed juxta quas etiam duodecimae partis partes occurrat, et in quota sexagesima, in quas partes partem unamquamque dividi diximus: aut, ut certa rei veritas inveniatur, in quota sexagesima ex

Commented [c64]: Col.130

iis quae a primis sexagesimis subdivisae sunt. Et hanc adeo tenuem et incomprehensibilem temporis investigationem in quibusque planetis fieri necesse esse aiunt, ut compertum sit et exploratum, qualem habeant cum inerrantibus stellis habitum, et qualis eorum inter se esset figura in ejus qui tunc natus est ortu. Quare si fieri non possit, ut horam accurate assequantur, et tamen brevissimi temporis immutatio in causa sit cur a toto aberretur, deridendi sunt et ii qui in hac arte imaginaria excolenda studium ponunt, et ii qui in ipsos aperto ore intenti sunt, perinde quasi ea quae ipsis sunt eventura, cognoscere possint.

6. Quales autem producuntur effectus? Hujus capilli, inquiunt, futuri sunt crispi, oculive decori: Arietis scilicet habet horam: namque animal illud quodammodo est tale aspectu. Quin etiam erit grandi animo et elato; quippe penes Arietem est principatus: erit et largus, et rursus quaestuosus; quandoquidem hoc animal et citra molestiam deponit lanam, et rursus facile a natura vestitur. Sed in Tauro natum, tolerantem esse laborum dicunt, atque servilem: quoniam jugo taurus subjicitur. Qui vero editus est sub Scorpione, erit percussor, ob eam quam cum isto animali habet similitudinem. Qui autem in Libra natus est, futurus est justus, propter librarum apud nos aequalitatem. Quid his magis ridiculum esse possit? Arietis ille, a quo hominis natalem desumis, coeli pars est duodecima in qua cum fuerit sol, verna signa attingit. Et Libra et Taurus similiter, unumquodque ex his signis ejus circuli qui zodiacus vocatur, pars est duodecima. Quomodo igitur illinc praecipuas vitae humanae causas proficisci doces, et ex terrenis pecudibus nascentium hominum mores exprimis atque effingis? Nam qui in Ariete exoritur, liberalis est, non quod illa pars coeli mores tales efficiat, sed quod huic pecori talis natura insit. Quid ergo fidem ex astris tibi faciens perterrefacis nos, haecque per balatus conaris persuadere? Nam si coelum ab animalibus tales accipit morum proprietates, ipsum etiam alienis principiis est subjectum, quippe quod causas ex his pecoribus dependentes habeat. Quod si id asserere ridiculum sit, longe magis ridiculum est, ex iis inter quae nulla necessitudo intercedit, conari opinionem illam credibilem probabilemque reddere. Atqui hae istorum argutiae aranearum telis sunt consimiles, in quas cum culex, aut musca, aut quodvis animal hisce imbecillibus simile inciderit, irretita detinentur: at cum fortius aliquod animal accesserit, illud et facile pertransit, et tenuem hanc texturam perumpit ac dissipat.

7. Verum non his solis contenti sunt, sed etiam quarum rerum domina est uniuscujusque nostrum voluntas (hoc est, studiorum virtutis aut vitii), illarum etiam causas coelestibus attribuunt. Quibus contradicere alioqui ridiculum est: sed quia plures eo errore praeoccupantur, haec forte necesse fuerit silentio non praeterire. Primum quidem illud ipsos interrogabimus, numne stellarum figurae diebus singulis sexcenties mutantur? Nam cum stellae illae quae nuncupantur errantes, semper moveantur, et aliae quidem citius sibi mutuo occurrant, aliae vero circuitus tardiores conficiant, in eadem hora saepenumero et se invicem respiciunt, et occultantur. Et cum in ortu id maximi sit momenti, aut a benefica stella, ut ipsi loquuntur, aut a malefica conspici; et cum saepe id tempus quo benefica stella testimonium praebebat, non assequantur, ob unius minutissimi spatii ignorantiam, hanc ipsam velut in mala fortuna sitam recensuerunt. Cogor enim ipsis eorum vocibus uti. Sane multum est amentiae in his verbis, sed longe plus est impietatis. Nam maleficae stellae malignitatis suae causam in suum ipsarum conditorem transferunt. Etenim si ipsa a natura inest malum, conditor ipse erit mali effector, si vero sua sponte et voluntate malae evadunt, primum quidem animalia erunt eligendi facultate praedita,

Commented [c65]: Col.131

soluto ac libero impetu utentia; id quod de inanimatis ementiri ac fingere, dementiae summae est. Deinde quantum a ratione abhorret, malum aut bonum non pro merito cuique distribuere, adeoque profiteri, ideo stellam esse beneficam, quia in hoc loco stat, et, quoniam ab hac conspicitur, idcirco eam fieri maleficam: et eandem rursus, postquam paululum declinaverit a figura, suae protinus oblivisci malignitatis? Atque haec quidem hactenus. Si vero singulis temporis momentis stellae in aliam atque aliam transmutantur figuram, si in his innumeris commutationibus saepe in die regiarum nativitatum figurationes perficiuntur; cur singulis diebus non nascuntur reges? aut cur omnino regni successiones paternae apud ipsos sunt? Neque enim rex quilibet diligenter ad regiam stellarum figuram, filii sui ortum accommodat. Quis enim mortalium talis rei dominus esse possit? Quomodo ergo Ozias genuit Joatham, Joatham Achas, Achas Ezechiam, et nullus ex his servilem nativitatis horam nactus est? Praeterea, si vitiorum aut virtutum principia non sunt in nobis sita, sed sunt necessitates ab ortu pendentes; inutiles sunt legislatores, qui nobis agenda ac fugienda praescribunt; inutiles quoque iudices, qui virtutem honore, vitium poenis afficiunt. Non enim furis est iniquitas, neque homicidae; qui ne volens quidem poterat manum continere, ob ineluctabilem necessitatem ipsum ad agendum impellentem. Vanissimi autem omnium sunt qui artes excolunt: quippe frugibus abundabit agricola, tametsi neque semina in terram dejiciat, neque falcem exacuat. Mercator itidem, velit, nolit, supra modum ditescet, fato ei opes coacervante. Magnae autem illae Christianorum spes evanescentes excident nobis, cum neque justitia honoribus ullis afficatur, neque puniatur peccatum, propterea quod nihil ab hominibus libero animi proposito agatur. Nam ubi necessitas et fatum dominatur, ibi dignitatis meritique ratio nullum locum habet: id quod tamen praecipuum justii iudicii fundamentum est. Et quidem adversus illos hucusque. Neque enim verbis pluribus egetis vos, qui scilicet a vobis ipsis sanae mentis sitis: neque tempus ultra modum adversus eos invehi nos sinit.

Commented [c66]: Col.134

8. Jam ad verba consequentia redeamus. *Sint, inquit, in signa, et in tempora, et in dies, et in annos.* Dictum est a nobis de signis. Tempora autem putamus dici ipsas tempestatum mutationes, hiemis, veris, aestatis et autumnii: quibus ordinatus luminarium motus tribuit, ut nos ordinate iustrent. Fit enim hiems, cum sol in austrinis commoratur partibus, ac multum nocturnae umbrae in bis nostris regionibus efficit. Quamobrem refrigeratur aer terrae circumfusos, ac omnes humidae exhalationes circa nos coactae, imbrium frigorumque et nivium copiosissimarum causa sunt et origo. At cum iterum ab australibus regionibus reversus, in medio steterit, adeo ut ex aequo partiatur diei noctisque tempus: quanto plus supra terrae loca commoratur, tanto meliorem temperiem per vices reducit. Atque ver accedit, omnibus quidem plantis germinandi auctor, arboribus vero plurimis reviviscendi ansam praebens, omnibusque animalibus tum terrestribus tum aquatilibus per proles successionem genus asservans. Hinc autem jam ad solstitium aestivum versus ipsum septentrionem pergens sol, dies nobis maximos adducit. Et quoniam diutissime in aere immoratur, torrefacit ipsum aerem capiti nostro imminemem, et terram omnem exsiccat, hoc pacto et seminum maturitatem juvans, et arborum fructus ad concoctionem urgens. At vero quando flagrantissimus est sol, breves in meridie umbras efficit, propterea quod ex alto regiones nostras illustrat. Nam maximi dies ii sunt, in quibus umbrae sunt brevissimae: et contra, brevissimi dies ii sunt, qui umbras habent longissimas. Idque apud nos contingit, qui appellamur *heteroscii*, quique aquilonares terrae partes habitamus. Verum enim vero sunt nonnulli, qui per duos

Commented [c67]: Col.135



uniuscujusque anni dies omnino umbra carent, in meridie constituti: quos a vertice illustrans sol, ipsos suo lumine ita ex aequo undelibet circumfundit, ut etiam puteorum profundorum aqua per angusta ora illuminetur: unde quidam illos vocant *ascios*. Verum qui ultra terram odoriferam habitant, in utramque partem alternant umbras. Soli enim ex his qui hunc nostrum orbem habitabilem incolunt, umbras in meridie ad australes partes demittunt. Unde eos quidam *amphiscios* vocarunt. Ubi autem sol jam ad aquilonarem partem transiit, tum haec omnia fiunt. Sane quantus sit ardor qui ex radiis solaribus aeri accedit, qualesve casus producat, ex his conjectare licet. Hinc autumnus tempus nos excipiens, infringit quidem nimium aestum, paulatim vero de calore remittens, ex se per temperaturae **mediocritatem** ad hiemem nos citra noxam deducit, sole videlicet rursus ab aquiloniis regionibus ad austrinas remeante. Hae ipsae, quae solis motum sequuntur, temporum vicissitudines, vitam nostram moderantur. *Sint*, inquit, *et in dies*, non ut dies conficiant, sed ut diebus praesint. Dies enim et nox luminarium ortum antecesserunt. Idipsum enim nobis psalmus declarat, in quo dicitur: *Posuit solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis*. Quomodo igitur sol diei obtinet potestatem? Quia lucem in seipso circumferens, ubi tandem horizontem nostrum fuerit praetergressus, dissolutis fugatisque tenebris diem affert. Quamobrem non erraverit, qui diem ita definit, ut aerem esse dicat a sole illuminatum, aut temporis mensuram, quo sol super terram in nostro hemisphaerio commoratur. Sed et in annos sol et luna ordinati sunt. Luna quidem postquam duodecies suum perfecit cursum, annum peragit: nisi quod mense intercalari saepe opus est ad accuratum tempestatum concursum, velut antiquitus Hebraei, et Graecorum vetustissimi annum metiebantur. Annus autem solaris, reditus est solis ex eodem signo in idem signum per proprium motum.

Commented [c68]: Col.138

9. *Et fecit Deus duo luminaria magna*. Cum magnum modo absolutam habeat intelligentiam, veluti magnum est coelum, magna est terra, magnum est mare: modo vero, quod vulgo fit, ad alterum referri solet: exempli causa, magnus equus, aut magnus bos: non enim ob amplam corporeae molis quantitatem, sed ob institutam cum similibus comparationem, testimonium magnitudinis consequuntur: quomodo igitur magni significationem accipiemus? Utrum quemadmodum formicam aut aliud quodvis animal suapte natura parvum, magnum appellamus, ob factam cum aliis ejusdem generis comparationem, molem solito majorem testificantem? An nunc magnum accipiendum est, ita ut in propria luminarium constitutione ac natura magnitudo apparet? Ego equidem sic sentio. Non enim quia haec luminaria majora sunt minoribus stellis, ob id magna sunt: sed quia tantum habent ambitum, ut diffusus ab ipsis splendor coelo et aeri illustrando satis sit, seque simul ad omnem terram et mare extendat. Quae sane in quacunque coeli parte fuerint, dum et oriuntur, et occidunt, et medium occupant, **undique** ab hominibus aequalia conspiciuntur, id quod immensam eorum magnitudinem aperte ostendit, quandoquidem terrae latitudo nihil confert, quo ipsa aut majora aut minora videantur. Nam ea quae longe distant, minora quodammodo cernimus: ad quae si propius accedimus, melius eorum comperimus magnitudinem. At soli propinquior est nemo, ab eo nemo remotior: sed ex aequali intervallo quibusvis quamcunque volueris terrae partem habitantibus obvium se offert. Argumento id fuerit, quod Indi juxta ac Britanni ipsum aequalem contuentur. Neque enim sol, dum occidit, magnitudinem suam erga eos qui orientales regiones incolunt, imminuit: neque oriens occidentis habitatoribus minor comparet: neque vero cum medium coelum attingit, in alterutram partem immutat aspectum. Cave te decipiat species solis; neque quia cubitalis cernentibus esse videtur,

Commented [c69]: Col.139

hanc ipsi inesse magnitudinem putes. Contrahi namque in maximis distantiiis solet eorum quae cernuntur magnitudo, quando quidem vis ipsa cernendi non potest loca interposita penetrare: sed velut in medio spatio absumitur, aut parva sui ipsius parte, ea quae conspiciuntur attingit. Cum igitur visus noster parvus fit, tum in causa est cur ea quae aspiciuntur, reputentur parva, sua ipsius affectione in res conspectas translata. Quare, si fallitur visus, fides nulla iudicio illius est adhibenda. Memineris porro tuorum ipsius affectuum, et a te ipso eorum quae dicuntur habebis argumentum atque probationem. Si unquam ex magni montis cacumine campum ingentem simul et supinum conspexisti, quanta tibi visa sunt boum juga? quanti et ipsi aratores? Annon quamdam formicarum imaginem tibi repraesentarunt? Si vero et a specula ad vastum pelagus conversa oculos in mare coniecisti, quantae tibi visae sunt insulae maximae? quanta rursus tibi apparuit una navis oneraria et praegrandis, albis velis super caeruleum mare invecta? Nonne imaginem tibi exhibuit quavis columba minorem? Quia, ut dixi, visus in aere consumptus, exilis evadens, res oculis subjectas accurate apprehendere nequit. Quin et aspectus maximos montes profundis vallibus abruptos, rotundos et leves esse iudicat, cum sit ad solas eminentias intentus, nec concava intermedia propter imbecillitatem ingredi queat. Sic neque corporum figuras quales sunt servat: sed quadrangulas turres teretes esse putat. Quare undelibet constat, in maximis intervallis non perfectam, sed confusam corporum effigiem apprehendi. Magnum igitur est luminare, juxta Scripturae testimonium, ac infinito majus quam apparet.

10. Sed et illud tibi evidens sit magnitudinis signum. Quamvis innumera sit in coelo stellarum multitudo; collectum ipsarum lumen ad noctis tristitiam dissolvendam non sufficit. At solum illud luminare, simul ut super horizontem apparet, imo dum adhuc exspectatur, priusquam etiam omnino supra terram emineat, et tenebras dissipat, et stellas splendore superat, et circumjacentem telluri aerem antea concretum et densatum liquefacit ac effundit. Unde et venti matutini et res in sudo terram circumfluunt. Quomodo autem terram totam, cum tanta sit, uno temporis momento illustrare posset, nisi a magno orbe lumen emitteret? Hic disce, quaeso, opificis sapientiam, quomodo calorem ipsi contulit tanto hic intervallo convenientem. Is est enim ipsius calor, ut neque propter nimietatem adurat tellurem, neque per defectum perfrigeratam illam infecundamque relinquat. Jam germanum quiddam ac simile his quae dicta sunt, de luna etiam intelligatur. Est enim et corpus ipsius magnum, et post solem sane splendissimum. Non tamen semper visibilis permanet ipsius magnitudo: sed nunc quidem in suo circulo absoluta nunc vero deficiens atque imminuta conspicitur, et altera sui parte defectum ostendit. Etenim dum crescit, altera parte obumbratur: altera vero illius pars tempore decrementi occultatur. Porro sapienti opifici in hac varia figurarum permutatione non defuit arcana quaedam ratio. Aut enim id fit, ut nobis nostrae naturae perspicuum exemplum praebeat, scilicet nihil humani stabile esse: sed alia quidem quae non existebant, ad perfectionem perducuntur: alia vero ad proprium vigorem progressa, summumque mensurae ipsorum incrementum adepta, iterum paulatim decrescendo corrumpi, dissolvique, et imminuta destrui. Quare ex lunae aspectu nos nostra erudimur, ut celerem rerum humanarum mutationem percipientes, ob vitae felicitatem non nimium nobis arrogemus, neque in potentia gloriemur, neque divitiarum incerto attollamur, sed carnem quae mutatur, aspernemur, animam vero cujus immotum est bonum, curemus. Quod si luna dum splendorem paulatim decrescendo absumit, tibi tristitiam creat: dolore te majore afficiat anima, quae, postquam virtutem assecuta est, bonum amittit ob

Commented [c70]: Col.142

negligentiam, et nunquam in eadem persistit affectione, sed frequenter ob animi inconstantiam vertitur ac mutatur. Vere enim, ut dictum est, *Stultus sicut luna mutatur*.

Commented [c71]: Col.143

Quin etiam ad animalia constituenda, et ad res caeteras quae ex terra nascuntur perficiendas, lunae mutationem non parum conducere arbitror. Aliter enim ea decrescente, aliter eadem increscente afficiuntur corpora. Nunc quidem, ea desinente, rara fiunt et vacua: nunc vero, augescente et ad plenitudinem festinante, etiam ipsa rursus replentur; propterea quod humorem quemdam calori immistum, qui ad partes usque interiores pervenit, latenter immittit. Id declarant tum ii, qui sub luna dormiunt, copioso humore capitis eorum capacitates implente: tum carnes recens necatae, dum cito permutantur lunae defluvio: tum animalium cerebrum, et marinorum animalium humidissima, et arborum medullae. Quae sane omnia mutatione sua commutare non posset, nisi, juxta Scripturae testimonium, ei inesset quidpiam ingens, ac viribus praepollens.

11. Sed et quae aeri accidunt affectiones, cum lunae mutationibus consentiunt, velut testantur nobis et repentinae perturbationes, quae dum nascitur luna, nubibus exagitatis ac sibi invicem occurrentibus, saepe post tranquillitatem ventorumque silentium exoriuntur: item, euriporum refluxus; ac maris, quod vocatur Oceanus, aestus reciproci, quos repperunt accolae conversionibus lunae ordinate respondere. Nam euripi inter reliquas lunae figuras effluunt in utramque partem: sed ortus ipsius tempore, ne brevissimo quidem momento quiescunt, sed in agitatione, atque in continua libratione perseverant, donec rursus apprensus huic reciprocationi ordinem aliquem dederit. Occiduum autem mare aestibus reciprocis obnoxium est, nunc quidem revertens, nunc vero restagnans: quasi retrorsum subtraheretur lunae respirationibus, ac iterum ipsius exspirationibus ad propriam mensuram impelleretur. Haec a me dicta sunt, ut luminarium demonstraretur magnitudo, utque constaret in verbis divinitus inspiratis ne ullam quidem syllabam esse otiosam: quanquam fere nihil eorum quae momenti alicujus sunt ac principaliora, oratio nostra attigit: plura namque de magnitudine, deque distantis solis ac lunae ratiocinando excogitare poterit, qui vim et virtutem eorum haud perfunctorie expenderit. Itaque ingenue accusanda est nostra ipsorum imbecillitas, ne quis opificia maxima nostris verbis metiatur: sed ex paucis quae retulimus, quot et quanta sint ea quae omissa fuere, apud vos reputare debetis. Ne igitur oculo lunam metiare, sed ratione, quae ad inveniendam veritatem oculis longe accuratior est ac certior. Ridiculae quaedam fabulae ab aniculis temulentis insipienter confictae, ubique pervulgatae sunt, quod luna incantationibus quibusdam ex propria sede emota, ad terram deferatur. Quomodo ergo praestigiatorum incantamentum eam emovebit, quam ipse Altissimus fundavit? Quisnam vero locus detractam ipsam suscipere potuisset? Vis ex exiguis indiciis magnitudinem illius compertam habere? Urbes orbis terrarum, quam longissimo licet inter se distat intervallo, et aequo omnes in iis qui orienti obversi sunt vicis, lunare lumen excipiunt. Quibus omnibus nisi oppositam faciem haberet, angiportus quidem recta ipsi respondentes omnino illustraret; in eos vero qui latitudinem ipsius excedunt, inclinatos radios in obliqua delapsos immitteret. Id quod etiam ex accensis in domibus lucernis observare licet. Nam cum plures circumsteterint ipsam lucernam, umbra ejus qui directo stat, in directum porrigitur, reliquae vero in utramque declinant partem. Quare, nisi corpus lunare esset immensum quiddam et prae grande, non utique ad omnes similiter extendere se posset. Enim vero qui et zonam rigentem accolunt, et sub ursae siti sunt conversionibus, et juxta meridiei cava vicini sunt zonae torridae, hi luna ab

Commented [c72]: Col.146

aequinoctialibus locis oriente pariter fruuntur: ad quos omnes secundum latitudinem ex adverso accedens, magnitudinis suae testimonium manifestissimum praebet. Quis igitur inficias ierit maximum esse ipsius corpus, cum tot ac tantis simul distantis adaequetur? Et quidem de solis ac lunae magnitudine hactenus. Caeterum qui eam intelligentiam tribuit, ut ex minimis rebus creatis magnam opificis sapientiam condisceremus, tribuat etiam ut ex magnis majora de creatore sentiamus concipiamusque. Quanquam conditoris comparatione, sol et luna culicis ac formicae rationem obtinent. Notio siquidem quae Dei universorum magnitudine digna sit, ex iis desumi non potest: sed ex parvis quibusdam et tenuibus indiciis per ipsa quemadmodum et per singula minutissima animalia, aut etiam per minutissimas herbas incitatur. His quae dicta fuere, simus contenti. Ego quidem gratias ago ei, qui exiguam hanc verbi administrationem mihi impertivit; vos vero grates presolvatis ei qui vos spiritualibus nutrit alimentis, qui etiam nunc vos vocis meae exilitate tanquam hordeaceo quodam pane **enutrivit**. Et utinam afat semper, juxta fidei portionem largiens vobis Spiritus manifestationem in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

Commented [c73]: Col.147

Homelia VII. (col.147-163)

*De reptilibus.*

1. *Et dixit Deus: Producant aquae reptilia animarum viventium juxta genus, et volatilia volantia secundum firmamentum coeli juxta genus.* Post luminarium creationem mox aquae etiam replentur animantibus, ut et haec portio exornaretur. Acceperat enim terra ex propriis germinibus ornatum, coelum quoque acceperat stellarum flores, ac veluti geminorum oculorum conjectu, magnorum scilicet luminarium conjugatione, fuerat adornatum. Reliquum erat, ut aquis etiam suum tribueretur ornamentum. Venit praeceptum, et statim fluvii donantur vi producendi, et singula stagna pariunt sua naturaliaque genera. Quin et mare omnimoda natatiliū genera parturiebat: et ne ea quidem aqua quae erat in limosis ac coenosis locis, permanebat otiosa: neque a fine in creatione proposito aberrabat. Nam certe ex ipsis abunde emergebant ranae, muliones, culices. Quae enim etiamnum videntur, argumentum sunt praeteritorum. Sic aqua omnis exsequi conditoris sui imperium festinabat: et quorum ne genera quidem ullus enumerare possit, horum statim vitam magna ac ineffabilis Dei potentia efficacem ac motu praeditam reddidit, ubi primum aquae per illud imperium ad generandum animal idoneae effectae sunt. *Producant aquae reptilia animarum viventium.* Nunc primum animatum et sensus particeps animal creatur. Nam plantae et arbores etiamsi vivere dicantur, propterea quod facultatem quamdam qua nutriuntur augenturque, pariter habent; non tamen animalia sunt, neque res animatae. Eam ob causam, *Producant aquae reptilia.* Natatile quodlibet, sive in superficie aquae innatet, sive in fundo aquam secat, ad reptiliū attinet naturam, quippe quod per aquae corpus sese trahat. Quanquam autem quaedam ex aquatilibus, pedes habent, ac gradiuntur (maxime cum horum pleraque sint amphibia, velut phocae, crocodili, fluviatiles equi, ranae et cancri), attamen natatile locum praecipuum obtinet. Propterea, *Producant aquae reptilia.* In his exiguis verbis quodnam omissum est genus? quid non comprehensum est in hoc opificii praecepto? Nonne ea quae animal pariunt, **comprehenduntur**, ut phocae, dephines, torpedines, et his similia, quae dicuntur cartilaginosa? annon ea comprehensa sunt quae ova edunt, qualia sunt omnia fere piscium genera? nonne squamosa omnia? nonne omnia corticosa? nonne quibus insunt pinnae, et quibus non sunt? Vox quidem praecepti parva, imo ne vox quidem, sed solum nutus et voluntatis impetus: at vero sententiae, quae in praecepto delitescit, tanta est varietas, quanta et ipsa piscium differentia, aut societas. Quae omnia accurate recensere, perinde est atque si quispiam fluctus pelagi enumerare, aut manus vola aquam maris admetiri conaretur. *Producant aquae reptilia.* In his sunt *pelagia*, littorea, alia in profundo degentia, alia petris adhaerentia: sunt gregalia, solivaga, cete, maximi et minutissimi pisces. Enimvero virtute eadem et aequali praecepto animal tum magnum tum parvum in lucem editur. *Producant aquae.* Ostendit tibi eam quam natatilia cum aquis habent affinitatem; eoque pisces paululum ab aqua semoti, intereunt. Neque enim ipsis inest respiratio, ut hunc possint trahere aerem: sed quod terrestribus est aer, id aqua est huic natatiliū generi. Et causa clara est et manifesta. Nimirum in nobis est pulmo, viscus rarum ac multis meatibus patens, quod per thoracis distensionem aerem recipiens, internum nostrum calorem ventilat refrigeratque in illis vero branchiarum distensio et contractio, quae aquam suscipiunt et emittunt, munus ac vicem explent respirationis. Propria piscium est sors, natura propria, victus separatus, peculiaris vita.

Commented [c74]: Col.150

Ideo neque cicurari quidquam ex natatilibus potest, neque ullo modo humanae manus contactum patitur.

2. *Producant aquae reptilia animarum viventium secundum genus.* Uniuscujusque generis primitias nunc, quasi quaedam naturae semina, produci jubet: eorum autem multitudo in secuturam successionem remittitur, cum ea aucta oportuerit ac multiplicata. Alterius generis sunt ea quae testis operata dicuntur, ceu conchae, pectines, cochleae marinae, strombi, et innumerae ostreorum differentiae. Praeter haec aliud rursus genus sunt quae crustacea vocantur: nimirum carabi, cancri, et his similia. Aliud praeter haec genus est eorum quae mollia appellant: quorum caro tenera est et laxa, uti polypi, et sepiae, caeteraque ejusmodi. Et in illis iterum infinitae reperiuntur varietates. Dracones enim, muraenae, et anguillae in limosis fluminibus et in stagnis nascentes, reptilibus venenatis magis quam piscibus juxta naturae similitudinem accedunt. Pertinent ad aliud genus ea quae ovum, ad aliud vero ea quae animal pariunt. Procreant autem animal ea quae mustelini generis sunt et cynisci, et in **summa**, ea quae cartilaginosa vocantur. Quin etiam inter cete, plurima sunt quae animal gignunt, delphines et phocae, quae suos catulos recentes adhuc ac teneros, aliqua ex causa perterritos, in ventrem denuo admissos, in tutelam suam reciperearrantur. *Producant aquae juxta genus.* Aliud cetorum genus, aliud exiguorum piscium. Rursus in piscibus innumerae sunt differentiae secundum genera divisae: quarum et nomina propria, et alimentum diversum, et figura, et magnitudo, et carniū qualitates: omnia maximis inter se differentiis distincta, in aliis atque aliis speciebus constituuntur. Qui sunt igitur thunnorum exploratores, qui diversa eorum genera nobis enumerare possint? Quanquam in magnis piscium gregibus dicuntur etiam illorum numerum declarare. Quis vero ex iis qui circa littora ac ripas consenuere, omnium nobis historiam accurate patefacere ac indicare valeat? Alia genera cognoscunt qui in Indico mari piscantur: alia, qui in Aegyptio sinu: alia, insulares: alia, Maurusii. Omnia autem aequaliter tum parva tum magna primum illud mandatum, et inenarrabilis illa potentia procreavit. Multa vivendi diversitas: multum circa uniuscujusque generis successionem discrimen. Non ut aves, ovis incubant piscium plurimi: non construunt nidos, neque cum labore suos enutriunt fetus: sed aqua elapsum ovum suscipiens, animal efficit. Quin et immutabilis et cum altera natura insociabilis successio inest generi unicuique. Non velut mulorum in terra, aut quarumdam volucrum permistiones, quibus adulterantur genera. Nullum piscium genus dimidia ex parte instructum est dentibus, ut bos et ovis apud nos: neque enim ipsorum quisquam ruminat, nisi scarus solus secundum quorundam narrationem. At vero omnes pisces acutissima condensatorum dentium acie communiuntur, ne esca dum diutius manditur diffluat: nisi enim celeriter dissecta in ventrem detruderetur, extenuata per aquam dissiparetur.

3. Aliud autem aliis piscibus destinatum est alimentum secundum genus. Quidam enim limo, quidam vero alga vescuntur; alii herbis in aqua nascentibus sunt contenti. Contra, piscium plurimi vorant se invicem, minorque apud illos alimentum est majoris. Et si unquam contigerit, ut is qui minorem superaverat, alterius fiat praeda: ambo in unum et eundem posterioris ventrem ingrediuntur. Quid igitur aliud nos homines agimus, dum tyrannide et potentia opprimimus inferiores? quid a postremo pisce differt is, qui prae voraci divitiarum cupiditate in inexplebilibus avaritiae suae finibus **imbecilles** abscondit? Ille possidebat pauperis bona: tu ipsum apprehensum fecisti tuae ipsius opulentiae partem. Injustis injustiorem, et avaro avariorem te ostendisti. Cave excipiat te idem finis, qui pisces: hamus videlicet, aut nassa, aut rete. Omnino enim et nos, si multum

Commented [c75]: Col.151

Commented [c76]: Col.154

admiserimus iniquitatis, ultimam non effugiemus poenam. Jam vero etiam in infirmo animali astutias multas et insidias cum perspicis, maleficiorum imitationem fugere te volo. Appetit ostreae carnem cancer: sed difficilis captu est ei haec praeda, propter testae munimentum. Nam infragili septo carnis teneritudinem natura communivit. Quapropter et hoc animal *ostracodermon* vocatur. Et quoniam duo cava accurate sibi invicem conjuncta, ostream ambiunt et circumplectuntur, forcipes cancri necessario inefficaces sunt. Quid igitur molitur? Cum viderit ostream in tranquillis locis non sine voluptate apricantem, et ad solis radios valvas suas explicantem: tunc clanculum injecto calculo, plicaturam impedit: atque quod viribus deerat, id astu et dolo obtinere deprehenditur. Haec est eorum quae neque ratione, neque voce praedita sunt, malitia. Ego autem volo, ut tu cancerorum in victu comparando artem ac industriam imitatus, a proximorum noxa incommodisque tibi temperes. Talis est qui ad fratrem fraudulenter accedit, adversamque proximi fortunam insidiose impetit, et alienis insultat calamitatibus. Cave aemuleris homines improbatos. Tuis sis contentus rebus. Paupertas, cum rerum necessariorum copia vere suppetit, voluptati omni a sapientibus anteponitur. Non polypi praeterierim dolum ac furacitatem, qui qualicunque tandem saxo adhaeserit, illius induit colorem. Quamobrem plerique pisces improvide natantes in polypum uti in petram incidunt, paratamque versuto illi praedam sese offerunt. Talibus moribus sunt praediti, qui semper potestatibus dominantibus assentantur, seseque ad quoslibet modos ususque accommodant, nec in eadem animi sententia semper persistunt, sed alii atque alii facile effecti, temperantiam cum temperantibus venerantes, impudici cum impudicis, sententiam mutant ad uniuscujusque gratiam conciliandam. Quos difficile est evitare, sibi que ab ipsorum nocentis cavere, propterea quod eorum concinnata pravitas sub amicitiae specie alta contegitur. Mores hujusmodi appellat Dominus rapaces lupos, in ovium indumentis sese ostentantes. Fuge hosce mores varios ac multiplices: imo sectare veritatem, sinceritatem, simplicitatem. Varius est serpens, et ob id ad reptandum condemnatus est. Justus fictione caret, qualis fuit Jacob. Quapropter Dominus *inhabitare* facit unius moris in domo. Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia, quorum non est numerus: animalia pusilla cum magnis. Sed tamen est in illis sapiens quaedam et probe ordinata dispositio. Non enim solum accusare pisces possumus; sed sunt etiam quae operae pretium est imitari. Quomodo singula piscium genera regionem sibi ipsis idoneam partita, alia in aliorum sedes non transeunt, sed intra proprios fines diversantur? Geometra nullas habitationes apud haec piscium genera distribuit; non circumscripta sunt muris, non finibus divisa, et quod cuique prodest, id cuique sponte naturae destinatum est. Hic enim sinus quaedam piscium genera pascit, ille alia: et quae hic abundant, ea alibi vix invenias. Nullus mons acutis verticibus porrectus, ea sejungit; non transitum discindit fluvius: sed quaedam est naturae lex, quae aequae justaeque pro uniuscujusque commodo vivendi rationem quasi sortito singulis praescribit.

4. Nos vero nequaquam tales sumus. Unde? Quod ipsi terminos aeternos transferimus, quos patres nostri posuerunt. Perperam scindimus tellurem; domum domui, agrum agro adjungimus, ut a proximo aliquid auferamus. Norunt cete vivendi genus sibi a natura constitutum. Occupant id mare, quod ultra habitabiles plagas situm, insulis caret, cui continens nulla terra e regione opponitur. Quamobrem innavigabile est, nec ullum cognoscendi studium, nec ulla necessitas illud tentare unquam nautis persuasit. Hoc mare occupant cete, maximis montibus magnitudine similia, velut hi qui viderunt narrant: manent intra proprios terminos, nec insulas neque urbes maritimas infestant. Sic igitur

Commented [c77]: Col.155

unumquodque genus in definitis sibi maris partibus, perinde atque in civitatibus, aut vicis quibusdam, aut antiquis patriis, immoratur. Jam vero quidam ex piscibus peregrinantes, velut a communi curia in externas regiones ablegati, omnes sub uno signo proficiscuntur. Cum enim praescriptum fetandi tempus institerit, alii ab aliis emigrantes sinibus, communi naturae lege concitati, ad mare aquilonium festinant. Et quidem ipso ascensus tempore pisces coactos per Propontidem in Euxinum Pontum influentes, uti torrentem quemdam videre possis. **Ecquis** movet? quodnam est regis imperium? qualia edicta in foro exposita, praefinitum tempus indicant? qui sunt hospitem advenarumque ductores? Vides divinam ordinationem cuncta complementem, atque per minutissima pervadentem. Piscis divinae legi non adversatur, nos vero salutaribus praeceptis non obsequimur. Cave pisces asperneris, quod muti sunt, et omnino rationis expertes: sed time, ne etiam his inferior sis ratione, ordinationi conditoris obsistens. Audi pisces, qui per ea quae faciunt, tantum non emittunt hanc vocem: Nos ad perpetuam generis conservationem in longinquam hanc peregrinationem mittimur. Non ipsis inest propria ratio; sed naturae legem habent sibi fortiter insidentem, et quod agendum est suggerentem. Eamus, inquiunt, ad aquilonare pelagus. Dulcior est enim illa aqua quam reliquum mare, propterea quod sol brevi tempore in eo commorans, non ex eo per suos radios educit quidquid potui aptum est. Gaudent et marina aquis dulcibus: unde et ad flumina saepe enatant, proculque a mari discedunt. Hac de causa caeteris sinibus ab ipsis praefertur Pontus, velut ad fetus edendos atque enutriendos idoneus. Postquam vero id quod in votis erat, expletum abunde fuit; rursus omnes catervatim ad propria revertuntur. Et quae sit redeundi ratio, a mutis audiamus. Aquilonare aequor, inquiunt, profundum non est, cumque supinum sit, violentis ventis exponitur, ac littora pauca et paucos recessus habet. Quapropter etiam ab imo solo ipsum facile concutiunt venti, adeo ut arena quae in fundo subsidebat, fluctibus permisceatur. Quin et frigidum est hiemis tempore, quippe quod a multis magnisque fluviis repletur. Propterea ipso in aestate moderate potiti, rursus hieme ut ad teporem in profundo conservatum, ita et ad aprica loca properant, atque septentrionales ventos graves et infestos fugientes, in sinus minus exagitatos velut in portus sese recipiunt.

5. Vidi isthaec ego ipse, et Dei in omnibus sapientiam admiratus sum. Bruta si prospiciunt sibi, ac propriam suam salutem servant, si novit piscis quid sibi eligendum sit aut effugiendum: quid nos sumus dicturi, qui ratione cohonestati, lege eruditi, pollicitationibus invitati, et Spiritu edocti, adhuc tamen res nostras ineptius quam pisces ipsi disponimus? Illi enim futura quodammodo providere norunt: nos autem spe futuri abjecta in belluinis voluptatibus vitam nostram absumimus. Piscis tot mutat maria, ut aliquid inveniat emolumenti; quid tu dicturus es, qui in otio ac desidia vitam degis? Otium autem, mali faciendi origo. Nemo ignorantiam praetexat. Insita est nobis naturalis ratio, quae **bona** nobis vindicanda esse, noxia vero fugienda submonet. A marinis exemplis nequaquam discedo: quando quidem isthaec nobis expendenda proponuntur. Audivi a quodam maritimo, echinum marinum, parvum prorsus et aspernabile animal, saepenumero tranquillitatis et tempestatis navigatoribus monitorem fieri. Qui cum ventorum praesenserit commotionem, validum aliquem calculum subit, et in ipso tanquam in anchora firmiter fluctuat, ejusque pondere detinetur, ne facile a fluctibus abstrahatur. Hoc signum ubi viderint nautici, violentam ventorum agitationem imminere sciunt. Astrologus nullus, nullus Chaldaeus, ex astrorum ortu aeris turbationes conjectans, isthaec echinum docuit: sed maris et ventorum Dominus vel parvo animali evidens et

Commented [c78]: Col.158

Commented [c79]: Col.159



apertum magnae suae sapientiae vestigium impressit. Improvidum nihil, nihil a Deo fuit neglectum. Speculatur omnia oculus ille insopitus. Omnibus adest, unicuique salutis consequendae facultatem largiens. Deus si echinum a sua providentia non excludit, rebus tuis non prospicit? *Viri, diligite uxores.* Quamvis externi inter vos sitis, tamen in conjugii societatem convenistis. Hoc naturae vinculum, hoc jugum per benedictionem impositum, distantium sit conjunctio. Vipera reptilium exitiosissima ad marinae muraenae nuptias accurrit: et ubi sibilo suam praesentiam denuntiavit, ipsam a fundo ad nuptialem complexum evocat. Illa autem obtemperat, et cum venenata bestia copulatur. Quid sibi vult hic sermo? Nimirum necesse esse, ut conjux maritum perferat, licet asperum, licet moribus ferum, nec ob ullam causam conjunctionem dirimere velit. Percussor est? Sed vir tuus est. Temulentusne? At tibi est natura conjunctus. Durusne et implacitus? At membrum jam tuum est, et membrorum praestantissimum.

6. Audiatur autem et vir convenientem sibi admonitionem. Vipera nuptias reverita, virus evomit: tu animi duritiam et inhumanitatem ob conjunctionis reverentiam non depones? Aut fortassis nobis et alio modo proderit viperae exemplum: quod naturae adulterium quoddam est hic ille viperae et muraenae complexus. Discant igitur qui alienis insidiantur nuptiis, quali reptili sint consimiles. Ecclesiam undelibet aedificare unus mihi scopus est. Sedentur incontinentium libidines, tum terrenis tum marinis frenatae exemplis. Hic et corporis infirmitas et tempus advesperascens finem loquendi facere me cogunt, etsi his qui libenter audiunt, complura adhuc, **eaque** admiratione digna, de rebus in mari nascentibus apponere poteram. Nimirum de ipso mari: quomodo in salem concrevit aqua: quomodo pretiosissimus lapis corallium, in mari quidem herba est, postquam vero in aerem eductus fuerit, in lapidis soliditatem compingitur: unde in vilissima bestia ostrea margaritam perquam pretiosam natura inclusit. Quae enim concupiscunt regum thesauri, ea circa littora ripasque et asperas petras disjecta sunt, in ostreorum testis recondita: unde pinnae auream lanam nutriunt, quam infectorum nullus hactenus est imitatus: unde cochleae regibus largiuntur purpuram, quae pratorum etiam flores coloris praestantia superant. *Producant aquae.* Ecquid necessariorum factum non est? quid pretiosorum datum non est vitae? Haec quidem ad hominum ministerium, illa vero ad contemplationem: qua creationis miraculum contemplamur. Alia sunt horribilia, desidia nostram erudientia. *Creavit Deus cete grandia.* Non quia majora sunt quam squilla et maena, idcirco grandia dicta sunt: sed quia maximis montibus mole corporis adaequantur: quae certe si unquam ad summam aquae superficiem enatarint, saepenumero speciem referunt insularum. Haec quidem certe, utpote tanta, non circa ripas neque circa littora diversantur: sed in eo mari quod Atlanticum vocatur, inhabitant. Talia sunt animantia, quae ad terrorem stuporemque nobis incutiendum creata sunt. At si pisciculum minimum, remoram scilicet, maxima navigia, expansis velis vento secundo utentia, facile sistere audieris; ita ut navim diutissime detineat immotam, quasi in ipso mari radices egisset, nonne etiam in hoc exiguo pisce eadem Creatoris potentia tibi significatur ac ostenditur? Non enim solum gladii, serrae, canes, balaenae et zygaenae formidanda sunt; sed et aculeus pastinacae marinae, ejusque mortuae, et lepus marinus non minus sunt metuendi, cum celere inevitabilemque interitum afferant. Ita te per omnia vigilare vult Conditor, ut, reposita in Deo spe, detrimenta ab ipsis impendentia declines. Sed enim ab imis gurgitibus remeantes, ad continentem redeamus. Nam opificii miracula alia ex aliis nobis occurrentia, velut quidam fluctus, crebris alternisque excursionibus nostrum submersere sermonem. Quanquam id mihi utique fuerit

Commented [c80]: Col.162

admirationi, si mens nostra, admirabiliora in tellure nacta, rursus in mare ad Jonae exemplum non aufugiat. Videtur autem mihi oratio delapsa in innumera miracula, modi oblita esse, et idem perpessa fuisse quod ii qui navigant in pelago, qui ex nullo termino fixo motum conjectantes, saepius quantum ab ipsis sit decursum spatii ignorant. Quod sane nobis etiam videtur accidisse, quippe sermone creaturam percurrente, eorum quae relata sunt copiam non percepimus. Verum licet venerabile illud theatrum libenter audiat, et miraculorum herilium narratio sit servorum auribus jucunda: hic tamen orationem sistentes, diem ad ea quae desunt absolvenda, exspectemus. Omnes igitur exsurgentes pro his quae commemorata sunt, gratias agamus; et ut ea quae supersunt compleantur, postulemus. Utinam autem et inter sumendos cibos sint vobis in mensa, loco colloqui, ea quae tum matutina tum vespertina oratione explicavi: utinam etiam harum rerum cogitationibus per somnum occupati, laetitia diurna vel dormientes fruamini, ut dicere possitis: *Ego dormio, et cor meum vigilat*, utpote quod nocte dieque legem Domini meditetur, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

Commented [c81]: Col.163

Homelia VIII. (col.163-187)

*De volatilibus et aquaticis.*

1. *Et dixit Deus: Producat terra animam viventem juxta genus, quadrupedia, et reptilia et bestias juxta genus. Et factum est sic.* Venit praeceptum ordine procedens, et terra quoque proprium accepit ornatum. Illic, *Producant aquae reptilia animarum viventium*: hic, *Producat terra animam viventem*. Nunquid animata est terra? Jamne locum habent desipientes Manichaei, qui terrae indunt animam? Non quia dixit: *Producat*, id quod in ipsa situm erat, protulit: sed qui praeceptum dedit, etiam vim et facultatem producendi ei contulit. Neque enim cum audivit terra, *Germinet herbam feni et lignum fructiferum*, fenum quod in se reconditum habebat, protulit: neque palmam, aut quercum, aut cupressum, in ima quapiam sui uteri parte occultata, extra superficiem eduxit: sed divinus sermo, eorum quae fiunt natura est. *Germinet terra*; non quod habet, edat: sed quod non habet, acquirat, quandoquidem Deus agendi et producendi vim ei largitur. Sic etiam nunc, *Producat terra animam*, non eam quae inerat in ipsa: sed eam, quae ei perpraeceptum a Deo data est. Deinde etiam sermo in contrarium eis cedet. Etenim si animam produxit terra, se ipsam anima destitutam dereliquit. Sed illorum quidem execrabilis sententia ex se ipsa patet. Cur autem aquae jussae sunt reptilia animarum viventium producere, terra vero animam viventem? Arbitramur natatiliam quidem naturam videri vitae quodammodo imperfectioris participem esse, propterea quod in aquae crassitudine degunt. Nam et illis inest auditus gravis, hebesque visus, utpote per aquam cernentibus: nec ulla est in illis memoria, neque imaginatio, neque ullius consuetudinis cognitio. Quapropter quasi declarat sermo, vitam carnalem animalibus motibus praeesse in aquatilibus: in terrestribus vero, utpote vita perfectiore praeditis, principatum omnem animae deferri. Nam et pleraque quadrupeda sensibus perspicacioribus utuntur, et res praesentes acutius percipiunt, praeteritorumque accurate reminiscuntur. Quamobrem in aquatilibus quidem, ut videtur, animata corpora sunt creata (reptilia namque viventium animarum ex aquis producta sunt), in terrestribus autem anima quae corpora gubernaret, generari jussa est; tanquam ea quae super terram diversantur, aliquid amplius de vitali facultate participent. Terrestria quidem sunt quoque rationis expertia: sed tamen unumquodque per naturae vocem multas animae affectiones indicat. Nam et gaudium, et tristitiam, et consuetudinis agnitionem, et alimenti inopiam, et eorum quae simul pascebantur separationem, et innumeras affectiones quodam sono patefaciunt. Aquatica vero non solum muta sunt, sed etiam immansueta, et indocilia, et ad omnem vitae societatem hominibus intractabilia. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini sui*: piscis autem neque suum altorem agnoscere potuit. Novit familiarem et consuetam vocem asinus: iter quod saepius ambulavit, cognovit; imo vero nonnunquam dux fit homini aberranti. Audiendi autem subtilitatem qua hoc animal praeditum est, ne ullum quidem aliud terrestre habere dicitur. Caeterum quodnam ex marinis queat in camelis imitari injuriarum memoriam, iram gravem, iracundiae tenacitatem? Camelus pridem percussus, ira perdiu recondita, ubi occasionem nactus fuerit, malum reddit. Audite vos, qui graviter irascimini, qui injuriarum memoriam veluti virtutem colitis, cui sitis assimilés, cum animi in proximum aegritudinem, ceu scintillam quamdam in cinere occultatam, tandiu servatis, donec materia arrepta, iram iterum velut flammam aliquam accendatis.

Commented [c82]: Col.166

2. *Producat terra animam viventem.* Cur producit terra animam viventem? Ut quid inter animam pecudis et inter animam hominis intersit, discas. Quomodo hominis anima formata sit, paulo post scies: nunc vero de brutorum anima audi. Cum juxta id quod scriptum est, animalis cujusque anima sanguis ipsius sit, sanguis autem concretus soleat in carnem transmutari, caro vero corrupta in terram resolvatur: jure ac merito est quid terrenum anima brutorum. *Producat igitur terra animam viventem.* Animae vide affinitatem cum sanguine, sanguinis cum carne, carnis cum tellure: et rursus ordine inverso per eadem regredere a terra ad carnem, a carne ad sanguinem, a sanguine ad animam; et pecorum animam terram esse comperies. Cave existimes animam esse corporis ipsorum constitutione vetustiore, aut ipsam post carnis dissolutionem permanere. Arrogantium philosophorum fuge deliramenta, quos non pudet suas ipsorum animas et canum ejusdem inter se speciei esse statuere, cum se ipsos aliquando et mulieres et frutices et pisces aequoreos fuisse doceant. Ego equidem, an unquam fuerint pisces, sane non dixerim: sed eos, dum haec scriberent, rationis magis fuisse expertes quam pisces vel constantissime affirmarim. *Producat terra animam viventem.* Mirantur fortassis multi cur sermone affatim currente, tempore non modico conticuerim: sed studiosiores auditores silentii causam minime ignorant. Quomodo enim? qui scilicet per mutuos intuitus ac nutus me ad se ipsos converterint, et ea quae fuerant praetermissa, in mentem revocaverint. Nam integra creaturae species, eaque non minima, nos praeteriit, atque fere oratio nostra ipsam omnino inexploratam reliquit. *Producant enim aquae reptilia animarum viventium juxta genus, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum coeli.* De natatilibus, quantum per tempus vespertinum licuit, disseruimus: hodie ad terrestrium examen transivimus. Volatile in media narratione nos effugit. Necesse est itaque instar obliviosorum viatorum, qui cum rem alicujus momenti reliquerint, etiamsi multum confecerint itineris, iterum eodem revertuntur, dignam desidia sua poenam, laborem itineris atque molestiam perferentes: sic utique et nobis idem iter relegendum est. Neque enim aspernabile est quod relictum est: sed tertia ex animalibus creatis pars esse videtur. Tria siquidem sunt animalium genera, terrestre, volatile, aquatile. *Producant, inquit, aquae reptilia animarum viventium juxta genus, et volatilia volantia super terram sub firmamento coeli juxta genus.* Cur etiam volatilibus ex aquis ortum dedit? Quia volatilia inter et natatilia quaedam est veluti cognatio. Quemadmodum enim pisces aquam secant, ad ulteriora motu pinnarum progredientes, et caudae mutatione tum circuitiones tum rectos motus sibi ipsis dirigentes: sic et in volatilibus videre est, quandoquidem alis simili modo aerem trajiciunt. Quare cum natandi proprietas in utrisque sit una, una quaedam ipsis affinitas per aquarum generationem collata est. Sed tamen volatile nullum pedibus caret, quod victum suppeditat terra omnibus, et omnia pedum ministerio necessarie indigent. Rapacibus quidem acies unguium ad capiendam praedam, reliquis vero ob alimentum comparandum et ad reliquam vitam transigendam pedum usus necessario concessus est. Porro paucae sunt volucres, quae malos habeant pedes, quaeque sive ad ambulandum, sive ad venandum idoneae non sint pedibus, ceu hirundines, quae neque ambulare, neque venari possunt, et aves nomine drepanes, quibus alimonia ex iis quae feruntur in aere, provisa est. Caeterum volatus terrae vicinus in hirundine pedum explet officium.

3. Sunt autem innumerae generum differentiae etiam in volucris: quas si quis percurrat eo modo, quo partim piscium examen attigimus; unum quidem volucrum nomen, sed infinitas magnitudinis figurarumque et colorum differentias in his reperturus

Commented [c83]: Col.167

Commented [c84]: Col.170

est. Ad vitam etiam, et ad actiones moresque quod spectat, inenarrabilem quamdam inter ipsas deprehendit varietatem. Jam vero conati sunt nonnulli confictis nominibus uti, ut, veluti per inustas quasdam insolitae et peregrinae appellationis notas, cujuslibet generis proprietas cognoscatur. Et alias quidem aves nominarunt schizopteras, uti aquilas: alias vero dermopteras, ut vespertiones: alias **p**tilotas, ut vespas: alias rursus coleopteras, ut scarabeos, et quaecunque in thecis quibusdam et amiculis generatae, crusta ab ipsis distracta, ad volandum expeditae evadunt. Verum sufficiens nobis nota est ad generum proprietatem assignandam, communis usus, et allatae a Scriptura de mundis et immundis distinctiones. Aliud itaque carnivorarum genus est, aliaque constitutio, ad modum quo ipsae vescuntur, accommodata; unguium acies, et rostrum incurvum, et penna velox, ut et facile arripiatur praeda, et dilaniata alimentum fiat praedatrici. Alia earum constitutio est, quae semina colligunt: alia earum, quae omni re obvia nutriuntur. Et in his plurimae differentiae. Ipsarum enim quaedam, gregales sunt: exceptis rapacibus, inter quas societas nulla est praeter conjugalem conjunctionem. Sunt vero aliae innumerae, quae collectivam amplectuntur vitam, ut columbae, grues, sturni, graculi. Rursus in his aliae nullius subduntur imperio, et sunt veluti sui juris; aliae duci subijci non recusant, velut grues. Jam vero etiam alia quaedam est in his differentia, juxta quam aliae nunquam sedem mutant, suntque indigenae: aliae solent longissime discedere, et hieme appropinquante ut plurimum in alium locum sese recipere. Quin et complures aves, dum educantur, mansuescunt cicuranturque, praeter debiles ac infirmas, quae ob nimiam timiditatem ac formidinem, assiduam molestiam sibi manu exhibitam non patiuntur. Sed et humana consuetudine volucres quaedam gaudent, et easdem atque nos ipsi habitationes recipiunt: aliae incolunt montes, ac solitudine delectantur. Illa uniuscujusque proprietas quae ad vocem pertinet, maximum etiam discrimen efficit. Aliae enim volucres loquaces sunt et garrulae; aliae taciturnae. Hae quidem canorae, et multum clamosae; illae omnino modulationis ac cantus expertes. Quaedam sunt imitatrices, aemulationem illam vel a natura vel ab exercitio accipientes: quaedam eandem semper ac immutabilem vocem emittunt. Superbus est gallus: ornatus et elegantiae amator est pavo: libidinosae columbae, perinde atque gallinae domesticae, quae nullo non tempore libidini indulgent. Dolosa et zelotypa perdix est, venatoribus ad praedam capiendam malitiose suam operam praestans.

Commented [c85]: Col.171

4. Innumera sunt, ut diximus, et actionum et vitae discrimina. Porro quaedam ex his brutis animantibus sunt quoque politicae: siquidem civilis administrationis proprium est, ut ad unum communem finem singulorum actiones concurrant, ut quisque in apibus intueri potest. His enim communis **e**st habitatio, communis volatus, unaque et eadem omnium actio: et quod praecipuum est, sub rege, et sub quodam praefecto operam aggrediuntur; non prius ad praeceptum proficisci ausae, quam regem viderint volatui praeceuntem. Rex autem apud ipsas suffragiis non creatur, vulgus namque iudicii inopia pessimum saepenumero ad principatum evexit: neque sorte potestatem assequitur, temerarii enim sortium casus imperium saepe in omnium deterrimum conferunt: nec ex paterna successione in regali throno collacatur, nam et ii rudes expertesque virtutis omnis, ob delicias et assentationes plerumque fiunt; sed a natura in omnes obtinet principatum: quippe et magnitudine et forma et morum lenitate antecellit. Inest quidem regi aculeus: sed eo non utitur ad ultionem. Hae sunt quaedam naturae leges minime scriptae, ut tardi sint ad vindictam, qui ad maximam potentiam sunt vecti. Sed et quaecunque apes regis non sequuntur exemplum, eas statim temeritatis suae poenitet; propterea quod aculei ictu

Commented [c86]: Col.174

intereunt. Audiant Christiani, qui nulli malum pro malo reddere, sed in bono malum vincere jubentur. Imitare propriam apis indolem, quae nulli officiens, neque fructum alienum corrupens, favos construit ac compingit. Nam ut ceram ex floribus aperte colligit: ita mel, humorem scilicet roris instar floribus inspersum, ore attrahit, atque in favorum cava immittit. Unde etiam primo liquidum est: deinde temporis processu concoctum, ad propriam concretionem suavitatemque pervenit. Apis praeclaras et convenientes laudes a Proverbio consecuta est, quae scilicet appelletur sapiens et laboriosa. Hoc modo, ut diligenter apis pabulum congerit (*cuius labores*, inquit, *reges et privati ad sanitatem assumunt*), ita sapienter et artificiose mellis cellulas exstruit. Extenta enim in tenuem membranam cera, crebra et inter se continua cavaconstruit, ut frequentia illa atque densitas, qua minutissima quaeque secum invicem colligantur, operi toti fulcrum sit et firmamentum. Nam cellula quaelibet alteri adhaeret, tenui septo ab ea sejuncta, et eidem simul conjuncta. Deinde fistulae hae aliae super alias aedificatae, duas tresve habent contignationes. Cavet enim continuam unam efficere cavernulam, ne humor foras propter gravitatem diffluat. Disce quomodo geometriae inventa accessio sint operae ac laboris ejus, quem apis sapientissima suscipit. Omnes enim favorum cavernulae sunt sexangulae, et aequalia latera habent: non aliae aliis directo incumbunt, ne fundi intervallis vacuis adjuncti **fatiscent**; sed sexangularum inferiorum cavernularum anguli basis sunt ac fulcimentum superiorum, ut tuto supra se onera attollant, et separatim in unoquoque concavo humor contineatur.

5. Quomodo cunctas proprietates ad volucrum vitam pertinentes accurate tibi recensere possim? Ut grues vicissim constituunt excubias; et quidem aliae dormiunt: aliae vero circumeuntes, omnem ipsis securitatem per somnum exhibent; deinde tempore vigiliarum peracto, haec quidem clangore edito ad somnum convertitur: illa vero succedens, securitatem quam accepit, sua vice reddit. Observabis et hunc ordinem in ipso volatu. Alia enim interdum itineris dux est; sed ubi per aliquod tempus statutum volatui praefuit, retro se recipiens, viae ducatum insequenti tradit. Caeterum ciconiarum agendi modus, non procul a rationali intelligentia abest. Ut enim omnes uno et eodem tempore ad has regiones accedunt: ita sub uno signo omnes discedunt. Stipant autem ipsas cornices nostrates, easque mea quidem sententia deducunt, et nonnihil adversus hostiles aves praestant subsidii. Illud primo ejus rei argumentum est, quod eo tempore nulla prorsus cornix appareat: deinde cum vulneribus redeuntes, aperta tutelae et praesidii collati indicia referunt. Quis apud ipsas praescripsit hospitalitatis jura? quis ipsis desertionis militaris accusationem minatus est, adeo ut nulla a comitatu se subtrahat? Audiant ii qui erga hospites duri sunt et inofficiosi, foresque occludunt, et ne hieme quidem aut noctu advenas tecto recipiunt. Porro cura quam ciconiae senio confectis exhibent, liberos nostros, si attendere vellent, ad parentum amorem satis excitaret. Nemo enim homo est, qui ita prorsus mente destituatur, ut pudore dignum non judicet eum, qui avibus perquam brutis virtute inferior foret. Illae genitorem prae senio pennarum defluviis laborantem circumstantes, suismet pennis calefaciunt, suppeditantque abunde alimentum: quin subsidium ei, quoad fieri potest, in ipso volatu praestant, utrinque alis suis leniter sublevantes. Atque hoc ita apud omnes decantatum est, ut jam quidam beneficiorum remunerationem *antipelargosim* appellent. Nemo de paupertate doleat: neque is de sua vita desperet, cui nullae domi supersunt opes, ubi ipse respexerit ad hirundinis industriam. Illa enim nidum construens, festucas quidem ore defert: lutum vero coligere pedibus cum non queat, pennarum extremitates aqua madefaciens, subinde

Commented [c87]: Col.175

tenuissimo pulvere sese obvolvens, sic luti usum **excogitat**, atque paulatim festucas inter se luto velut glutine quodam colligans, pullos in ipso nido enutrit: quorum si quis oculos expungat, a natura medicam quamdam artem accepit, per quam suae prolis visum ad sanitatem reducit. Haec te commoneant, ut ne ad maleficia convertare propter paupertatem; neve in gravissimis calamitatibus, omni spe abjecta, otiosus ac iners maneat: sed ad Deum confugas, qui si hirundini tanta largitur, quanto majora iis qui ipsum toto corde invocant, concessurus est? Halcyon avis marina est. Haec depositis in ipsa arena ovis, secundum ipsa littora fetificare solet: et circa mediam fere hiemem pullos excludit tum, cum mare multis et violentis ventis ad terram alliditur. Attamen consopiantur venti omnes, quiescunt aequorei fluctus per septem dies, quibus halcyon ovis incubat. Nam totidem diebus solum pullos excludit. Cum autem et victu ipsis opus est, alios septem dies ad pullorum incrementum Deus munificentissimus minimo huic animali praestitit. Quamobrem et omnes nautae hoc sciunt, diesque illos appellant halcyoneos. Res illae per Dei in bruta providentiam sancitae sunt et ordinatae, ut tu his incitatus, ea quae ad tuam salutem pertinent, a Deo exposcas. Quid tua causa, qui factus es ad Dei imaginem, etiam praeter expectationem fieri non possit, cum aviculae adeo exiguae gratia, vastum et horrendum mare in media hieme quiescere jussum, detineatur ac frenetur?

Commented [c88]: Col.178

6. Ferunt turturem a conjuge separatam, nunquam cum alio inire societatem, sed viduam permanere: utpote quae, ob prioris conjugis memoriam, alterius conjugium abnuat. Audiant mulieres, quomodo vel apud bruta animalia, frequentium nuptiarum dedecori anteponatur viduitatis pudicitia honestasque. Aquila in educanda prole iniquissima est. Etenim ubi pullos duos exclusit, horum alterum dejicit in terram, ac pennarum verberibus protrudit: alterum autem duntaxat assumptum pro suo habet: atque quem genuit, propter victus comparandi difficultatem abdicat. Sed, ut aiunt, perire hunc non sinit ossifraga: imo ipsum susceptum una cum propriis suis pullis educat. Tales sunt parentes illi, qui paupertatis praetextu **infantes** exponunt, aut etiam in patrimonio distribuendo iniquissimi sunt erga liberos. Quemadmodum enim cuique, ut esset, ex aequo tribuere, ita aequum est, ut eis vitae agenda facultatem pari aequalique ratione suppeditent. Cave imiteris earum avium quibus unguis adunci sunt, crudelitatem: quae ubi viderint suos fetus jamjam volatui maturos, alis eos verberantes, ac expellentes, ex nido ejiciunt, ac deinceps nullam eorum curam suscipiunt. Laudandus est cornicis in suos pullos amor, quae ipsos jam volantes comitatur, alimoniamque subministrans, illos diutissime enutrit. Multis avium generibus ad conceptum nihil opus est copula marium: sed in aliis generibus edita citra coitum ova, infecunda sunt. Ferunt autem sine coitu ut plurimum parere vultures, licet maxime longaevos: quippe quibus vita ad centum usque annos plerumque protendatur. Id velim notatum et observatum ex alitum historia: ut si quando nonnullos videris mysterium nostrum irridere, quasi fieri nequeat, et quasi sit a natura alienum, ut virgo, virginitate ejus intemerata permanente, pepererit, veniat in mentem tibi, Deum, cui per praedicationis stultitiam credentes salvos facere libuit, innumera incitamenta, ab ipsa natura desumpta, ad fidem rebus stupendis conciliandam in antecessum proposuisse.

Commented [c89]: Col.179

7. *Producant aquae reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram, secundum firmamentum coeli.* Jussa sunt super terram quidem volare, propterea quod omnibus alimentum terra subministret: *Secundum firmamentum autem coeli,* propterea quod, ut ante diximus, aer hoc loco appelletur coelum, ceu οὐρανός, videlicet a

verbo ὁράσθαι, quod est *videri*. Quin et firmamentum dicitur, ideo quod aer ille, qui nostro capiti imminet, aethereo corpori comparatus, quodammodo densior sit coagmenti, magisque ob exhalationes ab imis locis ascendentes constringatur. Habes igitur coelum exornatum, terram decoratam, mare propriis fetibus exuberans, aerem avibus refertum, iisque ipsum pervolantibus. Haec omnia quae Dei praecepto e nihilo in lucem edita sunt, et reliqua quae nostra oratio nunc praetermisit, diuturniorem in his moram declinans, ut ne modum excedere videatur, tu tecum, utpote studiosus, reputans, et Dei in omnibus sapientiam addiscens, ne unquam **desinas** mirari, neque gloriam ex qualibet creatura conditori dare. Habes in tenebris quaedam volucrum genera, quae vitam nocturnam ducunt: in luce alia, quae interdiu vagantur. Vespertilio enim, noctuae, corvique nocturni, noctu pascuntur. Quare cum aliquando per aliquod tempus tibi non aderit somnus, si in his immoraris, et eorum expendis proprietates, ea ad conditorem gloria afficiendum tibi sufficient: quomodo vigil sit luscina, cum ovis incubat: quandoquidem per totam noctem a cantu non desistit; quomodo idem quadrupes sit et volatile, vespertilio; quomodo sola ex volucris dentibus utatur, et pariat quidem catulos velut quadrupedia, vagetur vero in aere, non pennis elata, sed membrana quadam coriacea. Quomodo et hoc mutuum amorem natura insitum habeat, sibi invicem vespertilioes in modum catenae adhaerescant, et una ab altera pendeat: quod non facile fieri inter nos homines solet. Nam sejuncta et privata vita a plerisque societati praefertur, atque conjunctioni. Ut illi qui vanae sapientiae student, noctuae oculis sunt similes! Nam ut illius aspectus noctu quidem valet, sole vero illucescente infuscatur: ita istorum mens perspicacissima quidem est ad contemplandam vanitatem, hebescit vero ad veram lucem intelligendam. Quin et tibi interdiu facile admodum fuerit undelibet creatorem admirari. Ut ad operas excitat te avis domestica, quae voce acuta inclamans, et solem adhuc e longinquo accedentem praenuntians, vigilat una cum viatoribus, atque agricolas ad messem educit. Ut pervigil est anserum genus; atque id quod latet, acutissime sentit. Hi videlicet regiam urbem olim conservarunt, dum hostes quosdam sub terra per latentes cuniculos jamjam in urbis Romae arcem occupaturos prodiderunt. In quonam avium genere rem quamdam singularem admiratione dignam natura non ostendit? Quis praenuntiat vulturibus hominum mortem tum, cum sibi invicem inferunt bellum? Videas enim innumeros greges vulturum exercitus sequentes, et ex armorum apparatu exitum conjectantes. Hoc autem non procul a ratiocinationibus humanis abest. Quonam pacto terribiles locustae expeditiones tibi enarravero, quae universa sub uno signo elata, atque secundum regionis latitudinem castrametans, non prius fructus attingit, quam divinum praeceptum sit ei datum? Quomodo locustam insequitur seleucus avis quae plagae inflictiae remedium est: quandoquidem **illa** perpetuam habet edendi facultatem, benigno Deo insatiabilem naturam hominum gratia ei apparante? Quae sit modulandi ratio cicadae? quomodo in meridie solito magis canorae sunt, dum aeris attractione, quae in thoracis distentione fit, editur sonus? At enim mihi videor magis impar esse sermone in explicandis volatiliis miraculis, quam si pedibus conarer velocitatem ipsorum assequi. Cum videris ea volatilia quae insecta vocantur, ut apes et vespas: sic enim ipsa appellarunt, propterea quod quasdam undique incisuras prae se ferunt: veniat tibi in mentem, respirationem atque pulmonem in iis non reperiri: sed tota omnino aere nutrir. Quapropter oleo madefacta, oclusis meatibus, pereunt; cum vero statim acetum affunditur, reclusis foraminibus rursus reviviscunt. Inter ea quae Deus noster creavit, nihil est citra necessitatem, nihil deest necessariorum. Rursus si animalia aquae amantia

Commented [c90]: Col.182

Commented [c91]: Col.183



considerabis, aliam in ipsis structuram comperies: pedes videlicet minime diffissos, velut cornicis: non aduncos, velut carnivorarum: sed latos ac membranaceos, ut facile undis innatent, pedum membranis velut quibusdam remis aquam impellentes. Quod si animadverteris, quemadmodum cyenus collo in profundam aquam immisso, ab imo cibum sibi efferat: tunc Dei deprehensus es sapientiam, qui scilicet collum pedibus longius ideo tribuit, ut illud velut lineam piscatoriam demittens, escam in imo delitescentem exquirat ac extrahat.

8. Verba Scripturae si simpliciter legantur, parvae quaedam sunt syllabae: *Producant aquae volatilia volantia super terram secundum firmamentum coeli*: sed cum verborum pervestigatur sententia, tunc magnum sapientiae conditoris miraculum apparet. Quot volatilium praevidit discrimina? quomodo alia ab aliis juxta genus sejunxit? quomodo singula distinctis proprietatibus insignivit? Deficit me dies aera vobis miracula exponentem. Invitat nos ipsa continens ad feras reptiliaque et pecora in medium proferenda: quandoquidem aliquid quod plantis et natatiliis generi et cunctis volatilibus impar non sit, vicissim exhibere parata est. *Producat terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium juxta genus*. Quid dicitis vos qui fidem non habetis Paulo, circa eam quae in resurrectione fiet mutationem, cum multa aera formas commutantia videatis? Qualia etiam de Indico verme cornigero narratur, qui primum in erucam transmutatus, deinde temporis progressu bombylius fit: nec in hac forma manet, sed laxas et latas bracteas pro alis suscipit. Cum igitur vos mulieres sedetis, horum opera nentes, fila scilicet dico quae ad vos transmittunt Seres ad molles vestes concinnandas, tum animalis hujus mutationem in memoriam revocantes, manifestam resurrectionis notionem accipiatis, neque fidem ei mutationi quam Paulus omnibus annuntiat, denegetis. Atqui orationem meam modum excedere adverto. Cum igitur ad eorum quae dicta sunt copiam oculos conjicio, ultra fines et modum ferri me video: cum autem iterum ad sapientiae in opificiis splendentis varietatem respicio, ne incoepisse quidem narrationem arbitror. Atque etiam diutius detinere vos non fuerit inutile. Quid enim quis ab hoc tempore ad usque vesperam facere possit? Vos non urgent convivatores, non vos computationes exspectant. Unde, si videtur, corporali jejunio ad exhilarandas animas utemur. Saepe inservisti carni ad voluptatem capiendam: hodie animae servire persevera. *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*. Si divitiarum studiosus es, habes divitias spirituales: *Judicia Domini vera, justificata in idipsum: desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum*. Si deliciis deditus es, et voluptatis amans: tibi praesto sunt Dei eloquia, quae viro spirituales sensus sanos habenti *dulciora sunt super mel et favum*. Si dimiseris vos, ac concionem dissolvero, sunt qui ad tesseras current. Juraamenta sunt illic, gravesque contentiones, et avaritiae stimuli. Astat daemon per ossa compuncta furorem accendens, et easdem pecunias ad utramque partem transferens. Modo effert hunc victoria, modo illi tristitiam creat; rursus autem illum superbientem, hunc vero erubescens reddit. Quid prodest, quaeso, corpore jejunare, animam vero innumeris malis refertam esse? Qui vero tesseris non ludit, alias autem otium agit, quid non loquitur vani? quid absurdi non auscultat? Nam otium, Dei timore destitutum, iis, qui tempore uti non norunt, magister est pravitatis. Fortassis igitur aliqua etiam utilitas ex iis quae dicuntur, percipienda vobis est: sin minus, saltem licet vobis per praesentem occupationem non peccare. Quare diutius vos detinere, est diutius vos a delictis amovere. Attamen quae memorata sunt, satis sunt aequo aestimatori, si modo non respiciat quis ad divitias creationis, sed ad nostrarum virium imbecillitatem, et ad ea quae voluptatis ergo

Commented [c92]: Col.186

convenientibus sufficere possunt. Excepit vos continens propriis germinibus, mare piscibus, aer volatilibus. Parata est terra sua vice iis non imparia exhibere. Sed hic finis modusque **esto** matutini istius convivii, ut ne satietas nimia hebetiores vos ad vespertinas epulas sumendas efficiat. Porro qui sua creatione omnia complevit, atque in omnibus perspicua miraculorum suorum monumenta nobis reliquit, repleat corda vestra omni laetitia spiritali, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

**Commented [c93]:** Col.187

Homelia IX. (col.187-207)

*De terrestribus.*

1. Qualis vobis matutina sermonum mensa visa est? Mihi equidem venit in mentem orationem meam cum pauperis cujusdam convivoris benevolentia comparare: qui dum inter eos qui mensas opipare exstruunt, numerari cupit, ob rerum sumptuosarum penuriam moerore afficit convivas: propter ea quod mensae apparatus pauperem affluenter infert, adeo ut in ineptiae probrum ei ejus ambitio cedat. Esset certe tale aliquid haec nostra agendi ratio, nisi vos quid aliud dicitis. Verum qualiacunque tandem sint haec, neutiquam vobis sunt spernenda. Neque enim Elisaeum ut malum convivatorem aversabantur illi quibuscum vivebat, et tamen oleribus silvestribus excipiebat amicos. Novi leges allegoriae, etiamsi eas non ex me ipso excogitarim, sed in aliorum inciderim labores. Quas Scripturarum communes notiones qui non suscipiunt, aquam non aquam dicunt, sed aliam quamdam naturam, et plantam et pisces secundum suam ipsorum sententiam interpretantur. Quin etiam reptilium et pecorum generationem ad suas allegorias detortam perinde exponunt, ut quidam rerum sese imaginationi per somnum objicientium interpretes, qui suas interpretationes ad proprium scopum accommodant. Ego vero cum fenum audio, fenum intelligo; et plantam, et pisces, et bestiam et pecus, omnia uti dicta sunt, sic accipio. *Non enim erubescio Evangelium.* Neque quoniam qui res ad mundum pertinentes conspiscere, multa de terrae figuris disseruerunt, utrum terra sphaera sit, an cylindrus, utrum sit disco similis et ex aequo undelibet tornata, an speciem habeat vanni, sitque in medio concava (nimirum ad has omnes sententias hi qui de mundo scripsere, delapsi sunt, alii aliorum placita dissolventes), idcirco adducar ut *nostram* de mundi structura narrationem inferiorem esse dicam, quia nullum de figuris verbum Dei servus Moyses fecit: aut quia non dimensus est in quantum aeris spatium procedat ejus umbra tum cum sol sub terra movetur: aut quomodo eadem lunae objecta procreet deliqua, praesertim cum ea quae ad nos nihil attinent, tanquam nobis inutilia silentio praetermiserit: num ideo, quaeso, Spiritus sancti eloquia censuero infatuata sapientia esse viliora? Nonne potius ei dederam gloriam, qui mentem nostram in rerum vanarum occupatione non detinuit, sed omnia ad aedificationem et perfectionem animarum nostrarum conscribi sanxit? Id quod quidam mihi videntur non intellexisse: qui captionibus quibusdam atque tropologiis ex suo ipsorum ingenio aliquid Scripturis asciscere auctoritatis conati sunt. Verum id ei competit, qui se ipsum Spiritus sancti oraculis constituit sapientiosem, quique interpretationis praetextu commenta sua inducit. Haec itaque, ut scripta sunt, intelligantur.

2. *Producat terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium.* Considera Dei vocem per res creatas pervadentem, quae et tunc incepit, et usque adhuc efficax est, ac in finem transitura est, quoad consummatus fuerit mundus. Quemadmodum enim globus, cum a quopiam fuerit motus, ac deinceps declivem aliquem locum nactus fuerit, et ex propria structura, et ex loci opportunitate deorsum fertur, nec prius quiescit, quam planities aliqua ipsum exceperit; ita rerum natura uno praecepto incitata, res conditas aequabiliter in generatione et in corruptione penetrat, servatque per similitudinem successiones generum, donec ad ipsum pervenerit finem. Nam equum equi successorem facit, leonem leonis, aquilam aquilae: imo singula animalia consequentibus

Commented [c94]: Col.190

successionibus conservata, usque ad universi consummationem transmittit. Tempus nullum destruit animalium proprietates sed tanquam nuper constituta natura sit, semper recens una cum tempore excurrit. *Producat terra animam viventem*. Hoc praeceptum terrae inhaesit, nec ea Creatori desinit famulari. Alia enim ex successione eorum quae prius exstiteret, producuntur: alia vero ex ipsa terra etiam nunc adhuc vitam accipere compertum est. Non enim solum pluvio tempore edit cicadas, aut alia innumera volatilium in aere vagantium genera, quorum plurima propter tenuitatem sunt anonyma: sed mures etiam et ranas ex se ipsa profert. Nam circa Thebas Aegyptias, ubi in aestibus large pluit, statim campestribus muribus regio completur. Quin etiam **anguillas** vidimus non aliter quam ex limo constitui, ac generari: quarum successionem neque ovum, neque ullus alius modus conficit, sed ipsae ex terra ortum habent. *Producat terra animam*. Pecora sunt terrestria, et versus terram inclinata: homo vero qui planta coelestis est, quanto corporeae conformationis forma, tanto etiam animae dignitate praestat. Qualis est quadrupedum forma? Caput ipsorum in terram pronum est, respicit ad ventrem, ejusque delectationem omnimodo prosequitur. Erectum est ad coelum caput tuum: oculi tui superna intuentur. Quod si unquam et tu carnis affectionibus te ipse dedecoraveris, ventrique et iis quae sub ventre sunt, servieris: *Comparatus es jumentis insipientibus, et similis factus es illis*. Decet te alia cura, quaerere nimirum ea *Quae sursum sunt, ubi Christus est*, ac mentem super terrestria surrigere. Ut conformatus es, ita etiam dispone tuam ipsius vitam. Conversatio tua sit in coelis: vera tua patria est superna Jerusalem; cives et tribules, primogeniti ipsi: *Qui conscripti sunt in coelis*.

Commented [c95]: Col.191

3. *Producat terra animam viventem*. Quae igitur brutorum anima emersit, ea non erat in terra recondita; sed simul cum praecepto ortum habuit. Una autem est brutorum anima; siquidem rationis privatio, illius character est: diversis vero proprietatibus singula distinguuntur animalia. Est enim bos constans et firmus, asinus piger, ardens equus ad appetendam feminam, nequit cicurari lupus, dolosa est vulpes, timidus cervus, formica laboriosa, canis gratus est et amicitiae memor. Enimvero simulatque quodlibet animal creatum est, inducta est ei naturae suae proprietas. Producta est una cum leone vehementia animi, vivendi ratio solitaria, indoles quaedam cum suis tribulibus insociabilis. Nam velut quidam brutarum animantium tyrannus, ob naturae superbiam, multos sibi pares esse et aequales non sinit. Qui sane neque hesternum alimentum admittit, neque ad suae praedae reliquias redit: cui etiam tanta vocis organa indidit natura, ut plura animalia longe ipso velociora, solo saepe rugitu capiantur. Vehemens est panthera, et ad impetus repentinos expedita: corpus agilitati et levitati idoneum, quodque animae motibus convenit, ei conjunctum est. Pigra est ursae natura, indoles peculiaris, mores subdoli, et alte tecti. Induta est etiam **simile** corpus, grave, compactum, articulis haud distinctum, ferae frigidae in lustris degenti plane accommodatum. Quod si sermone percurramus quanta hisce brutis animalibus ad conservandam suam vitam insit diligentia, quam edocta non sunt, sed quam natura habent, aut ad nos ipsos custodiendos, et ad salutem animarum curandam impellemur, aut amplius condemnabimur, cum deprehensi fuerimus etiam ab imitatione pecorum abesse. Ursa saepenumero profundissimis plagis sauciata, sibi ipsa medetur, dum omni arte herbasco naturam siccam habente vulnera obturat. Vulpem quoque sibi ipsi pini lacrymis medicantem videre possis. Testudo vero viperae carnibus exsatiata, noxam sibi a venenata bestia impendentem per adversam origani naturam evitat. Quin et serpens feniculo pastus oculorum laesioni remedium adhibet. Quam rationalem prudentiam non superant aereae mutationis praenotiones?

Commented [c96]: Col.194

Quandoquidem ovis, accedente hieme, pastum avide vorat; quasi pro futura penuria victum sibi pararet. Boves autem diu hiemis tempore inclusi, jam tandem redeunte vere, naturali sensu mutationem percipientes, et stabulis ad exitus spectant et omnes ceu uno signo dato faciem convertunt. Jam vero nonnulli ex iis, qui studiosi sunt, terrestrem herinaceum observarunt spiramina gemina lustru suo struxisse, atque aquilone spiraturo, aquilonium spiramen obstruere: contra, austro iterum succedente, ad septentrionale transire. Quid per haec nobis hominibus indicatur? Non solum edocemur conditoris nostri diligentiam curamque omnia pervadere, sed etiam quemdam futuri sensum pecoribus inesse: ut nos praesenti vitae non simus addicti, sed ad futurum saeculum omne studium conferamus. Non tibi ipse magnopere laborabis, o homo? non in praesenti saeculo recondes quae ad aevi futuri requiem spectant, ubi ad formicae exemplum respexeris? Quae in aestate sibi ipsi recondit hiemale alimentum, et propterea quod nondum adsunt incommoda hiemis, nequaquam segniter tempus traducit: at invicta quadam diligentia ad operam se ipsa urget, donec sufficientem in cellulis reposuerit alimoniam: neque id negligenter: sed efficit sapienti quadam solertia, ut ipsum alimentum quam diutissime conservetur. Dissecat enim suis unguis medios fructus, ne **germinantes** sibi ad nutrimentum inutiles reddantur. Eisdem etiam exsiccat, tum, cum eos sentit madefactos: nec omni tempore eos expromit, sed cum aerem in sereno statu mansurum esse praesenserit. Non utique videas imbrem ex nubibus defluentem, quanto tempore a formicis expositum frumentum est. Quis sermo haec possit assequi? quis capiet auditus? quodnam tempus satis erit dicendis enarrandisque opificis miraculis omnibus? Dicamus et nos cum Propheta: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti.* Itaque haud excusari poterimus, quod ea quae conducibilia sunt, litteris non sumus edocti: quandoquidem id quod utile est, per legem naturae citra doctrinam nobis eligere licet. Scis quid a te boni praestandum sit proximo? Quod tibi ipsi ab altero vis fieri. Nosti quid sit malum? Quod ipse nolis ab alio pati. Nulla secundarum radicum ars, nullum herbarum experimentum brutis animalibus utilium cognitionem contulit: sed naturaliter unumquodque animal salutis comparandae rationem cognovit, habetque inenarrabilem quamdam cum eo quod secundum naturam est necessitudinem.

4. Insident autem et nobis virtutes secundum naturam, cum quibus inest animae affinitas quaedam non ex doctrina hominum, sed ex ipsa natura. Quemadmodum enim nulla disciplina nos edocet morbum odisse, sed ex nobismetipsis ea quae molestiam creant, aversamur: ita et anima a malo declinat citra doctrinam. Omne autem vitium aegritudo est animae: virtus vero rationem obtinet sanitatis. Quidam enim qui sanitatem recte definierunt, dixere eam esse actionum naturalium bonam habitudinem. Quod idem si quis quoque de bono animae habitu dixerit, a decoro non aberrabit. Quare anima citra doctrinam id quod sibi proprium est, quodque sibi natura convenit, appetit. Hinc temperantia ab omnibus laudatur, approbatur justitia: fortitudo est admirationi; prudentia valde exoptatur. Quae virtutes magis proprie ad animam pertinent, quam ad corpus sanitas. Vos filii, diligite parentes. *Vos parentes, nolite ad iracundiam provocare filios.* Nunquid haec non dicit et natura ipsa? Nihil novi monet Paulus: sed naturae vincula constringit. Si leaena amat fetus suos, et **lupus** pro suis catulis pugnat, quidnam dixerit homo, qui et praecepto non obtemperat, et ipsam adulterat naturam, cum aut filius inhonestat patris senectutem, aut pater propter secundas nuptias priorum filiorum obliviscitur? Summus est in brutis animantibus sobolis ac parentum inter se amor, quod Deus ipsorum opifex, rationis defectum cum majore sentiendi facultate compensavit.

Commented [c97]: Col.195

Commented [c98]: Col.198

Unde enim inter innumeras oves agnus e stabulis exsiliens ipsum matris colorem vocemque novit, et ad ipsam festinat, et proprios lactis fontes inquit? Imo si in egenas matris mammas inciderit, tamen est illis contentus, multa plena et gravia ubera praetergressus. Unde itidem mater inter agnos quam plurimos proprium agnoscit? Vox una, idem color, similis omnium odor, quantum odoratui nostro objicitur: sed tamen quidam inest in ipsis sensus, nostra comprehensione acutior, quo cuique quod suum est dignoscere licet. Nondum sunt dentes catulo, et tamen adversus eos qui molestiam sibi afferunt, sese per os tuetur. Nondum cornua sunt vitulo: tamen novit ubi sibi arma enascentur. Ex his liquet, quo in omnibus inest natura, id doctrina non comparari, nihilque in rebus esse aut inordinatum, aut improvidum: sed res omnes sapientiae conditoris sui vestigia prae se ferre; cum se ita productas esse declarent, ut sint paratae ad suam salutem servandam. Et quidem canis experts rationis est: attamen sensum rationi haud impari habet. Quae enim mundi sapientes per multum vitae otium desiderantes vix invenerunt, videlicet ratiocinationum ambages, haec ab ipsa natura edoctus canis perhibetur. Cum enim ferae indagat vestigium, ubi ipsum multipliciter fissum repererit, diverticula quoquo versus ferentia rimatus, tantum non ratiocinativam vocem per ea quae agit, emittit: Fera, inquit, aut hac, aut illac divertit, aut in hanc partem: atqui neque hac, neque illac: reliquum est, ut ea istac digressa fuerit: atque ita, falsis rescissis, verum invenit. Quid amplius faciunt, qui in theorematibus demonstrandis cum gravitate desident, quique lineis pulveri insculptis, ex tribus propositionibus duas rejicientes, in ea quae reliqua est, verum inveniunt? Porro beneficii memoria ab hoc animali conservata, cui viro in beneficos ingrato pudorem non incutit? Siquidem canes multi, dominis in deserto loco interfectis, et ipsi immortui fuisse memorantur. Quin etiam canes nonnulli, dum recens esset caedes, iis qui homicidas inquirebant, viae etiam duces exstiterunt, atque in causa fuere, cur ad poenam malefici raperentur. Quid dicturi sunt, qui Dominum conditorem ac nutritorem suum non solum non diligunt, sed amicis etiam utuntur iis, qui adversus Deum loquuntur iniquitatem, atque ejusdem cum ipsis mensae participes sunt, ac inter ipsum sumendum cibum impia et contumeliosa in nutritorem verba tolerant?

5. At vero ad rerum creaturarum redeamus contemplationem. Animalia quae facilius capiuntur, sunt fecundiora. Quocirca lepores et agrestes caprae multos procreant fetus, ovesque silvestres geminos partus edunt, ut ne genus ab animalibus cruda carne vescentibus consumptum, deficiat. Sed eae ferae quae caeteras vorant, parum sunt fecundae. Quare leaena vix unius leonis mater efficitur. Nam, ut aiunt, lacerato unguium acie utero, prodit: viperae quoque, eroso utero, nascuntur, meritam mercedem parenti rependentes. Adeo nihil non providum in rebus est, nihil est curae eis debitae experts. Quod si ipsa animalium membra consideraveris, nihil superfluum a Conditore adjectum, nihil necessarium detractum fuisse comperies. Carnivoris animalibus acutos aptavit dentes: talibus enim opus erat ob alimenti speciem. Quae vero dimidia ex parte dentibus armata sunt, ea multis et variis alimentorum receptaculis instruxit. Nam quia prima vice non satis ab ipsis comminuitur alimentum, eis data facultas est cibum deglutitum iterum revocandi, ut ruminatione contritus, ei quod aliter accommodatus sit. Quibus animalibus gulae, omasa, reticula et magna intestina insunt, ea in iisdem non inutiliter reconduntur: sed unumquodque usum ac munus necessarium explet. Longum est cameli collum, ut par sit pedibus, et eam qua vescitur herbam attingat. Ursae, leonis, tigridis et caeterarum huius generis animalium collum breve est, et humeris insitum: propterea quod herba ipsius alimentum non est, nec necesse habeant inclinare se ad terram, cum carnivora sint, ac

Commented [c99]: Col.199

sese ex animalium praeda sustentent. Quid sibi vult proboscis in elephanto? Quia animal magnum, et terrestrium maximum, ad injiciendum occurrentibus terrorem productum, carnosum et obesi corporis esse oportebat. Huic si collum magnum, et pedibus par tributum fuisset, vix posset tractari, utpote quod ob nimiam gravitatem semper deorsum vergeret. Nunc autem caput quidem per paucas cervicis compages cum dorsi spina conjungitur: habet vero proboscidem, colli officio ac munere fungentem, per quam et alimentum assumit, et potum exhaurit. Sed et pedes ipsius articulis minime distincti, velut columnae conjunctae, onus suffulciunt. Etenim si laxi et flexibiles pedes ei fuissent suppositi, crebrae factae fuissent articularum e suis sedibus motiones: quandoquidem dum flexis genibus consideret, aut exurgeret, ferendo ponderi pares non essent. Nunc vero parvus talus subijcitur elephantis pedi: neque tamen ad curvaturam, neque ad genu compactus articulis est. Nam articularum inconstantia ac mobilitas multam animalis corpulentiam, ipsi circumfusam ac titubantem, ferre nequaquam potuisset. Unde nasus ille ad pedes usque demissus, fuit necessarius. Nonne vides in bellis, quod velut animatae quaedam turrets aciem praecedant? aut quod velut carni quidam colles, intolerabili impetu impulsae, densatae hostium agmina perrumpant? Quibus nisi partes infernae responderent, tempore illo persistere animal illud minime posset. Nunc autem referunt nonnulli trecentis annis et amplius vivere elephantem: propterea pedes ejus compacti sunt, nec ullis articulis dividuntur. Caeterum, uti diximus, proboscis e terra sursum effert alimentum: ea nempe serpentis habet speciem, atque ex sua natura facilius flectitur. Adeo vera illa sententia est, nihil quod aut redundet, aut deficiat, in rebus creatis inveniri posse. Atqui illud tantae magnitudinis animal nobis Deus subdidit: adeo ut si doceatur, intelligat; si percutiatur, perferat. Nimirum clare nos edocet quod ad Creatoris imaginem conditi sumus, ob id nobis fuisse subjecta omnia. Non solum autem in magnis animalibus impervestigabilem sapientiam videre est, sed etiam in minimis nihilo minora miracula colligere licet. Quemadmodum enim magna montium cacumina, quae ob nubium vicinitatem per continuos flatus hibernum frigus conservant, non miror magis, quam vallium concava, quae non solum ventorum sublimium saevitiem declinant, sed etiam tepidum aerem semper retinent: sic etiam in animalium constitutione, non magis admiror elephantem ob magnitudinem, quam murem, qui metuendus est elephanto: vel, quam tenuissimum scorpionis aculeum, quomodo eum artifex ipse tanquam tibiam cavavit, ut per illum virus sauciatis immittatur. Nec quisquam incuset Conditorum, quod animalia venenata exitiosaque ac vitae nostrae adversantia produxit: aut pari ratione possit quis vituperare paedagogum, qui puerorum levitatem inconstantiamque in ordinem redigeret, quique plagis ac flagellis eorum lasciviam ac protervitatem castigaret.

6. Fidei argumentum sunt bestiae. Domino confidis? *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* Atque per fidem potestatem habes ambulandi super serpentes ac scorpiones. An non vides, viperam Paulo sarmenta colligenti adhaerentem, nullumque ei detrimentum inferentem, quod ille sanctus inventus est fide plenus? Quod si fide cares, non magis timeas bestiam, quam tuam ipsius incredulitatem, qua te ipsum omni corruptioni obnoxium effecisti. Atqui jamdudum adverte a me expostulari generationis hominis explanationem, et mihi videor tantum non audire auditores in cordibus clamantes: Nostra quidem qualia ex sua natura sint edocemur, nos vero ipsos ignoramus. Necesse est igitur, cunctatione omni qua detinebamur, repulsa, de his disserere. Et vero se ipsum cognoscere, videtur esse res omnium difficillima. Non enim solum oculus extrinseca conspiciens, ad semet conspiciendum visu non utitur: sed et

Commented [c100]: Col.202

Commented [c101]: Col.203

ipsa mens nostra, acute peccatum alienum intuens, ad propria agnoscenda delicta tarda est. Idcirco et nunc oratio nostra, licet aliena diligenter transegerit, ad ea quae ad nos pertinent, investiganda, segnis est, et tarditate plena: quanquam non licet magis ex coelo et terra, quam ex nostra propria constitutione Deum cognoscere, ei certe, qui seipse prudenter scrutatus fuerit, uti ait Propheta: *Mirabilis facta est scientia tua ex me*: hoc est, ubi me ipse novi, praestantissimam tuam sapientiam ipse didici. *Et dixit Deus: Faciamus hominem*. Ubi, quaeso, Judaeus est, qui in superioribus, dum theologiae lumen velut per fenestras quasdam illucesceret, ac secunda quidem persona mystice demonstraretur, necdum tamen clare effulgeret, pugnabat adversus veritatem, atque ipsum Deum ad seipsum loqui affirmabat? Ipse enim, inquit, dixit, et ipse fecit, *Fiat lux, et facta est lux*. Erat igitur et tunc in ipsorum verbis obvia manifesta inepitia. Quis enim faber ferrarius, aut lignarius, aut quis sutor, solus inter artis instrumenta sedens, adjuvante ipsum nemine, dicat ipse sibi: *Faciamus gladium, aut aratrum compingamus, aut conficiamus calceamentum*? An non potius quod sibi convenit opus cum silentio absolvit? Sunt enim profecto nugae insignes, si quis sedeat, imperetque, et praesit sibi, atque domini more vehementer se ipse urgeat. Verumtamen qui ipsum Dominum calumniari veriti non sunt, quid dicere non possint, linguam habentes ad mendacium exercitatum? At praesens vox omnino os ipsorum oppilat. *Et dixit Deus: Faciamus hominem*. Nunc jam, dic mihi, nunquid unica est persona? Non enim scriptum est: *Fiat homo, sed, Faciamus hominem*. Quandiu nondum apparebat qui doceretur, in profundo occulta erat theologiae praedicatio: cum autem hominis exspectatur generatio, denudatur fides, clariusque revelatur veritatis dogma. *Faciamus hominem*. Audis, o Christi oppugnator, ipsum ad officii socium loqui: *Per quem fecit et saecula; qui portat omnia verbo virtutis suae*. Sed non tacite verba excipit pietatis: at quemadmodum bestiae quae homini sunt infensissimae, cum in caveis includuntur, circum sepimenta frendent, atque amaritudinem quidem ac feritatem naturae ostendunt, nec tamen furorem suum possunt explere: ita et gens veritatis inimica, Judaei ad angustias redacti, multas aiunt esse personas, ad quas Dei sermo directus est. Dicit enim astantibus sibi angelis: *Faciamus hominem*. Judaicum commentum est, atque levitatis inde profectae inventum: ut ne unum suscipiant, innumeros inducunt. Et Filium reprobantes, famulis dignitatem attribuunt consilii, et conservos nostros efficiunt creationis nostrae dominos. Homo perfectus ad angelorum evehitur dignitatem. Quale autem opificium par esse potest conditori? Considera autem et quae sequuntur: *Ad imaginem nostram*. Quid dicis ad hoc? Num et Dei et angelorum una est imago? Filii quidem et Patris eandem esse formam omnino necesse est; forma videlicet, uti Deum decet, intellecta, non in corporea figura, sed in divinitatis proprietate. Audi et tu qui ex nova concisione es, qui Christianissimi nomine atque simulatione stabilis Judaismum. Cui dicit: *Ad imaginem nostram*? Cui, quaeso, alteri quam gloriae splendori, et substantiae ipsius characteri, qui est Dei invisibilis imago? Itaque imagini suae viventi, quae dixit: *Ego et pater unum sumus*; et: *Qui me vidit, vidit Patrem*; huic dicit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Ubi est imago una, quomodo fuerit dissimilitudo? *Et fecit Deus hominem*. Non, Fecerunt. Vitavit hoc loco personarum multitudinem. Postquam autem per illa eruditus Judaeus, per haec vero errorem gentilium exclusit, tuto recurrit ad unitatem, ut et Filium cum Patre intelligas, et periculum multitudinis deorum effugas. *In imagine Dei fecit ipsum*. Rursus personam ejus qui secum simul operabatur, introduxit. Non enim dixit: *In imagine sui ipsius*; sed, *In Dei imagine*. In quo autem praeferat Dei imaginem homo, et quo pacto similitudinis ejus

Commented [c102]: Col.206

Commented [c103]: Col.207



sit particeps, in sequentibus, Deo dante, exponemus. Nunc autem id solum dicatur, si una est imago, unde tibi in mentem venit impietatem tam intolerandam profiteri, ut Filium Patri dissimilem dicas? O ingratum animum! quandoquidem similitudinem eam, cujus factus es particeps, beneficii auctori non rependis, et ea quae dono concessa sunt, tibi ipsi quidem propria manere putas, sed non sinis habere Filium cum genitore acceptam a natura similitudinem. Verum nobis silentium indicit tempus advesperascens, quippe quod jamdudum solem ad occidentem demiserit. Hic igitur et nos dictis contenti, orationem consopiamus. Nunc quidem quantum studio vestro excitando satis fuit, sermonem attigimus: sed perfectiorem rerum propositarum inquisitionem in consequentibus, Spiritu sancto adjuvante, adhibebimus. Abite exsultantes, amans Christi concio, et omnis obsonii sumptuosi et variorum condimentorum loco, eorum quae diximus memoria honestas vestras mensas instruite. Confundatur qui dissimilitudinem inducit: pudore afficiatur Judaeus: gaudeat pius dogmatibus veritatis: glorificetur Dominum, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.